

सङ्गीत-संशयकलोलम् ।

नाट्याचार्यैः स्वर्गवासिभिः गोविन्द-बल्लाल-देवलैः
मराठीभाषायां रचितस्य 'संगीत संशयकलोल'
इत्यस्य नाटकस्य संस्कृतानुवादः
'देशपाण्डे' कुलोद्भवेन, रामकृष्णसूनुना,
रङ्गनाथेन कृतः ।

SANGĪTA SAMS'AYAKALLOLAM A SANSKRIT DRAMA Acts I - V

*Translated from the great
Stage success*

SANGĪTA SAMS'AYAKALLOLA

By the late Nāṭyācārya G. B. Deval.

*

*

नटराजप्रसादोऽयमट्टवाशल्की मया
सादरं नटराजाय नमः । समर्पितः ।

*

Copyright and rights of performance wholly or in part of
or use of any extracts from 'संज्ञान संशयकगोळम्' strictly reserved
by the publisher Shri R. R. Deshpande

First Edition : Copies 1000

2 November 1963

Certificate of Suitability by the ~~Stage Performances~~
Security Board.

No. of the Certificate D R M 876
dated 31-10-63

Price Rs. 2-50

कै. गोविंद बजाळ देवकृत 'संशयकगोळ' या मराठी नाटकाचे हें संस्कृत
भाषांतर आहे हें संस्कृत भाषांतर, ह्याचे प्रकाशन, प्रयोग आदि सर्व हस्त
श्री रं रा देशपांडे याना आमही दिले आहेत मात्र या संस्कृत भाषांतराबद्दल
अन्य भाषेत या नाटकाचे भाषांतर करण्यास कै. गो व देवक साह्या वारसांची
कायदेशीर परवानगी घ्यावी लागेल

१२० ब, शिवाजीनगर,
सांगली

रामचंद्र गोविंद देवल

Printed by • J D Desai, at Rashtra Vaibhav Press V. P. Road,
Gurgaum, Bombay 4

Published by • Shri R R Deshpande, M A,
F/74, Lokmanya Nagar, Bombay 16.

P R E F A C E

Sometime in September 1962, Shri P P alias Annāsāheb Joshi of the Sānskr̥tic Samiti Brahmāna Sabhā, Girgaum, Bombay 4, casually told me that the Sabha intended to get the popular Marathi play 'सगीन सययङ्गोळ' rendered into Sanskrit for the purpose of staging the same. As I had leisure at the time, I decided to try my hand at the job and completed the translation of the great stage-success by the late Natyacarya Govind Ballal Deval. It was revised subsequently and in the matter of effecting necessary changes Shri Daji Bhatavadekar rendered valuable help. He kept his experience of the Sanskrit stage of the last several years entirely at my disposal. Rendering the songs was a difficult task for me as I lacked in the necessary equipment in the art and science of music so essential in being able to do justice to the original. Shri Madhavrao Kundale, Shri Atmaram Thatte and Shri Balasaheb Tikekar tutored me with the result that I rendered the thirty-one songs preserving the original mode of singing the same as best as I could. Shri Balasaheb Mate and Shri Suresh Haldankar were kind enough to spare for me enough time, in spite of their very busy programme so as to enable me to give the finishing touches to the songs thus composed. Shri N K Mate V J T I and Prof N N Bhagwat Ismail Yusuf College, Jogeshwari took a personal interest in helping me out of the difficulty. 'ददति च मनो नितान्तम्' I owe to the former. Prof N N Bhagwat's suggestion that the last line of the song beginning with सुखान्तबन्धनेना should be कुटिलकुन्तला, सत्केनापिद्य, नलिनीद्वयनयना, I have accepted, though I could not

incorporate it in the printed text. The entire song धन्यमद्
सुभगतम् is Shri Daji Bhatavdekar's composition.

To Shri Ramesh Kher I am thankful for the help he rendered in checking the manuscript copy of the text of the play before it was sent to the press. Shri B. K. Limaye a पूर्वसुरि in the field of translation with the rendering of the Gujarati વૃદ્ધાવનમ into Sanskrit to his credit spared time to go through the translation and check the same from the point of view of grammar. I sincerely thank him for the kind help he has given me. The members and volunteers of the Brahmava Sabha were uniformly kind to me throughout the period of over three months spent in making preparation for the publication and the staging of the play. To Shri R. G. Deval son of the late Nityacharya G. B. Deval I am thankful for having given me the rights of publication and staging of the Sanskrit सङ्गीत सङ्गच्छोऽम्. My experience has convinced me that a play is 'देवानां कान्तं कर्तुं चाशुभं' where so many persons contribute their very best to the यत्नमभार. The highest quota has come from Shri Daji Bhatavdekar Director—I would prefer to call him संरक्षक-नाट्योपाचार्य—and Shri P. P. Joshi the Producer of the play. But for them my translation would have remained with me in the form of a manuscript. I wonder whether I would have completed the same if the encouraging assurance that it would be staged by the Sanskrit Samiti of Brahmava Sabha were not there. The Staff of the Rashtravaibhav Press deserves sincere thanks for the help given in printing the play.

I must draw attention to the fact that I have literally rendered the phrases used by रेवती and कृत्तिका to refer indirectly to आश्विनश्रेष्ठिन् and फाल्गुनराय respectively (भस्माकमेते एते etc) पछिका, अद्दसा have been accepted as the equivalents of 'सदवी' and 'अद्दसा', respectively Words printed just before the text of the songs into brackets are mere reproductions of the original such as (आव मोरे बैया) and indicate the mode of singing the songs There could of course be no translation of the same. चतुष्कोटिका has been made to signify 'frame' (of a photograph) I hope that the translation will serve the purpose of acquainting non Marathi speaking lovers of drama with one of the most successful Marathi plays Though Phalgunarāya originally was a 'foreigner', the late Shri G B Deval has given him such a local habitation, that had it not been for the author's statement to that effect, readers and spectators would not have even suspected the character as also others to have been adopted from a western play Craving the indulgence of readers and spectators for such imperfections as may have remained, I offer the सत्रीत-सशयकश्लेषम् to the lovers of drama for being judged by them To adapt a phrase of the कविगुरु, 'भाग्यायत्तमत परं न खलु तद्वाच्य जनैर्मादृशैः ।' इति शम् ।

F/74, Lokmanya nagar, }
Bombay 16

R R Deshpande.

सङ्गीत संशयकल्लोलान्तर्गतानां गीतानां वर्णानुक्रमशः सूची ।

गीतारम्भ	पृष्ठाङ्क	गीतारम्भ	पृष्ठङ्क
१ अक्षम अकारि	३८	१७ मनुपरि प्रियाणा	५७
२ इय बहु	३७	१८ मानिता मदीवा	५८
३ एष नून भाति	७०	१९ मिथ्याधी किमिव	६
४ करोयद्धरे	१०	२० मुग्धधियो	५७
५ कुटिलोऽस्तुस्तव	५५	२१ मृगनयना	१९
६ को नु जगति	२६	२२ मोहमिम मुञ्च	६३
७ चि-मय	९४	२३ याहिरे	७८
८ तनुविक्रय	३८	२४ लग्नविधौ	३९
९ धन्यमह	१०	२५ भामय मा	२
१० ननु सगपथ	५७	२६ लक्ष्यमम स्वात	१३
११ नष्टकलि	२३	२७ तदयातिक्रमल	८०
१२ नान्यगान	४३	२८ साम्यलवोऽपि न	८
१३ नि-चजीवन	३९	२९ मुक्कान्तच-द्रानना	७
१४ प्रथम क्रियतां	९	३० शौल्यमुधां वितरेत्	१
१५ बलवपद	१	३१ हृदि हि धरव	१
१६ मङ्गलेऽहि	१०	३२ हृदि हि धरत्व	५४

सङ्गीत संशयकल्लोलान्तर्गता आभाषका ।

- (१) आकृतिर्विक्रम्य, दृष्टिस्तु काकस्य । ४५
 (२) आदौ त्वरापेरेण, तत्रापि वृश्चिकदशनम् । (अथवा, आदौ त्वराया
 अङ्कुच्य तत्रापि वृश्चिकदशनम् ।) १६
 (३) काकेषु बहू सोऽपि काक । ८९
 (४) गोत्रे रोहिणी मेदे रूहिणी, यावत्ताप्येन तावत्ताप्यत । ८९
 (५) कुटिल सम्बन्ध, प्रशान्त कलह । ८३
 (६) ननु यस्यैव दुष्कृति, तस्यैव प्रापश्चित्ति । ८७

(७) निगूढेऽपि कुक्कुटे उदेत्येव अरुण ।	२०
(८) नून यस्य अधिकार , सोढय एव तस्य पादप्रहार ।	२९
(९) पृष्ट 'कोऽसौ यात्यप्रत ?' प्रतिभापते ' कियान्तु अश्वो मूल्यत ?'	४४
(१०) भुजङ्गी पोषण प्राप्तवती, सा पुन पोषकमेव दष्टवती ।	२९
(११) यत्स्वकीयाया , तश्चारम् । यत्परकीयाया तत्सारम् ।	२५
(१२) यावदभिनवा प्रभूतकुतुका । अयोन्युक्ता भग्नरुपर्दिता ।	२९
(१३) राधित मदिरे भार्यया राम । साधितस्तावद् भर्त्रा गृहे काम ।	११
(१४) सुवर्णाया कण्ठे अरद्धत हार , वराक्या सरलाया कपाल ल्गुडप्रहार ।	८९
(१५) स्वय गोमय भक्षयिनव्यम् , परस्य पुनर्मुखमाधातव्यम् ।	२१

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठाङ्क	पङ्क्ति (उपरिष्ठात्)	शुद्धम्
१६	१९	समीचीनमेतत्सङ्घत्तम् ।
१८	२	धर्कस्यास्य स्फोटसन्तानस्य पुरत
२०	१४	मुहूर्ता प्राक् देवदर्शनार्थं बहि
३४	३	स्वैरसञ्चार ।
३७	२४	तापयते
३९	१४	वितथमार्जवम् ।
४०	१८	अस्मिन्नेव
४२	११	आशापयतु
४६	१३	इतस्ततोऽघलो
५६	२४	न वा
५७	२७	अन्तिमस्तावदेक
६१	९	क्लेश
६२	५	दुर्बलता
७२	२	असम्भाव्यमेवैवत् ।
८३	७	अभ्यन्तर

श्रीः

ब्राह्मण सभा—सांस्कृतिकसमितिद्वारा संज्ञीत—संदरायकहोलम्
इत्यस्य नाटकस्य प्रथम प्रयोगः रविवारसरे ८।१२।६३ दिनाङ्के सायंकाले
चतुर्वादाने षण्मुस्मानद-सभायुद्धे 'विंग्ज सर्कल' विभागे अभिनीतः ।
प्रयोगस्य अस्य निर्मातृ-दिग्दर्शक—कलाकाराः सहायकाः—

निर्माताः प्रभाकर पा. जोशी
दिग्दर्शकः कृष्णचंद्र भाटवडेकर एम्. ए.

कलाकाराः

विरागी वासुदेव जोशी
फाल्गुनराय दाजी भाटवडेकर, एम्. ए.
भादव्यः सीताराम डोंगरे
आश्विनधेष्टी बाळाभादेव टिकेकर, बी.एससी. एल्.एल्.बी.
रेवती सी. निर्मला गोगटे, एम्. ए.
हृत्तिका सी. मंगला पर्वते, बी. ए.
रोहिणी कु. मालिनी लेले
स्वाती यु. शशी बापट
वैशाखधेष्टी श्री. राम बापट, बी. ए.
श्रुत्यः श्री. वामनराव अम्यकर
अनुराधा कु. तारा आठवले
मघा सी. शान्ता आपटे
संज्ञीत सभा गायकः श्री. भरविन्द चापळकर, एम्. ए. एल्.एल्. बी.

सहायकाः

घाघवाद्की माधव कुंडले, आत्माराम यत्ते
रंगभूषाकारः नाना जोगळेकर (मेकअप् सर्जिश्)
धेपभूषाः कमार्थियल स्टोर्थ (मुलेश्वर)
छायाचित्रकारः राजदत्त फोटो स्टुडियो
नेपथ्ययोजकः श्री. भार्गवराम पागे (मु. म. सा. संघ)
रङ्गमञ्चन्ययस्थापकाः श्री. दादा तिवरे, सी. जोशी, सी. सभे, गोरे,
राजाभाऊ खिरे, पां. भि. जोशी, घैय, दातार, सहस्रबुद्धे, मराटे,
पडके, वेळकर इत्येते तथा ब्राह्मणसभायाः स्वयंसेवकाः ।

नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम् ।

अनुवादकार :

मूल-भारती-लेखक :

के. नाट्याचार्या गो. च. देवला

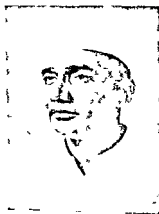
मा. रं. रा. देशपाण्डे

दिग्दर्शक :

निर्माता

भी. दाजो भाटयडेकर

भी. प्रभाकर पां. जोशी

प्रथमा पङ्क्ति. । तिष्ठन्त (वामत.) :- श्री. राजा खिरे, पा. मि. जोशी, वासुदेव जोशी, वा. रा अभ्यकर, वीताराम झोसरे, दाची भाटवडेकर, बाळासाहेब टिकेकर, राम बापट, माधव कुडले, आभाराम थले, द. वि. देव, दादा खिरे.

द्वितीया पङ्क्ति । (वेवावने उगविद्या) - रा. रा गोरे, सी मालती सभे, श्री मा. र सभे, प्रा. र. रा देशपांडे, श्री. प्र. पा. जोशी, सो. शकुंतला जोशी, सो मंगल पवंते.

तृतीया पङ्क्ति. । (अग्र उपविष्टे) - कु. तार आठवले, कु. मालिनी खेले.

अथ

सङ्गीत-संशयकल्लोलम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

नान्दी (आलनत्री)

सौख्यसुधां वितरेत् । चिरनवाम् । सदाशिवो यः ॥
हिमगिरिजाधवः साधुजनानां तापमपहरेत् ॥ ध्रु० ॥
करेण शीर्षं दधाति गङ्गाम् । मत्सरभावात्सतीं कोपयति ॥
'अशिवे ! पश्यसि वद कथमिन्दुम् ?' पृच्छन् कुप्यन्पातु यः शिवः ॥१॥

साक्षी

बलवत्पदनतगोविन्देन हि सङ्गीते सुनिबद्धम् ।
संशयकल्लोलाप्यनाटकं हास्यरसेनाल्लुवितम् ॥
प्रयोगतां नीतम् ! पश्यत शृणुत ॥ स्थिरचित्तम् ॥ १ ॥
(नान्द्यन्ते प्रविश्य)

विरागी—

गीतम् ।

हृदि हि धर त्वं बोधं सत्यम् । संसारे शान्तिनिर्झरम् ॥ ध्रु० ॥
संशयशठः पिशाचो महान् । स्वीकुरु तं न च क्षणमात्रम् ॥ १ ॥
निशाचरी कल्पना जडा । प्रसेत्कण्ठमिति महद् भयम् ॥ २ ॥
पद्भुरूपा सा जनबाणी । यदि स्वीकृता, सकलौ घातः ॥ ३ ॥

ननु अस्माकं कार्तिकनायस्य दीपोत्सवार्थं 'द्रोणीमित तैलं दास्यामि'
इति प्रतिभ्रुतमासीत्प्रभवत्या—

फाल्गुनरायाः—[नेत्रध्मे] अपेहि ! अपेहि इतः । न किञ्चिदपि लप्स्यसे ।

विरागी—मोः कस्मादकारणमेव अभिपत्यते ? प्रतिभ्रुतमासीत्प्रभवत्या ।
तदागतोऽस्मि गृहीतुम् ।

फाल्गुनराय—[नेत्रध्वे] दग्धेऽशीला !—

विरागी—यदि नेच्छति भवान्दानं न प्रयच्छतु । कुतश्च अहेतुकमेव
सदिश्यते ! एषा हि सशयवृत्ति निरुणद्धि दानादिकं कारयति च
पुण्यध्वयम् । किं बहुना, दैनदिने व्यवहारेऽपि, अयं सशयपिशाचः
मुखं कलुषयति । कामं नाचरतु दानादिकं भवान् । साधयाम्यहम् ।
आत्मनोऽपि कल्याणार्थं स्मरतु भवान् मद्बोधम् ।

हृदि हि धरतु योध सत्यम् । (निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनराय—[प्रविश्य] रे दग्धामन !

गीतम् ।

ध्रामय मा कण्ठं स्मरम् । नास्ति तृषा योधरसे ।

दग्धिमशपेहि मा स्या सुहृतम् ॥ ध्रु० ॥

यूयं न साधयं स्वल-चोर-धूर्तं कितय-शठ-कठोरा ।

व्यसनाद्यै मज्जपद्य हि । अद्वात्तूख्यपुरुषं न ॥ १ ॥

तदरगच्छ । आम्, ज्ञातं मया वस्थसि सदशं मम भार्यायां प्रापयितुं,
पत्रं पत्रिकां वा कस्यचित् तस्यै दातुमागतं भवेदयं कश्चन जनः । अयं
सापि नूनमतिमात्रं युक्तिनिपुणा एव । अयं कथयति 'मातृभगिन्या
गृहमहं गच्छामि' इति । श्व-पुनर्भगिष्यति 'अथ प्रप्तो भगि-यां सदशः'
इति । पुनः स्वचित्कथयेत् 'आहूताऽस्मि पितृभगि-या' इति । एव
प्रत्यहं नवनवा युक्तिं योजयन्ती आस्ते । साप्यनं तु न तासामेकयापि
अतिवशास्ते, इति सम्यग्ज्ञानात् सा । अननैव हेतुना बहिर्विशासपुरात्,
अस्मिन् निजैः निवासे निवस्तुमागतः । ननु चिन्त्यताम्, नगरे वसन्,
एतादृशीं भार्यां, कियन्तं कालं परित्रायेयं ? तत्रापि, इदानीतने काले,
काक-बक-शठ-चेष्ट-विगदीना नैकवर्णानां विलासैकपरामा महता ओषधेन
इव सकुलीकृतं खल्विदं नगरम् । अत्र हि रामदासा, हरिदासा,
पुराणिका, वेदान्तिन-ब्रह्मचारिण इति सर्वे परस्परं स्वर्धमाना उन्ति
शाब्धे । तन्नात्र उपायान्तरम् । य-मया विहितं तदेव समीचीनतमम् ।
न तथा बहिर्गन्तव्यं, न कनचित्तया सललितं वा । एतदर्थं मम प्रहरित्वं
तावदनिवार्यं जातम् । तच्च न केवलं सहायम् अपि तु वरणीयमेव ।
तरिकमयमेकाकी स्याम् ! इमा तावदाहूय, दमयन्तीचरित्रं पाठयामि ।

अपि ! अन्तस्तत्र चानपेटिकायाम्, उपरिष्ठादेव पुस्तकमेक वर्तते ।
तत्तावदानय । अपि ! अपि भुन नु ? भो कथं प्रतिवचनमपि न करोति ?
(द्वार गच्छन्) तर्हि मौनमवमधुनारलभ्यते ! अयं, न अत्रापि दृश्यते ।
भो क्व नु खलु वर्तते ? (इतस्ततोऽवलोक्य) नूनमपसृता ! निपुण
विपलन्धोऽस्म्यनया । भादव्य, अरे भादव्य, मादव्य ! एहि शीघ्रम् !
पाल्गुनराय ! क्रियता तर्हि समति शङ्खध्वनि सुविरम् । अरे भादव्य !
आगतो वा न वा ? अयमपि शठ, तस्या एव सहाय सवृत्त, इति
भाति । (प्रविशन्त भादव्य प्रति) किं रे ! क्वास्ति सा !

भादव्य — पश्चाद्द्वारेण कार्तिकनाथमन्दिरं गता ।

पाल्गुनराय — पश्चाद्द्वारेण ! तद् भादव्य ! गच्छ शीघ्रम् आनय शृङ्गार,
पूरय च द्वारावकाशम् । अद्यपमृति एष मे नियमः, यद् द्विद्वारके गृहे
नैव वस्तुभ्यम् । यावदस्मिन् द्वारे उपविष्ट, तावन्निर्गतासौ द्वारान्तरेण
तेन । सप्तदशद्वारे प्रयत्निद्यद्गवाक्ष च गृह ईदृशे कथं नेत्राणां शतमपि
पयु पर्याप्तं भवेत् ? किमुक्तं त्वया— ' कार्तिकनाथस्य मन्दिरं गता ' इति !

भादव्य — आम्, भर्त !

पाल्गुनराय — अपि मुवसना सालकृता च गता ?

भादव्य — तन्नाम कथम् ? यथानियं गता ।

पाल्गुनराय — अपि तथा धारितानि सर्वाणि भूषणानि ? अपि च परिहितं
तयि शक्तिं दुकूलम् ? आसीन्नासिकायाम् उज्ज्वलं मौक्तिकभूषणम् ? अपि
श्चिन्मुत्तरीयमपि परिहितमभूत् ?

भादव्य — अयं किं, भर्त !

पाल्गुनराय — यथावदेतत्सर्वम् । किमितोऽप्यधिकमिष्येत ?

भादव्य — ननु, अन्यदेव विकल्पितं भाति भवता चेत्सि । यदि इष्टम्,
उद्धतोऽप्यनितिं कृत्वा, ददातु चपेटिका कपोले भर्ता । किन्तु, भर्त !
ईदृशीं सूर्यातिवृष्ट्या स्वामिनीगता पृच्छा, न युक्ता प्रतिभाति । भर्त !
अहं सार्धं ह्यहं, तथापि मन्ये सांभ्रतं स्वामिन्या अपरकृतं इव स्वामी ।

पाल्गुनराय — यदि अनरकोऽभविष्य तदा कथं सा इयं दुर्लभिता
अभविष्यत् ? यदेव तथाकथितं ' एष मे पति परं स्नेहता प्राप्तं, भृशं इव

कुमुदम्, मामभितः वृत्त्यन्नास्ते 'इति, तदैव अपश्चित मर्यादाया अवगुण्ठने
तया, आरन्ध्र च सैर नर्तनम् । यदि अहमेव आदितः उग्रताभवत्सम्प्य,
उत्थिता पादप्रक्षारेण, उपविष्टा च ता मुष्ट्याघातेन नियत समभावविषयम्,
तर्हि कर्बुरा घोष्टिकेच मे, सा मुग्धिताऽमविष्यत् । मया पुनश्चित्तित,
'मुश्चिता, अभिजनवती चेषम्, नैव वाममार्गमनुभरेत्' इति । परन्तु,
किं शिष्येण ! अपि जातु बाह्यमलङ्करणम्, आन्तर रूपं परिवर्तयितु
प्रभवेत् ! कर्परिका नाम शषत्कर्परिकैव ।

भादव्यः—ननु क्षम्यतां मेऽपराध । स्वामिन्यां तु न तिलमात्रोऽपि दोषः,
यं निन्दामर्हति । यत्पुन वाममार्गागुत्तरणम् इति किञ्चिद् भवता
निर्दिष्टम्, इत्थ एव तत्रजाति ।

फाल्गुनराय—न तस्या तिलमात्रोऽपि दोषस्त्वन्मतेन । 'दोषराशिरेव सा'
इति तु मे मतम् । तत्किमत्र करणीयम् ? भादव्य ! नेद कुत्रचिद्विश-
नीयम् । यद्विच्छिद्राणि ह्येतानि । त्वं तु मम पुरातनः सत्यशीलो
विश्वसनीयश्च मृत्यु । अतः मन्त्रेण त्वया सह । पर्य तावत्, मम
हृन्मर्माण्येव तथा निहृत्तानि । मुखं च मे कञ्जलावल्लिप्तं कर्तुमुद्यता सा ।

भादव्यः—मा मैत्र भर्तं ! हा धिक् ! तन्नाम देवता एव कुपिता स्वामिन्यै,
यद् मर्तुर्मनसि, इन्द्रयो विपरीताः कल्पना. सम्भवन्ति । यद्वा तद्वा प्रमाणं
भवत्, यदाश्रिय मणितमेतद्भवता ! पूजाकुमुदप्रदर्शनपूर्वकं तु भग्यामि
'वितथ, तुयकण इव तुच्छ. एव, भवत. एष सद्य ' इति । न
सत्यस्य लेशोऽपि तस्मिन् ।

फाल्गुनराय—किमात्य 'निराधारोऽय सद्य ' इति ? अरे ! तस्मिन्
दिने, ज्येष्ठिना विवाहोत्सवे, यधुरयात्राया अवसरे, यानि तस्याञ्छेदितानि,
प्रत्यक्षीकृतानि तानि सर्वाणि मया । कल्पितादेव कारणात्कुतश्चित्सहसा
हसितव्यम्, मामवलोक्य नासिकाभङ्ग कार्य, साद्रविक्षेप प्रदर्शनपुर सर
च इतस्तत. अटितव्यम्, पुरुषाणा गात्राणि स्वगात्रै समदृश्यन्त्या
चलितव्यम्, एवमात्मकः सहस्रक खलु तल्लीलानाम् ! विवाहदिनन्तर
कानिचिद्दिनानि, तथा मुक्ताऽऽसीत्, यथा मयूरदिच्छनेत्रसदृशेन
परपुण्यनेत्रेण न श्यमपि स्योजयति रम नेत्रम् । इदानीं तु न जने कुत्र

गता सा सम्यता, सा मर्शश्च, अस्त्रमिता वा सा लभेति । किं बहुना, मदनुरा
विना, किमर्थं सा कार्तिकनाथं गता ?

भादव्यः—बहुयु दिवसेषु नावसरः प्राप्तस्तत्र गन्तुम्, इति गताःस्युः । तत्र
का हानिः ?

फाल्गुनरायः—‘तत्र का हानिः ?’ मद्भ्रमवोऽसि । न किञ्चिदपि जानासि ।
न तावदेवदर्शनं कर्तुं, किन्तु देवालयेऽस्मिन् समये परिभ्रमद्भ्यः शठेभ्यः
आत्मानं प्रदर्शयितुं, सा गता । अपि न गृहे देवाः ? ईदृशीभित्तु नारीभिः
सकलप्रसाधनपूर्वकं देवालयगमनमेव काम्यते । सर्वे धूर्ताः जात्माश्च
अस्मिन्मुहूर्ते तत्र संमिलन्ति नु !

भादव्यः—अन्यथायः सुमहानन्यायः खलु क्रियतेऽयं भर्ता । यदि इयमेव
निन्दा केनचिदपरेण कृता अमविभ्यत्, तदा प्राणैरेव तं व्ययोजयिष्यम् ।

फाल्गुनरायः—अरे शठ ! मेलापक ! किं तां धूर्तां केतवशीलां भार्यां मे
प्रशंससि ? येतनं भक्तः, सेवा पुनस्तस्याः ?

भादव्यः—भर्तः ! इयं सा परिस्वक्ता सेवा । आशापयतु भवान् । परिभ्रमेण
यत्र कुत्रचित्पूरविष्यामि उदरम् । यस्तु स्वामिनामिव शुद्धचरितां निर्मलां
च पत्नीं केतवेन दूषयति, न तस्य भर्तुः अन्नकणमपि भक्षयिष्यामि ।
दीयता तर्हि मद्भेदनम् । सोऽयमस्मि प्रस्थितः । (आस्तरण-जलभाण्ड-
कम्बल-वासः-प्रभृति संप्रदीप्तं प्रवर्तते ।)

फाल्गुनरायः—(शगतम्) न खलु संप्रत्येव धूर्तोऽयं तर्जनीयः । किन्तु,
चाटुवचनेन अनुकूलवितव्य एव । यतः सन्यासत्यप्रत्ययं विना नायमुप-
जीविकां त्यजति । अन्यच्च, मयापि तावत् किं प्रशंसीकृतम् ? अधुनापि
युतर्षवित्तुभिमतमेव इदं मे स्यात् । (प्रकाशम्) अरे ! नाद्यापि मया
निर्णीतम्—‘इयं कितवा’ इति । किन्तु, त्वमेव तावद्भ्रमण । अपि नैतामि
दुर्लभगामि ! स्त्रियो हि नादेताः । न राशु प्रमहाः शिथिलीकरणीयाः—
इत्येतावदेव भणामि । तन्नियेहि तत्सकलमपि यथास्थानम् ।

भादव्यः—(यथावत् स्थापयन्) आम्, एतद् भवतो वचनं समीचीनम् ।
भर्तः ! कियाम्ने शुद्धिविषयः ? किन्तु विनैव चतुःसत्यं, भवाद्यानां
महाशयानां संशयात्सम्भनम्—

फाल्गुनरायः—(स्मित नाटयन्) अपि मूढमते ! अपि सर्वमेतत्सत्यमेव मतं त्वया ! एतावन्तं कालं त्वमन एव समीक्षितुकाम एवमवदम् । तद्गच्छ । श्वानं तावदितस्ततः सचार्यं आगच्छ । यदा च प्रत्यागमिष्यसि तदा कायान्तरं किञ्चिद् अवश्यकरणीयं समादिशामि ।

भाद्रव्यः—एव भवतु ! अयमहं कुक्कुरं सचार्यं प्रत्यागच्छामि । (निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनरायः—(तं निष्क्रान्तं शात्वा) ध्रुवमेतद् ब्रवीमि, पत्न्या मे घनमस्य दर्शितम्, येन प्रलोभितोऽयम् । भवतु तत्तथा । क्व तावदिर्यं गतानि भणितमनेन—! कार्तिकनाथस्य मन्दिरं नु ? अज्ञसा तत्रैव गच्छामि, तां यथास्थितामेव च आहूष्य आनयामि । न यदि तां स्तम्भे बध्नीयाम् नामापि स्वकं पारवतयिष्ये । किन्तु फाल्गुनराय ! यदि पाणिमहणमेव ईदृश्या अवदशाया न अकरिष्य !

गीतम् । (शङ्का घसि घोर)

मिथ्याधी किमिदं जाता ? तिथिश्च वितथा पुरोहितघृता ॥
घृता च घा स्त्री स्नानघदाता ॥ ध्रु० ॥ महाकुलेन च
दूरमोहितो ॥ याह्यसुशिक्षणरूपघिसितो ॥ घन्दितचरणा
दृत्यामानयम् ॥ १ ॥

द्वितीयः प्रवेशः ।

(ततः प्रविशति स्वगतं भायमाणं परिक्रामन् आश्विनश्रेष्ठी ।)

आश्विनश्रेष्ठी—यद्यत् कर्तुंमुच्यतेऽस्मिन्, तत्परमबुद्धदोऽपि मे वैशाखभेष्टिना न सप्तम् । समीचीनं च तस्यापि कथितं यत्, यदि राजमार्गं विहाय बुद्ध्यैव विमार्गमनुसर्तुकाम स्याम्, कथं तत्तस्य अनुमतं स्यात् ! किन्तु, किमत्र विधेयम् ? पञ्चविंशतिवपमाश्रवणसो यूनो मे तिष्ठो भार्याः समनन्तरमेव पञ्चत्व गता । यथा जन कश्चिद् बलरीं रोपयति, सारज्यादिना लालयति, सा च पुष्पफलधारिणी जायते, तदानीमव च रोगा कुतश्चिद्वक्त्रसाद् विनाशमेति, एवमेव कल्पप्रतिपत्तये मे दिशं गतम् । अपान्ते, भतीव सप्तस्तोऽहं जातकमामनो भारतीय-व्योतिर्विद्वरेभ्यो

मापमापेधराख्येभ्यो दर्शितवान् । जातके दृष्टिक्षेपमात्रेण उक्तवन्तस्ते
 'मङ्गलो वोऽतीवानिष्ट भार्यास्थान च व सर्वेषां पापग्रहाणां दृष्टि
 समायाता । अथात् न परिणीतया स्त्रिया भगवत्भिराय सहवास स्यात् ।
 तन्मा खल्व्वात्मानमस्था विपदि पातयतु । यदि विध्यन्तरेण विवाहो विहित
 स्यात्, तदैव समवे स्त्रीमुखम्' इति । प्रतीतिश्चास्य तेषां जातकपठितस्य
 मे जाता, परित्यक्तश्च मया विवाहविचार । ज्योतिर्विदामादेशमनुसृत्य,
 सुवृत्तां गणिकावयका वाचनं अविष्य, तथा सार्धं परिणीतस्त्रियव,
 गार्हस्प्यमुखमनुभविष्यामि, इति अभ्यवसित च । गणिकाया मघाया व या
 रेवतीम् इष्टेभ्यो दशगुणितैरधिकैर्गुरणैरन्विता प्राप्य दिष्टया वधे । प्राय,
 मासमेक प्रत्यह तस्त्रिवाम गच्छता मया मुष्टु परीक्षिता सा । न केवल तस्या
 न्यूनलवोऽपि मया नावलोकित, प्रत्युत मादृशन केनचि सह परिणीतस्त्रीव
 यावज्जीव निवसन निश्चित्य विगत वधत्रय तथा कौमार्यव्रतम् असिञ्चारातीक्ष्ण
 समाचरितम् । तदिदं ' भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सवन' इति यदुच्यते ।
 ह्य, आवयोर्नि सकोच सल प सवृत्त । ' निर्णयकवचनं सशपथम् अत्रैव
 रमाकान्तस्य समञ्ज दास्यामि' इति मणित्वा गता सा । तत्पतो चर्मदृष्टया
 यद्यपि गौण इवाप्य प्रकर, तथापि प्रेममुखदृष्टया तावत्, आवयोरथ
 सुन्यमानं सम्बन्धं प्रकृष्ट एव, इत्यत्र न वोऽपि सद्यः । (आकर्ण्य)
 अयि । ' वम् वृम्' ' वम् वृम्' इति कुतो विद भ्रुतिमधुर शिञ्जितम् ?
 अथवा किमनया पृच्छथा ? तस्या एव नूररजितमिदम् । अहो !
 कथमस्या सहजं पदयोः सोऽपि लयमनुसृष्यते ? अहो महती पुन सुस्वरता
 नूपुरस्य ! ' वम् वृम्' ! ' वम् वृम्' ! भो आगम्यताम्, आगम्यताम्,
 अपि तृपित्तातक मेषमाले ! आगम्यता स्वागत ते ।

गीतम् । (' लावणी' सरणीमनुसृत्य)

सुकांतचन्द्रानना साऽऽगता भूधनुरातन्वती ॥

कटाक्षखरशर निपात-भेदित हृदया गजगामिनी ॥

रदनपङ्क्तिरिह भाति मुखेऽस्या नून शशिशकला ॥

[रदनपङ्क्तिरिह खण्डा शशिविभ्यस्य मुखे रोपिता ॥]

कुटिलधुन्तला, सरलतामिका, नेत्रे, नलिनीदले ॥

(तत प्रविशति रेवती ।)

रेवती—साधु ! साधु ! अहो चाकृता तानविलसितस्य । एतावत्स्तावद्विषान्
गोपायित इवासीदयं मानगुणः ।

आश्विनश्रेष्ठी—सङ्गीतदेवताया अस्यास्त्रपमान इव गूढः आसीत् । ननु
अप्राप्य अवसरविशेषं, कथमसौ प्रकाशः स्यात् ?

रेवती—अपि प्राप्तोऽद्य उचितावसरः ?

आश्विनश्रेष्ठी—आम्, एवं माति प्रसन्नादस्मान्मुलकमलात् ।

रेवती—कः खलु कस्यापि स्वापिकं नन्दनवनविहारं कन्ध्यात् ?

आश्विनश्रेष्ठी—किन्तु, कः पुनः साक्षादुपगते नन्दनवने, स्वापिकेन
विहारेण तृष्टः स्यात् ?

रेवती—अहो निपुणता प्रतिबचनस्य । ननु प्राप्तं प्रति प्राप्तमनुबध्य प्रवर्तते
भाषणम् । कदाप्रभृति कविदीक्षया अनया दीक्षितो भवान् ?

आश्विनश्रेष्ठी—ननु यदाप्रभृति सद्गुणलावण्यजालेऽस्मिन्संसक्तः ।

रेवती—ननु पृच्छामि, कः खलु काव्यविषयः ?

आश्विनश्रेष्ठी—कोऽन्यः ! त्वं त्वद्यौवनम्, त्वज्ञावण्यम्, त्वदीया गुण-
सम्पद्, तव हसितम्, मापितं गतं, सकला स्वमेव ।

रेवती—तत्तावदास्ताम् । अतिप्रशंसनशीलाः खलु पुरुषाः । किन्तु, न अद्य
आत्मप्रतिकृतिप्रदानं मे प्रतिश्रुतमासीद् भवता ! अथवा, 'वनने किं
दरिद्रता !' इत्यस्य नवावतार एव अयमपि !

आश्विनश्रेष्ठी—अयि ! 'सति विभवे, किं प्रतिविभवे ?' इति न दत्ता ।

रेवती—अपेत्तावद् भवान् । अल सन्नायेन । कोरान्मुर पश्विनयति ।)

आश्विनश्रेष्ठी—साधु ! साधु ! इदं नाम विभ्रनविलम्बितम् । सर्वथा
कृतार्थोऽस्मि । तन् प्रतिपदाग प्रतिकृतिमिमाम् । (इति अर्पयति ।)

तन्मूनं मदीयादपि महत्तरमेतस्या देवम् ।

रेवती—(दृष्ट्वा सहासम्) अपि मजनः इयं प्रतिहृतिः !

गीतम् । (जान मोरे बैया)

साम्पलनोऽपि न मुखे दृश्यते । नाम ननूत्कीर्यतां ललाटे । को

नु चिरेखित इति पुष्येत ॥ ध्रु० ॥ मस्सन्धि ननु चाकृतरप्रतः

प्रीतिचित्रकारिणीविलेखितं, मूर्ति-प्रतिविम्बमेव सुभगम् ॥१॥

आश्विनधेष्टौ—नेदिद भवितव्याना द्वाराणि भरति सर्वत्र' इति यदुच्यते ।

(पृष्ठम् ७)

आश्विनधेष्टी—दर्शयतां दर्शयतां कुत्र तत् ! येन तद्वस्तुचित्रितैव या तव एका
प्रतिकृतिः मत्संनिधौ भवति, तां ते दर्शयामि । ननु दर्शयताम् ।

रेयती—अधि केषं त्वरा ! हृदयतामियम्, हृदये मया मुखायिता ।

आश्विनधेष्टी—अहो नैपुण्यम् । तदधिगतं मया उत्तरम् । एहि तावत्,
धीरमाक्रान्तस्यैव समर्थं करदानग्रहणविधिं मुमङ्गलं परस्परशपथवचःपुरसरं
सानन्दोत्साहं संसादयिष्यावः ।

रेयती—किन्तु, अस्त्येकं कथनीयं मे भवते । तन्नित्यमेव मनसि धारयितव्यं
भवता ।

आश्विनधेष्टी—किमेकेन ! कथय सहस्राणि । किमिदानीं कार्यान्तरम् ?
त्वया वक्तव्यम्, मया च अनुष्ठेयम् । कथय तर्हि । निवेदय शीघ्रम् ।
ननु उत्तरम् ।

रेयती—इदमेव कथनीयम्, यस्त्वभावो भवतः ईषत्त्वराशीलः । निरालम्ब-
मेव कल्पनासौरान विरचय्य, यदि मद्रिषये निरर्थकमेव संशयं भवान्—

आश्विनधेष्टी—मुष्टु मया अवगतम् । मा तावत् मुग्धकमलमेवं मुकुली—
कुव । अथ ब्रूहि, कथं त्वां प्रति संशयः संभवेत् इति ।

रेयती—भस्मिन्नेव तु मङ्गलसमये घ्नयामि यन्ममापि स्वभावः ईषत्परि-
हासशीलो बालसदृशश्च । तद्यदि कदाचित्—

आश्विनधेष्टी—अवगतं तत् । यत्स्वयम् ईदृश एव स्वभावो रुचिरो भवति ।

रेयती—अभि च अस्तोऽमल्लरा, ईषन्मानिनी, ईषत्कोरना चास्मि । अतः—

आश्विनधेष्टी—कोऽयं दोषः ? एते गन्धु गुणाः सरसतां जनयन्ति गार्हस्थ्ये ।
इं२२ । अत्रि समाप्तं निवेदनम् ।

रेयती - न समाप्तम् । अस्ति शेषोऽल्पमात्रः ।

गीतम् । (इमं नन्दरिया)

प्रथमं विपत्तां सकलविचारः ॥ निषङ्गतां प्रथता ॥ ध्रु० ॥

घनाऽयं संतोऽभिजातो भवान् । हीनकुन्दां मां कथमियं घृणुयात् ? ॥१॥

निम्नशीला हसन्ति क्षयै । जाति धर्म-कुल-मलावगलनाम् ॥ २ ॥

पियादप्यन्धः सृष्ट्वा पश्यते । पुनः कदापि न मोचयिष्यते ॥ ३ ॥

आश्विनधेष्टी—शातं मया । एहि तावत् । (देवामूर्तेः पुरस्ताद् गत्वा)

रेवती— गीतम् । (निपटनिडर)

मङ्गलेऽङ्घ्रि तनुहृद्घनदानमर्पये । सहाचरणसूचनाय करे करं
ददे ॥ ध्रु० ॥ पत्नीत्वं नीत्वा मां, चितर धन्यताम् । शार्यामृत-
सेवामथ शपथेन घोषये ॥ १ ॥

आश्विनश्रेष्ठी— पद्यम् (मय हँ नवै)

करोऽयङ्करे सुधृतः शुभाङ्घ्रि । सुदिने रमाकान्तापरोक्षम् ॥ ध्रु० ॥
सुखदा सदा, मत्स्वामिनी त्वम । गृहसम्पदं, सकलां शृणीष्व ॥१॥
परन्तु अस्य सर्वस्य साफल्यप्रदमेवम्—

रेवती—मा मैवमुक्त्वा । दृश्यता कोऽपि तत आगच्छति । अद्य राशौ
सयनारायणस्य पूजा अनुष्ठेया । सत्वरं तर्हि आगम्यताम् । अहं
कार्तिकनाथं गत्वा गृह प्रति निवर्ते ।

आश्विनश्रेष्ठी—अप्यागमिष्यामि कार्तिकनाथं यावत् ! येन दम्पती एव
अत्रा दर्शनं करिष्यावः ।

रेवती—अहो प्रवादः । (नेत्रसद्वेतुषु निष्कान्ता ।)

आश्विनश्रेष्ठी—अहो प्रवादः ।

गीतम् (आत्र अंजन)

धन्यमहः सुभगतमं, मम पूर्णा कामना
सुदिनं कुलदैवतं, सुफलिताऽऽराधना ।
लाभः स्याद्यस्या इति, लोभ आसीन्महान्
युवतिराप्ता मया, सैव मधुरानना ॥

(निष्कान्ताः ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(पाल्युनराय-निवाहस्य पुरस्ताद्गतंमाना रम्या ।)

(ततः प्रविशति कृत्तिका ।)

कृत्तिका - एतैरनवलोकिता लघुलघु देवदर्शनं कृत्वा प्रत्यागताहम् ।
किन्तु मुदैवमेव तन्मन्येत, यदि एतैरदृष्टं किञ्चिद् गृहे आचरितं

स्यात् । अन्यथा “ राधितो मन्दिरे भार्यया रामः । साधितस्तावद् भर्त्रा
 गृहे कामः । ” इति यदुच्यते, तदनुभूयत । अग्नो ! अविदित खलु
 द्वारम् । (द्वारमादृत्य रोहिणि ! रोहिणि ! अपावृणु द्वारम् । धिक्-
 इतकाः ! न काचन प्रतिवचनमपि करोति । तर्हि नाम आरब्धमेतै-
 रम्यन्तरे ! मृगमाणश्चोरोऽनायासेन हस्ताभ्याशमागतप्रायो भाति ।
 किन्तु, कथं द्वारमिदमपावणीयम् ? अयि चित्रे ! रोहिणि ! ननु मृता
 इव सर्वाः । किमधुना विधेयम् ? द्वारमपावृणुत । ननु भणामि,
 द्वारमपावृणुत । अथवा किमत्र स्थित्वा आक्रोशेन ? तत्रैव गत्वा
 निगूह्यात्मानं स्थातव्यम् । (निष्क्रान्ता ।)

(रोहिणी स्वाती च द्वारमुद्घाट्य बहिरागच्छतः ।)

रोहिणी—नात्र तावन्कोऽपि । कस्तर्हि द्वाग्माप्सन् स्थितः ? स्वाति !
 अपि दृष्टं त्वया ? एवविधाश्चमत्कृतिमयाः संवदापिशाचचेष्टा प्रवर्तन्तेऽत्र ।
 यत्सत्यम् उभावप्येती ऋजुकी, किन्तु, संशयवेतालेन सममेव बाधितौ ।
 आस्तां तावदेतत् । तत्कदा पुनरागमिष्यसि ? ननु तिष्ठ मुहूर्तम् ।

स्वाती—मा तावत् । दीर्घः खलु अवधिर्मम आगतायाः । साधयामीदानीम् ।
 अन्यथा उच्यत एव-दास्यो आवाम् । नियोजितं सर्वं यथावन्निरवर्त्य यदि
 शक्यम्, तदा इतरत् आचरणीयम् इति । अपि च रोहिणि ! किं मयैव
 वारंवारं त्वदर्शनार्थमागन्तव्यम् ? सृष्ट्वां कुतो नागच्छसि तत्र ?

रोहिणी—अहं नाम त्वदर्शनार्थमागच्छेयम् ! अयि ! कुतः खलु मम एतावद्
 भाग्यम् ? तथा कठोरा खलु मे स्वामिनी, यत्न इतस्ततश्चरिषुमपि अवसरः-
 प्राप्यते । वाक्प्रवाहस्तस्याखुण्डात् प्रवर्तमान एव सर्वदा भवति । ‘ इदं
 कुर्व । तद् विधेहि । तन्निरधेहि । एतदानय । गच्छ उपरितनीं भूमिम् ।
 एतस्यः ’ इति । निर्विण्णासि खलु जीविकपानया ।

स्वाती—यद्येवं, किमत्र स्थीयते ? यत्र कुत्रापि यदि दासीकर्मैव कर्तव्यं, यदि
 नात्र, लभ्येत तर्हि तदन्यत्र ।

रोहिणी—सत्यं तत् । किन्तु यदि समये प्राप्येत । यादृशी ते जीविका तादृशी
 यदि मया प्राप्येत, अथैव एतां त्यक्तुमस्मि सिद्धा । अपि वसनमिदं तव
 स्वामिन्या ते दत्तम् । सर्वथा नवमेव भाति ।

स्वाती—आम्, स्वामिन्येव दत्तमिदम् । न मासमपि परिहितं तथा । बन्धवती
खलु तस्याः प्रीतिर्मयि । वसनानि च चोलकाश्च, मुहुर्मुहुर्भै प्रयच्छति ।
'स्वजनेन मुदंनेन भाव्यम्' इति मनसि कृत्वा, पर्येतत्तया नासिका-
भूषणमपि प्रच मे धारणार्थम् । अपि न त्व किमपि लभसे ।

रोहिणी—अहं लभे ! अयि तासा वसने न एकस्या द्वयोर्वा दृष्टिर्निबद्धा ।
दशसख्याकाभिरिष्टस्य, नेत्रयोर्लक्ष्मीकृतस्य च तद्वाससः, कुतो मे लामः !
(ततः प्रविशति कृत्तिका ।)

कृत्तिका—(स्वगतम्) तत्रापि निःशब्दमेव सर्वम् । अये ! कान्वियं
मद्गोहद्वारे !

स्वाती—तत्साधयामीदानीम् । प्रस्थिता शतवागम्, शतवार च पुनः—

कृत्तिका—अयि बधिरे ! अमङ्गदाहूतासि । कतिवार पुनराहतं द्वार च ।
अपि भग्नौ ते कर्णौ ! कुतो नोद्घाटित त्वया द्वारम् !

रोहिणी—शब्दे श्रुते एव, मया अपाहृत द्वागम् । स्वामिनि ! न तु
कोप्यवासीत् ।

कृत्तिका—अय केयमपरा ! ननु भद्रे ! किं तेऽत्र प्रयोजनम् ! कुत
आगतासि ! ननु पृच्छामि, अस्ति ते कार्यं किमपि !

स्वाती—कार्यं-मत्कार्यं-कुतो मत्कार्यम् !

कृत्तिका—किं प्रलपसि कार्यं कार्यमिति ! कुतश्च सभ्रान्तास्येवम् ! कथय
स्पष्टम् । किमुदरशूलस्य उपाय विधानुमुत्त अर्धशीर्षवदनामुनये सूचीप्रोग
कारयितुमयथा क्वचित् स्त्रीरोगमभोधेन शरणेन योजयेदुमुनाहो कश्चाश्चिद्
दुष्प्रवृत्तिकायाः कृते मन्त्रित तीर्थमेतेषा सकाशात् प्राप्नुमसि आगता !

स्वाती—अहं पुन कुतस्तान् आगच्छेयम् !

कृत्तिका—तत्तावदान्मनो मन एव पृच्छ । अपि च रोहिणि ! त्वमस्याः
सहाया । शोभन शोभन स्वत्वेतत् । ननु मुष्टु आचरितस्त्वया सेवाधर्मः ।
पठिके ! मुष्टु दर्शिता त्वया स्वामिनिष्ठा ।

रोहिणी—स्वामिनि ! किमेतदुच्यते भवत्या ! नाहमीदृक्कर्मकारिणी स्त्री ।
इय वराकी मद्दामस्था । भावणश्रेष्ठिपत्न्या मरण्या. गृहे दासीभावेन

वर्तत । अहेतुकमेव मां द्रष्टुमागता । न तादृश्वामकर्मकारिणी । स्वामिनि ।
अतिसरला खल्वियम् ।

छत्तिका—आम्, अतिसरलयम् । अत एव भयामि । ईदृश्य अतिसरला एव
भयमेव औपध मत्र, माया वा, प्राप्नुमागच्छति । महिलाजनाय
विनामूल्यमौपधदान नाम स्वमातुरेव पवित्र व्रतमतैरनुष्ठीयते । तत्कथय
केन वाच इदं दत्तम् ? सत्यमेव कथय ।

स्वाती—स्वामिन्या भरण्या दत्तम् ।

छत्तिका—आम्, ईदृश वचन स्वामिनी ते भरणी तुभ्य प्रयच्छति !!
कुतो दत्तं कन दत्तं, कदा दत्तमिति सर्वमेतच्छातं मया सम्यक् ।
गच्छ अतः । न वयसर । अपेहि । मा पुनर्मुखमपि दर्शयात्र ।
(निष्क्रान्ता सा ।) पर्य पर्य ता विलासनिर्भरा प्रलम्भयगतिकाम् ।
इयं नाम सरला !! रोहिणी तावन्मयते “ स्वामिनी म स्तनधया ”
इति । न वा ! वचनं तत् तत्रभवत्या भरण्या दत्तं नु ? कपटिनीना
कपटिनी खल्वियम् । अपि एतैरेव तद्वत् न वा ! कथय मा वा कथय
सत्यम् । सम्यकरिचितास्मि भष्ट्रिया भरण्या । इयमहं गत्वा पत्रं तस्या
लिखामि । अथ तु रोहिणि ! कुत्र सन्ति तावदते ?

रोहिणी—वहि क्वापि गता स्वामिनि ।

छत्तिका—अपि बहिर्गता ! कुतो गता ! कदा वा गता ?

रोहिणी—स्वामिनि ! यत्सत्यं न जाने ।

छत्तिका—कथय अमत्यम् । प्रभूतं वितथं वद । नाहं पुनर्गच्छस्य कणमपि
प्रहीष्यामि, अन्वेगणसिद्धिं यावत् । इयमहं गत्वा भरण्या पत्रं लिखामि । त्वं
तावद्गत्वा तं भादव्यं प्रपय मत्सकाशम् । हा धिक् ! कीदृशीयं मच्छरणा ।
मगवन् ! त्वमेवाधि साधी । (निष्क्रान्ता ।)

चतुर्थः प्रवेशः ।

(ततः प्रविशति रेवती देवदर्शनादनन्तरं गृहं प्रतिनिवर्तमाना ।)

रेवती—कथं नु गृहं प्रापणीयम् ! आदौ तावदनशनम् । तत्रापि चण्डोऽयं
मास्करस्य तापः । तेन विह्वलाः खलु मे प्राणाः । हा !

(ततः प्रविशति फाल्गुनरायः ।)

फाल्गुनरायः—न सा क्वापि लब्धा । देवालय गतः, प्राप्तः उपवनम्,
अन्विष्टवाश्च आम्रराज्याम् । न दृष्टिपथमपि तावदायाता । तद् गृहमेव
गन्तव्यमधुना । भोः ! का नु खलु इयम् ! कुतश्चैव वेष्टते ।

रेवती—हन्त ! इयमहं पतिता । भोः पतिता खल्वहम् । धावत, परित्राय-
ध्वम् माम् । (सहसा मूर्च्छिता पतति ।)

फाल्गुनरायः—हा हन्त ! नन्वयमागतोऽस्मि । मा भैवीः । (तां समुद्भूय
वीज्रयितुमारभते ।) न जाने कस्य केय वराक्री । न किमपि शायते ।
एतत्खलु सुदेवमस्याः, यत्रापि पापाणे पतिता । अन्यथा, शीर्षशीर्षा
प्राणैरपि व्ययोजयिष्यत ।

(कृत्तिका उपरितनभ्रमेगंबाक्षस्य द्वारमुद्घाटयति ।)

कृत्तिका—कस्मादयं श्वा शब्दायते ! किं रे ! कः खल्वयं पुरस्ताद्
वृक्षस्थापः ! अम्मो ! अपि, एते अमी ! उपविष्टाश्च किं कुर्वन्ति ! कस्य
पुनरनी हस्तस्तेषां स्कन्धे ! धिगिमा निर्लेज्जतां पुरुषाणाम् । स्यै तपति,
रष्यायाम्, गृहस्य पुरस्तात्, (निर्वर्ण्य) आः ! इय तावच्छाखाहत्का
कुर्वतेऽन्तरायम्—

फाल्गुनरायः—अहो प्रभूतता धर्मस्तवस्य । (हस्तगतपटकेन तस्याः
श्वेदमपाकरोति ।)

कृत्तिका—हन्त ! भवदशायास्तस्याः श्वेदमेते हस्तपटकेन अपाकुर्वन्ति ।
भगवन् ! धर्मन्यता, न पुनरीदृग्दर्शनं परमलज्जास्यदम् । निद्रावशाया
मे चरणौ यदि कदाचिदनाचूनी, न तौ सकृदपि प्रावरणेन आहृतौ एतैः ।
घृष्टिकायाः पुनरस्या धर्ममपाकुर्वन्तः, पञ्च पदभ्रष्ट यथावत् स्थापयन्तः,
देहभारमपि तस्याः स्वशरीरेण उद्ग्रहन्तः, कथं न लज्जन्ते एते ! भयवा,

सम्पदिदमुक्तं, यत् 'यत्स्यङ्गीयायाः, तत्सारम् । यत्परङ्गीयायाः, तत्सारम्' इति ।

फाल्गुनरायः—(रेवत्याः कर्णोत्थिनीं मुलं नीत्वा) अयि, अपि अस्मि समाश्रिताः अयि—

शुचिका—आः ! किमिदानीं क्रियताम् ? कपोलसंनिधौ युग्मम् । ननु भणामि, यदि नान्यस्मात्कुतश्चित्, तदा भगवतः सूर्यनारायणात्तावदश्रवतां भवान् ।

रेवती—(मूच्छन्ती) मा मैवम् । किमिह रथ्यायाम् ?

शुचिका—ननु भूयतां, भूयतान् । दग्धा यदि भवतो धीः, तस्यास्तावदादीयतां मुहूर्तम् ।

फाल्गुनरायः—अयि आयासि मम गेहम् ! मुहूर्तेन प्रापयिष्यामि त्वां स्वनियामम् ।

शुचिका—गेहम् ? नन्विदं गेहम् ! प्रविशतु तावत् पठिसा, यदि केशांस्तस्या न निहन्तेषु, इतिकेति नामासि न धारयेयम् । पदं तावच्चिदधातु एव, सद्यो नरीस्तुण्डमेव दारयिष्यामि तस्याः । 'अयि आयासि मम गेहम् !' विकाराशक्तिं युष्माकम् । तत्तद्वत् । स्वयमेवागत्य करिष्ये प्रतिवचनम् । (गवाशामिच्छन्ताः ।)

फाल्गुनरायः—कुत्र ते गेहम् ? किं नामधेयम् ? कस्य तत्तु कन्या ?

रेवती—(विह्वलेन शरोल) एतं मे मद्रववाटके । गणिकाया मयायाः कन्याहं रेवतीनामधेया । प्रातरथ सोमशासकः, इति स्नात्वा कार्तिकेयनाथ-मन्दिरं गता । इत्थं दर्शनं, समान्य च प्रदक्षिणां, प्रतिनिवृत्ता । दिनद्वयात्प्रागेव दूषितास्ता, अथ प्रभातावनेन सहसा मूर्च्छिता । दिव्या भक्तः संनिधानेन रक्षिता ।

फाल्गुनरायः—अयि एतं मम आगत्य शेरसे स्वस्यं शर्करामलकम् ? विशेषस्ते रगधेन । यदीयं, मायां दुग्धे पूष्ट्वा ते दास्यामि ।

रेवती—दुग्धं रातु प्रयासमानम् । किन्तु, अनिर्हतायां पूत्रायां, न किमपि भवतीत्यम् । कनीगमेव मे गृहम् । तद् गच्छामि मन्दं मन्दम् ।

फागुनराय.—अथवा, यथा ते रोचते । त्वद्गृहं यावदागमिष्यामि तर्हि त्वया साकम् । उत्तिष्ठ, अवदिता । (निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशति स्वंजन्ती कृत्तिका)

कृत्तिका—अपि न विद्यते मणितिहताका 'आदौ त्वराभरणं, तत्रापि वृद्धिदशनम्' इति ! सोपानेनावतरन्ती तथाऽऽस्तास्मि पादे, यथा शीर्षे गता वेदना, अन्धतमस च प्रसृतं नयनयोः पुरस्तात् । आस्ता तावत्स पादघातहतः । आपत्स्ये क्षणाभ्यकृतिम् । किन्तु, कथं न कोऽपि वृद्धस्याघस्तादृश्यते ! तर्हि एहं प्रविष्टौ ! कः सख्यसौ तत्र गच्छति ! न कोऽपि । तत्, क्व गतो एतौ ! नात्रापि कश्चन ! (त्वरया । रोहिणि ! अपि रोहिणि ! इयमपि हताका नष्टा क्वापि । (ततः प्रविशति रोहिणी ।) इजे रोहिणि ! कुत्र सन्ति एते !

रोहिणी—स्वामिनि ! कथमहं जानीयाम् !

कृत्तिका—अपि न इदानीमेव एहं प्रविष्टाः !

रोहिणी—न खलु । स्वामिनि ! अहं नहिरेव आसं वेदिकायाम् ।

कृत्तिका—कथय असन्धम् । चाण्डालि ! जिह्वा तेऽपशीयेत् । यदि एवं दम्पती विसंवादयसि, तदा जन्मसप्तकं देवदासी भविष्यसि । 'न' इति मणित्वं त्वया । कुतस्त्वद्द विधत्सि ! सर्वासु वीथिषु अन्विष्य, आनेष्यामि तान् प्रकाशम् । तत्रस्य । हा इतास्मि । हस्तास्मि । इदमाघाते आघातान्तरम् । किंन्विदम् ! इयं प्रतिकृतिर्दृश्यते तस्याः कस्यापि जनस्य । साधु ! शोभनमापतितम् । समीचीनमैतत्सवृत्तम् । निगूह्य तावदात्मानमेषा सप्तगतालेषु । इयं हि कृत्तिका, या सूत्रेण स्वर्गमारोहामि । यदि ततोपि ताम् अन्विष्य आनेष्यामि तदा स्वीक्रियता मे महत्ता । आदौ तावदेते यथापराध सम्यग् दण्डनीयाः । अद्य इदमेवमाचरितम् । श्वः पुनः षष्ठिका काचन आनीय नर्तयेयुर्षदुरसि । भर्तारः ! भर्तारः ! भर्तारः ! ननु पृच्छामि, कुत श्वे भर्तारः ! कुट्टम्बिनीनां प्राणहर्तारः एव एते । (निष्क्रान्ता ।)

पञ्चमः प्रवेशः ।

(ततः प्रविशति फाल्गुनराय , भादव्यश्च ।)

फाल्गुनराय — भादव्य ! त्वं खलु सत्यवादी सत्यशीलश्चासि भूत्य । अतः, आगामिन्या विनयादशम्या, प्रवृत्ते उत्सवे, पाणिं ते रौप्यकङ्कणेन चारुणा भूषयितुकामोऽस्मि । रूप्यवलयं ते रुचये स्यात्, अथवा पटकेन पृथुगलवनं शिरस्तडलकुर्याम् ? तच्छय । यदि न उमयमपि रोचते, त्रिषारकं क्षौमप्रातकम् अधोवास एव अतिमुदरं ते यच्छेयम् । अथवा, इदानीं तावन्न किञ्चिदपि ते दृष्टम् ? भवतु ! पश्याव पुरस्तात् कदाचन । अस्तु, एतत्तावदधारय । गत्या निभृतम्, अभ्यतरे सा किमनुतिष्ठतीति निरीक्ष्य एहि ।

भादव्य — (स्वगतम्) स्वामिनस्तावप्रीता । तैश्च शटिति मे हस्ते कटकं निबद्धम् । कटकं च पटकभावेन परिणतम् । पटकं बुनर्वसनीकृतम् । किन्तु यदा मया न 'आम्' इति वा, न 'न' इत्यपि वा भणितम्, नि सतस्तदा स्वामी वसनात्, अङ्गुला प्राप्तश्च 'पुरस्तात् पश्याव.' इत्येना स्थितिम् । एतदेव परमं भाग्यं मे यदिदं विद्यमानं वास एव, न अपहृतम् ।

फाल्गुनराय — किं चिन्तयसि रे भादव्य ! 'इदं ते रोचते सद्वा ?' इति पृष्ठं सन् 'इदम् अहम् कुतो मे' इत्यभण । साप्रतः पुनर्विचारयस्तिष्ठसि । तद्गच्छ, दृष्ट्वाऽऽगच्छ ।

भादव्य — स्वामिन् ! नाहं तच्छिन्तयन्नतिष्ठम् । सति भर्तुरे, किं मे पारितोषिकेण ? यदि, अञ्छिन्नं प्रभूतवेतनं मासि मासि लभ्येत, कृतार्थस्तदा भवेयम् । किन्तु शिरोवदना स्वामिनीं वाधते इत्यतः —

फाल्गुनराय — अत एवाहं प्रयु गच्छामि । गच्छ । प्रत्यशीकृत्य आगच्छ । मा खलु तस्यै मदागमनं निवेदय ।

भादव्य — न हि, न हि । कुत खलु निवेदयेयम् ? (निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनराय — इदानीं 'प्रभातेऽद्य क्व गता ? क्व मिलितम् ? किं सम्भाषणं सवृत्तम् ? सर्वं त्वया क्वोऽभवत् ? कदा गमनं व्यवहितम्,

कयोश्च ! इति प्रभादनन्तरं प्रभान्तरमिति अनवरतं गोलिका विद्युदेयम् । सर्वस्यास्य पुरतः स्यात्तुमपि न सा क्षमा भविष्यति । प्रतिवचनं कुर्वन्ती अत्र वा तत्र वा सन्नमेत्, मुह्येत्, प्रमायेत् । अल्पेऽपि छिद्रे लब्धे, भविष्याम्यग्रेसर, अभियास्यञ्जेष्यामि च । पर्यवसाने स्ववैतव्यं तथा स्वीकारयिष्यामि च । तदैव 'फाल्गुनराय' इति सार्यां स्यान्मे पदवी । (भादव्य आगच्छति ।) किं रे भादव्य ! किमसौ कुरुते !

भादव्य — न किञ्चित् । सुप्तासनमधिशयाना स्वामिनी । पार्श्वे रोहिणी तिष्ठति । स्वामिनी विह्वलस्वरेण कथयति किञ्चन ।

फाल्गुनराय — तद् गच्छ । आत्मनो नियोगमश्न्य कुरु । (निष्कान्तौ ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा रोहिणीद्वितीया कृत्तिका ।)

कृत्तिका — अपि कुतो नि शुल्कानि औषधानि, कुतो वा असह्यामां स्त्रिय !

आसन्नमरणया मात्रा शपथं ग्राहिता नाम । कपटपाटवानि सर्वाणि इमानि सम्यग् जानामि इति शयताम् । स्त्रीरोगचिकित्सा खलु स्त्रीभिः कर्तव्या । किं तत्र पुरुषैः कार्यम् ! अन्धा त्वं न पश्यसि जालकान्येतानि भस्वव-घकानि । अहमपि स्वमिवाभवम् । अथ तु सुषु उन्मीलिते मे नयने । न च अहेतुकोऽयं मे हृदयदाहः । (पटात्तेन नेत्रे परामृश्य) ननु पृच्छामि, किमहं गुणविहीना, विरुपा, कञ्जलवर्णा, अपगतयौवना वासि सवृत्ता ! — येन पश्यन्त्या मे, असदृशमेते चेष्टन्ते । हन्त ! अभागिन्यो वयं स्त्रियो, या देवदर्शनार्थमपि गृहान्निर्गन्तुं न क्षमा । यासां च बन्धुजनदर्शनं मपि निषिद्धम् ! एते पुरुषास्तु, अपास्य जनलज्जां मनस्त्रयां च, अहनि, प्रकाशमाने सूर्ये रात्रिर्माणे च, यथेष्टं प्रकटप्रकटं च जाल्मायन्ते । तथापि सम्भाविता एवैते । अहो महान्तलु अन्याय्यो निर्बन्धुतकोऽयं कियधिर सोढव्य !

रोहिणी — 'स्वयमेव प्रत्यञ्जीकृतम्' इति कथयति भवती । तत्र किं भणामि ! विन्दु, भर्तुं स आचारेऽपि न सर्वथा अनुचितं । यतो यदि न वराक्रीडु स्त्रीषु अचलायु, न्व पुनरपरत्र शीर्षे, स्वातन्त्र्यम्, आश्रमिष्व चात्मनस्ते प्रकटीकुर्युः ।

कृत्तिका — यत्तस्य जीवनादेतादृशा मरणमपि मे वरं प्रतिभाति । न जाने हीरककणिकायाम्, अहिनेन वा मञ्जयेयम्, विषं वा पिबेयम्, कूपे

तडागो वा आत्मान क्षिपेयम् इति । नन्वस्त्येव आभाणकः—' यावदमिनवा प्रभूतकुत्रुका, अधोरमुक्ता मग्नकपर्दिका ' इति विवाहादनन्तर स्तोत्रान् दिवसान् ' किमेनामुरसि लम्बा स्यापयेयम्, स्वन्धाम्या वा बहेयम्, षट्तिट्टे वा धारयेयम्, ' इत्येवमवर्तन्त एते मयि । सर्वोऽपि भणति, ' विधुरस्यापि रसिकस्य पत्युर्लाभेन दिष्टया वर्धते ह्यम् ' इति । एतान्दिवसास्त अनुभूयते क्रुद्धता, भ्रूमङ्गश्च एतेषाम् । ऋजुक शब्दमात्रमपि न भाषन्ते । शत पुनः प्रश्नाः त्रियन्ते ' किं भूषणानि धारयसि ? कस्मात्कौशेयं परिदधासि ? कुतो देवालय गच्छसि ? ' इति ।

रोहिणी—किन्तु, स्वामिनि । कोऽत्र उपायो विधेयः ? ' नूनं यस्य अधिकारः, सोढव्य एव तस्य पादप्रहारः ' ।

वृत्तिका—आम्, सहाते पादप्रहार । ननु कथयन्ति—कहिंमश्चिद्देशे स्त्रियः पुरुषान्द्रासीकुर्वन्ति किल । तथेवेह भवितुमर्हति । येन द्वाराद् बहिः कातराणां चुल्लिवीराणा अस्माकं पतिदेवानामेतेषा नेत्रयोस्ममीलन स्यात्, तयोरञ्जन च पतेत् ।

रोहिणी—किन्तु, अपि शोभनमेतत् ?

वृत्तिका—शोभनमिति कदा मयापि भणितम् ? अहं तावत्तिरग्लवचना, अपितु निर्मलमानसा, ऋजुवृत्तिका चास्मि नारी । केवल विवाहशपथ पालयन्तु पुरुषाः, न तद्व्यतिरिक्त किञ्चिदिच्छामो षय स्त्रियः । आह्ला तावदिदं दुर्दैवकथनम्—किन्तु, अपि न कथयसि प्रातः का त्वां द्रष्टुमागता इति ?

रोहिणी—स्वामिनि । न मे भणितस्याक्षरमपि अलीकम् । सत्यमेव सा तेषां गृहे वसति ।

पद्मगुनराय —(अनपार्य) किं कथितम् ? न सम्भगाकर्णयितु शक्यमितः । किन्तु, एता कापि ' सा ' भवति । अथ का इय ' सा ' ? (स्तोत्रमग्रे सरति ।)

वृत्तिका—अयि पाशाणजडे ! कुतोपकार स्मृत्वा तावत्कथय सत्यम् । अन्यथा " भुञ्जन्ती पोरणं प्राप्तवती, सा पुनः पोरकमेव दृष्टवती " इत्युक्तिं सार्था करिष्यसि ।

रोहिणी—भवत्या एवं भणिते, कः उपायः ?

फाल्गुनरायः—(अपवार्यं) सर्वं सदिग्धमेतत्प्रवर्तते । न दृढं किञ्चन एवं हस्तगतं भवति, पतावतापि कालेन ।

कृत्तिका—तदपेहि । मा कथय । ननु हृदमागमिष्यति मत्पत्रोत्तरम् । अपि शतं त्वया यत् 'निगूढेऽपि कुक्कुटे, उदयेव अदण' इति ! अहमेव समग्रं तस्य अन्वेषं विधास्यामि । तदपेहि । अपेहि हत ।

फाल्गुनरायः—(अपवार्यं) 'समग्रं 'तस्य' अन्वेषं विधास्यामि' । अहो अरुमादेव 'सा' 'सः' सृष्टा ! कुतश्च पुनरयं 'सः' उत्थितः ?

कृत्तिका—आशतासि नु 'गच्छ' इति ! ननु भणामि, मा चक्षुषी मे पीडय । स्तोत्रं सुरभि जल तावदानय । (गताया रोहिण्याम् प्रतिकृतिं करेण धृत्वा अवलोकयन्ती) अपि दुष्टया तथा अहमत्यतिदेवसपर्कात् एवमुज्जितोऽसि त्वम् ?

फाल्गुनरायः—(अपवार्यं) किमिदम् ? कस्यापि प्रतिवृत्तिरियम् । कुतः सन्देहः ? मुहूर्तोत्प्राक् बहिर्गता, भ्रियकरस्य प्रतिवृत्तिं गृहीत्वा इयं प्रति निवृत्ता । किन्तु, प्रथमं तावत् सम्यक् निरीक्षे ।

कृत्तिका—(हस्तेन दर्शयन्ती) अहो रमणीयता रूपस्य । ईदृशं रत्नं तथा अपास्तम् । न जाने मद्भर्तारि कोऽधिको विशेषस्तथा लक्षितः इति ।

फाल्गुनरायः—(अपवार्यं) तस्य रूपस्य स्तोत्रगानं, मामुद्दिश्य च मुखविकृतिं करोषि । भवतु । परयामस्तावत् ।

कृत्तिका—अहो सुरभिता तस्य पुष्पावस्य अस्या प्रतिकृतो लयस्य ।
(इति जिघ्रति ।)

फाल्गुनराय—(अपवार्यं सकोधम्) अहो दृश्यतां निर्लेजता अस्या । चुम्बति तं चित्रगतं चौरम् । अपि करोमि अस्या मुखभङ्गम् ! किन्तु नात्माभिः प्राकृतैरिव ताडनं कर्तव्यम् । किन्तु, युक्त्या प्रयुक्त्या वर्तितुमेव युक्तम् ।

कृत्तिका—चाण्डालिके ! दिष्टया ईदृशं प्राप्तवत्या त्वया चित्रमिदम्, एवम्, एवम्, वक्षसि स्थापयितव्यमहर्निशम् । (दृढं परिभ्रजते ।) किन्तु, कुतस्ते ईदृशी परीक्षणप्रमता ?

फाल्गुनराय — (अपवार्यं क्रोधातिशयेन) परा कोटिं सखिय निर्लेज्ज ताया । आ , यथासा त परिष्वजते । यद्यस्मिन्नसरे—) अथवा, किमनेन नृशक्तेन विचारेण ? विप्रेक खल्वस्माक शस्त्रम् । सुविचारसाध्य यत्, तदेव साधनीयम् ।

वृत्तिका—(प्रतिवृत्तिगताम् आकृतिम् उद्दिश्य) ननु त्वाद्दशस्य भर्तुं प्राप्स्ये तपश्चरणमेवावश्यकम् । अथ पुनरस्माकम् अरण्यमहाराज (इत्यर्थोक्त एव फाल्गुनरायस्तस्या हस्ता प्रतिवृत्तिम् आश्रियति ।) आ अम्मरे ! कोऽयम् ?

फाल्गुनराय — अस्म्यहम् ' अरण्यमहाराज ' । त तव उत्थानमहाराज कुञ्जविहारिण मुद्गमार द्रष्टुमागत । तत्कथय, अथ निपुण गृहीता न वा ?

वृत्तिका—ननु काह पलायिता ! आमरणमेवासि निगृहीता भवता । अपि लब्ध अवसर, यद् प्रतिनिवर्तितुम् !

फाल्गुनराय — प्रथम तावत् आमविषयकम् उत्तरं ब्रूहि ।

वृत्तिका—कुत आमविषयकमुत्तरम् ?

फाल्गुनराय—(हस्तगता प्रतिवृत्तिमुद्दिश्य) ननु पृच्छामि, किम् एतत् ?

वृत्तिका—ननु भणामि, भवत एव निर्लेज्जताया इदं प्रमाणम् ।

फाल्गुनराय—मम निर्लेज्जताया प्रमाणम् ! अथवा, समीचीनं तव कथनम् । ममेव निर्लेज्जता इयम् ।

वृत्तिका—ननु पृच्छामि, अपि न लजितो भवार्, एतत् स्वीकुर्वाण ।

फाल्गुनराय—कुत सायाद्वीक्षारे लज्जा ! आ मनो मनोमोहनस्य प्रतिवृत्तिं गृहीत्वा तां शुम्भनेर्बर्षयिशीम्, यथासा दृढ परिष्वजमानां च त्वा प्रत्यग्धी कुर्वन्नपि अहम्, न यत् पादप्रहारपूर्वकं यदात्रिष्णासयितुं त्वामिच्छामि, तत, अहमेव निर्लेज्ज । कोऽयं सदेर ?

वृत्तिका—किमिदानीं भणितं भवता ? भो इतद्वा । अहो न्याय । इत्यताम् । " स्वयं गोमयं भक्षयित्वा, परस्य पुनर्मुंलम् आमातव्यम् । " एतत् सखिय न्याय ।

फाल्गुनराय—मा अधरमपि अत रामुच्चार्यं । इयं ते मातरस्यस्य प्रतिवृत्ति, तत्र ह्ये गृहीता ।

कृत्तिका—यद् भवते रोचते । न वदामि । अनुवर्ततां तावदा मनश्च द भवान् । भवास्तावत् सर्वथा निष्ठाप । नून तथा निष्ठाप यथा कञ्छोदकं भवत सर्वैर्माक्षम् । परस्त्री नाम भवतो मातृवद् दनीया । न सा तिर्यगव लोकनपूर्वमपि दृष्टा भवता । अद्ययावन्न मया त्रिचिस्त्रदपि दृष्टम् । ध्रुव, नैकवारमपि दृष्टम् ।

फाल्गुनराय — किं भणसि ?

कृत्तिका—किमन्यद् भणितव्यम् ! सयमेव कथयामि । न अर्धमपि प्रहरस्य व्यतीतम् । राजमार्गे, मत्कच्छगवाधस्य पुरस्तात्, का तु अद्वे निष्ठाप, उपविष्ट आसीद् भवान् ! न मया किमप्यत्रलोकितम् । केवल मुकुलित नयना आसम् ।

फाल्गुनराय—किं त्वया भणितम् ! पुनस्तावकथय ।

कृत्तिका—वसनपल्लव प्रभ्रष्ट सुदूर प्रसृत, तस्या मुञ्चदित कर भवत स्कन्धे, भवत करोऽपि तस्या कपोल ! ननु कदा ! नैव मया दृष्टम् । भवा पुनरेकपनीव्रत पालयति । कुत एतद् भवता क्रियेत ! भवाभ्याम रामचन्द्रस्य साक्षादवतार एव ।

फाल्गुनराय—(स्वगतम्) आम्, एव खल्विदम् । इदानीम् अवगतम् । प्रसन्नोऽसौ दृष्ट अनया, इत्यनुमीयते । येषां न तद् वृत्त यथार्यतोऽवगतम्, तैरुदृशमव त मन्यत । मम मनसि तु नासीत् पापलवोऽपि ।

कृत्तिका—कुत सप्रान्तचित्त इव भवान् ! ननु धीततच्छुल्वत् निर्मलो भवान् । नासीदणुमात्रमपि पाप भवमनसि तदानीम् । कुतस्तर्हि विवर्णे भवतो मुखम् ! कस्य इय पृच्छा 'अपि आयासि मम गेहम् ?' इति ! अय आनेष्यत सा पठिका इहम्, प्रादशयिष्य तरुषु प्रभावम् ।

फाल्गुनराय—ननु भणामि यदि सा बराकी सहसा मार्गे मूर्च्छिता पतिता—

कृत्तिका—अवगत मया सर्वम् । परमकोमलहृदयो हि भवान् । द्रवित भवदन्त करण, निहिता च सा वञ्चसि भवता तु ! मूर्च्छिता तामवलोक्य सजातकण्ठ भवमन । अत एव भवास्तस्या कपोल यथेष्ट परामृष्टवान् तु ! यत्सत्य नवनीतकोमलतर भवमन ! अत कोमलाम्यामोष्ठाम्या भवास्तस्या कपोलाद् धर्मम् अनाकुर्वेस्तस्यौ, एवमव तु !

फाल्गुनरायः—(आनगतम्) दर्शितदोष सर्वथा हतवाङ्मन्यतरश्च
वृत्तोऽस्म्यनया । नेदम् इदानीं साप्रताम् । (प्रकाशम्) साधु । प्रवत्यता ते
प्रलाप । अस्या प्रतिहृत्या साहाय्येन करते प्रियकर इत्येत्प्रथमम्
अवेक्षयामि, ततः अनन्तरम् एव च यत्कथनीय तत्सकल कथयिष्यामि ।
अयमह तदर्थमेव प्रस्थित । का पुनरास्थितासि वल्पनाम् ? (सक्रोध
निष्कात ।)

श्रुत्तिका—अलमेतेन । न खलु न परिचितो मे, अयं भवत आविर्भाव ।
कारणमीदृश किञ्चिद् उद्भाव्य, निर्गन्तव्य गृहात्, आभयितव्य च
स्वैरविलसितम्, इति नित्यप्राय एव क्रमो भवत । अहो विस्मय । अयि
परमेश ! अलम्, अलमनेन नारीजगना । यत्कथित गीतेन—

“जन्मनि जन्मनि पाप कुरते विविध यत्जीवः ।

तदेव गच्छति भोक्तुं स्त्रीत्वं दारुणकष्टमयम् ।”

इति तदक्षरं सत्यमेव । (निष्कान्ता ।)

फाल्गुनराय—(प्रविश्य) अयि ! कथं गतेव । अथवा, गच्छतु । अहो
वैपरीत्य न्यायस्य अस्य जगत । क्व मम सकल्प ? क्व च अनया तत्र
उद्भावित अर्थ, अनर्थकर ! यत्सत्यम्—

गीतम् (तिमिर भयं होय)

नष्टकलिकालक पुशनिर्सेहिदेयौ । पूर्वसचितछला किं न
कलिता मया ? ॥ ध्रु० ॥ याला तु मूर्च्छिता । सहजमेवोच्छ्रिता ।
पुण्यमपि घराक, तथा पाप मतम् ॥ १ ॥ प्रियचित्रधुम्वनम्,
यक्षसाऽऽपीडनम् । ईक्षित चक्षुषा ॥ तदपि किल 'निर्मला' ॥ २ ॥

इति समाप्त प्रथमोऽङ्क ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

(फाल्गुनरायस्य निवासः ।)

फाल्गुनराय.—ह्यः किल अर्धं दिवसस्य, अर्धं रात्र्याश्च, अन्धेपयत एव मे व्यतीते । न तु ईदृद्मुक्ताकृतिः कश्चन दृष्टो जनः । गतोऽहं चतुष्पथम्, तथा वसन्तोद्यानम् । सायं कार्तिकेनापस्य मन्दिरं कीर्तनं श्रोतुं यातः । अनन्यस्तोऽपि ईदृशे व्यवहारे, गतः सद्गीतभक्त्यगार्षे द्विजानि स्थानानि । तादृशेषु हि स्थलेषु रसिककवनाः समित्स्वयेव । अस्य महाभागस्य तु न सादृश्यलेशोऽपि समसादितः कुत्रचित् । भवद्गु, अद्य भादव्यादेव अन्वेषणमारभे । भादव्य, अरे भादव्य ! कस्मिन्व्यापृतोऽसि ? इतस्तावदायाहि ।

भादव्यः—(अभ्यन्तरत) दीपगङ्कतीना काचलोलकेभ्यो धूलिकणानपनयामि, भर्त ! अयमागतः ।

(ततः प्रविशति हस्तेन हस्तं परामृशन् भादव्यः ।)

फाल्गुनरायः—सुन्दरं ते वस्तु एकं दर्शयामि । पश्येदं चित्रम् । कीदृशमेतत् ?

भादव्यः—(चकितः) चारुतरं, ननु चारुतरमेतत् भर्त ! अतीव शोभनमेतत् । एषा सरला अप्सव्राश्च नासिका, तेजस्विनी सुवृत्तायते । च एते नयने, एरुनाम्रं रक्तोऽङ्गुलं च शिरोभूषणं, धनुरावृत्ती भ्रुवो, सवलितमेतच्छमधुं हस्ते शोभना समुष्टिका चेत्येव वेद्वपट्टिका, अङ्गे विलसन्नयं वञ्चुकं, मूलं नृपतिरेव विराजमानोऽयं प्रासादे । किन्तु, भर्त ! किमनेन चित्रेण मम दर्शितेन ? यदि सुन्दरी काचन पश्येदिदं, तदा तत्क्षणमेव अनुरक्ता तस्मिन्भवेत् ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) शम्यगाह । अनुभवपूतमाह । ननु प्रीतप्रीतैव सा तस्मिन् । (प्रकाशम्) यदि नाम न ते दर्शयामि, कस्मै तर्हि दर्शयामि ? अपि दर्शयामि एतत् अस्याः !

भादव्य —न खलु । कथमेव भाषते भवान् ? किमनेन परिणीतया दृष्टेन ?
पाप, ननु पापिष्ठ, तत्स्यात् ।

फाल्गुनराय —अरे शोभन विनोदनम् एतत् । भर्तरि कार्यायै
गते, मुहुर्ते सनिधानमस्य रोचकं स्यात् । आस्ता तावदिदम् । अपि
अवगत कस्येदं चित्रमिति ? ते अस्माकं ननु—स्वमेव तावत्कथय प्रथमम् ।
अपि सन्तीमे परिचितास्ते ?

भादव्य —न हि न हि भर्त ! नमे मम परिचिता । एना मुक्तावृत्तिम् अहम्
प्रथममेव अद्य अवलोकयामि । क्व महाभागा ईदृशा, क्व च दरिद्रा
मादृशा ? कुत खलु परिचय, आवयो ?

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) अहो धूर्तोऽयं यद्रहस्यं न मनागपि विवृणोति ।
(प्रकाशम्) अरे भादव्य ! महाभागोऽयं प्रसङ्गवगादायच्छति अस्मद्
गृहम् । तस्या एतया च पितृकुलस्य सम्बन्धतः परिचयो वर्तते ।

भादव्य —मया तावन्नमे कदापि दृष्टपूर्वा ।

फाल्गुनराय —न कदापि ? न खल्वेतै सम्भाषणं ते जातं सकृदपि ? न
कदापि तस्या पत्रादि प्रापय एतान् ? नैते शर्कराजल सेनितुमेना
प्राप्ताः ? प्रातः, सायम्, अपराह्णे, रात्रौ वा, न कदाप्यागता एते ? ब्रूहि
तर्हि मन्वणौ शृष्ट्वा 'नैते कदाचन अस्मद्गृहम् आगता' इति ।

भादव्य —किन्तु भर्त ! भवतोऽसत्यकथनेन को मे लाभः ? नैते सलाप,
न चैतेषां दर्शनम्, न पत्रादिप्रापणम्, किं बहुना—न कोऽपि व्यवहार
एतैः सहितः । अयमहं भवतश्चरणौ शृष्ट्वा शपे । यदि पुनरसत्यं मद्रचनम्,
भयघरणयोरेव दग्धं स्याम् ।

फाल्गुनराय —भादव्य ! यदि उपपन्नचनैरीदृशौ सत्यमेव हस्तौ दग्धौ
अभविष्यताम्, तदा विशालेऽस्मिन् जगति, नैकोऽपि मनुष्यो दृष्टिपथ
मागमिष्यत् । भस्मसादेव सर्वेऽभविष्यन् । यदि न पुरुषा स्त्रियं सर्वा
एव, ध्रुवं लोकान्तरं प्राप्स्यन् ।

भादव्य —मया प्रयत्नीकृतमेतत् । अस्मद्ग्रामे अविशाल एको मिथ्या-
शपथमुदपोषयन् । क्षणार्धादेव, अर्थं तस्य अविषयस्य, सधैव मृत्युना
प्राणीकृतम् ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

(फाल्गुनरायस्य निवासः ।)

फाल्गुनरायः—हाः किल अर्धे दिवसस्य, अर्धे रात्र्याक्ष, अन्वेषयत एव मे
व्रतीनि । न तु ईदृङ्मुखाकृतिः कश्चन दृष्टो जनः । गतोऽहं चतुष्पथम्,
तथा वसन्तोद्यानम् । सार्धं कर्तित्कनाथस्य मन्दिर कीर्तनं श्रोतुं यातः ।
अनभ्यस्तोऽपि ईदृशे व्यवहारे, गतः सङ्गीतभ्रवणार्थं द्विन्नाणि स्थानानि ।
तादृशेषु हि स्थलेषु रसिकजनाः समिलन्त्येव । अस्य महाभागस्य तु न
सादृश्यलेशोऽपि समासादितः कुत्रचित् । भवतु, अद्य भादव्यादेव
अन्वेषणमारभे । भादव्य, अरे भादव्य ! कस्मिन्व्यापृतोऽसि ?
इतस्तावदायाहि ।

भादव्यः—(अग्न्यन्तरतः) दीपपङ्कतीना काचलोककेश्यो धूलिकणान-
पनयामि, भर्त ! अयमागतः ।

(ततः प्रविशति हस्तेन हस्तं परामृशन् भादव्यः ।)

फाल्गुनरायः—सुन्दर ते वस्तु एकं दर्शयामि । पश्येदं चित्रम् ।
कीदृशमेतत् ?

भादव्यः—(चकितः) चास्तरं, ननु चास्तरमेतत् भर्त ! अतीव
शोभनमेतत् । एषा सरला अण्वप्रा च नासिका, तेजस्विनी मुचुचायते
च एते नयने, सुशमाप्र रक्तोम्बल च शिरोभूषण, घनुराहती भ्रुवो,
सवलितमेतन्मधु, हस्ते शोभना समुष्टिका चैर्य वेन्नयष्टिका, अङ्गे
विलसन्त्य कञ्चुः, नूतं नृपतिरेव विराजमानोऽयं प्रासादे । किन्तु, भर्त !
किमनेन चित्रेण मम दर्शितेन ? यदि सुन्दरी काचन पश्येदिदं, तदा
तत्क्षणमेव अनुरक्ता तस्मिन्भवेत् ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) सम्यगाह । अनुभवपूतमाह । ननु प्रीतप्रीतैव
सा तस्मिन् । (प्रकाशम्) यदि नाम न ते दर्शयामि, कस्मै तर्हि
दर्शयामि ? अपि दर्शयामि एतत् अस्याः !

भादव्य —न खलु । कथमेव भाषते भवान् ! किमनेन परिणीतया दृष्टेन !
पाप, ननु पापिष्ठ, तत्स्यात् ।

फाल्गुनरायः—अर्धे शोभन विनोदनम् एतत् । भर्तारि कार्यायै
गते, मुहूर्ते सनिधानस्य रोचक स्यात् । आस्ता तावदिदम् । अपि
अवगत कस्येद चित्रमिति ! ते अस्माक ननु-स्वमेव तावत्कथय प्रथमम् ।
अपि सन्तीने परिचितास्ते !

भादव्य —न हि न हि भर्त ! नमे मम परिचिता । एना मुखाकृतिम् अहम्
प्रथममेव अद्य अवलोकयामि । क्व महाभागा ईदृशा , क्व च दरिद्रा
मादृशा ! कुत खलु परिचय , आवयो !

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) अहो धूर्तोऽय यद्रहस्य न मनागपि विवृणोति ।
(प्रकाशम्) अरे भादव्य ! महाभागोऽय प्रसङ्गवशादागच्छति अस्मद्
गृहम् । तस्या एतेषा च पितृकुलस्य सम्बन्धत परिचयो वर्तते ।

भादव्यः—मया तावन्नमे कदापि दृष्टपूर्वा ।

फाल्गुनराय —न कदापि ! न खल्वेतै सम्भाषण ते जात सद्बुदपि ! न
कदापि तस्या पत्रादि प्रापय एतान् ! नैते शर्कराजल सेवितुमेना
प्राप्ता ! प्रात , सायम्, अपराह्णे, रात्रौ वा, न कदाप्यागता एते ! ब्रूहि
तर्हि प्रचरणौ सृष्ट्वा ' नैते कदाचन अस्मद्गृहम् आगता ' इति ।

भादव्य —किन्तु भर्त ! भवतोऽसत्यकथनेन को मे लाभ ! नैते सलाप,
न वैतेषा दर्शनम्, न पत्रादिप्रापणम्, किं बहुना—न कोऽपि व्यवहार
एते सवृत्त । अयमह भवत्प्रचरणौ सृष्ट्वा द्याये । यदि पुनरप्य मद्रचनम्,
भवचरणयोरेव दम्प स्याम् ।

फाल्गुनराय —भादव्य ! यदि शपथवचनैरीदृशै सत्यमेव हस्तौ दग्धौ
अभविष्यताम्, सदा विशालेऽस्मिन् गति, नैकोऽपि मनुष्यो दृष्टिपथ
मागमिष्यत् । भस्मधादेव सर्वेऽभविष्यन् । यदि न पुरुषा , स्त्रिय सर्वा
एव, युव लोकात्तर प्राप्स्यन् ।

भादव्य —मया प्रयत्नीकृतमेतत् । अस्मद्पामे अविशाल एको मिथ्या-
शपथमुदपोषयन् । दगाधादेव, अर्धे तस्य अविघनस्य, तत्रैव मृत्युना
प्राप्तीकृतम् ।

फाल्गुनराय —आस्ता तत् । आदौ ताव कथय मे, प्रस्तुतमधिकृत्य किं त्व
जानासि ! कथय स यम् । यदिच्छसि तन्प्राप्स्यसि । सुदर गृह
विरचय्य द्रुम्य दास्यामि, भूमिं च तेन सार्धम् । किं तथा ते दत्तम् ?
सहस्रगुणितमधिकमद ते प्रयच्छेयम् । तत्कथय, क एष महाभाग !

भादव्य —भर्त ! अपि सत्यमेव कथयेयम् ! पित्रा मे शप्त्वा भणामि
'नात्र विषय किञ्चिदपि जानामि ।' इति भुवा यथा भवते रोचेत,
तथा दण्ड्यतामय दास ।

फाल्गुनराय —भवतु । मा कथय । अपि तु सुनिश्चित जानीहि यन्नैतत्
अप्रकाश स्यात्सति । (निष्क्रान्तो भादव्य ।)

गीतम् : (का न मुरलि)

को नु जगति मे हितोऽवशिष्ट । स्त्रीपुरुषा गृहपशयो विमुक्ताः ।
भृत्या धूर्ताः, स्त्री परनिरता । शुना विस्मृत रक्षणकार्यम् ॥ १ ॥

भृत्य —(वेपथ्यात्) अपि अयमव निवास फाल्गुनराय-महोदयानाम् ?

फाल्गुनरायः—आम्, अयमव । किं ते कार्यं ते !

भृत्य—न तै । अम्यन्तरे तु तथा गृहिण्या मे प्रयोजनम् ।

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) प्रथममव खलु, आसीदेतदुप्रेक्षित मया ।
यत, उपस्थिताया सीभारयवया, कस्य पुन मया प्रयोजन किञ्चन
स्यात् ! साप्रत यावद्गृह पश्यामि, प्राय स्त्रीभिरेव सर्वेषा प्रयोजनम् ।
(प्रकाशम्) भवतु । अवगत मया । अथ कनासि प्रयित !

भृत्य —तत्र शयुधानस्य कोणे-किन्तु, आशप्तोसि नामधेय न कथनीयम्'
इति ।

फाल्गुनराय —(रूप्यक हस्ते गृहीत्वा) गृहाण हृदम् । अथ यदि कथयसि
नामधेय कथ तत् स्वामी ते जानीयात् ?

भृत्य —(स्वगतम्) अयमव एतेषां कथनम् । कुत स्वामी एतां प्रष्टुमा
गच्छति ? (प्रकाशम्) भर्त ! किं खलु रूप्यकेणानेन ! किन्तु-अपवा,
यथा भवते रोचेत । शन्युपवनस्य कोणे निवसन्ति भावणभङ्गिन । ते
तैः पत्रमिदं फाल्गुनराय महोदयाना पत्न्यै प्रेषितम् ।

फाल्गुनराय.—एवम्, एव नु इदम् । तर्हि, अहमेव फाल्गुनरायः । पत्नी मे बहिः क्वचन गता । तत्, देहि तत्पत्रम् ।

भृत्यः—आर्य ! मा तावत् । तस्या एव देयमित्यादेशः ।

फाल्गुनरायः—(रूप्यकद्वय प्रदर्श्य) गृहाणेदम्, कथय च स्वामिने 'फाल्गुनराय-पत्न्यै एव दत्त पत्रम्' इति । पत्र पत्न्यै वा दत्त, पत्न्यै वा दत्तम्, समानमेव । प्रतिनिवृत्तायै तस्यै, समर्पयामि इदम् ।

भृत्यः—(स्वगतम्) तत्रारि कं प्रत्यवाय ! किं पत्न्याः पत्रेण भर्तुं । दास्यत्येव स तत् तस्यै । कस्मादहं रूप्यकलाभाद्रञ्जयाम्यात्मानम् ! अहो औदार्यं मुजनस्य अस्य । (प्रकाशम्) आर्य ! (रूप्यकद्वयमादाय) तदीयतां तावत्पत्रमिदमार्यायै । साधयाम्बहम् ।

फाल्गुनरायः—साधय ! दास्यामि इदं तस्यै । त्वं तावद् भर्तुरेवमेव निषेदविष्यसि नु 'गृहस्वामिन्यै दत्तं मया पत्रम्' इति ! अन्यथा-अथ साधय ।

भृत्यः—यथाशापयत्वार्यं । (निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनरायः—तदिह भावगभेष्ठिनं पत्रम् । (उद्घाटयितुमारभते ।) कुतो मत्पत्न्यै प्रेषितम् ! किमर्थम् ! तेन अस्या कं सम्बन्धः ? कोन्वसौ अस्या ! 'नामपेयं च न कथनीयम्' इत्यादेशः । यदि पत्रमेतद् ऋगुरुः, कस्मान्भृतमेरणम् ? तन्निमित्तमेव न ऋगुरुमेतत् । नूनं रहस्यगर्भमेतत् । शिथितास्तापस्त्रियः इदं पत्रव्यवहारमारभन्ते । भयतु । किं लिपति महाभाग ! 'सविशेषं शिक्षाप्यते यत्-भवदीयं पत्रं प्राप्तं मया । सौभाग्यवती मया भ्रातृग्रहं प्रेषिता । मासार्थादनन्तरं प्रत्यागमिष्यति सा । अत उत्तरमिदं लिप्यामि, यद् भवत्या उपरभाषितं प्रथमचिह्नस्य, न ररुपादि चिन्ता करणीया । स्वाती सल्लु विधत्नीया दासी न । भवती, भवत्या भर्ता च, इत्यनयोर्न किमपि कूट-प्रकरणमुद्ममिष्यति । एतायता यदवधारणीयं तदवधारयताम् । किमोऽपिक्वेन लिपितेन ? इत्यलम् ।' इति एव न्विदम् ? सौभाग्यवती मया भ्रातृग्रहं प्रेषिता । ननु कुतः ! अन्यथा, अस्या विप्रः स्यादिति । "प्रत्यागमिष्यति सा मासार्थादनन्तरम् ।" आम् । तावन्तं कालं तावत्

साधित स्वैराचारः । “ उपस्थापित प्रथमधिकृत्य, न स्वल्पापि चिन्ता करणीया । ” आम्, ननु कुत करणीया ? को द्रश्यति ? को वा शक्त्यति ? तदवगतम् कं प्रथम इति, कुतो वा न चिन्ता करणीया इत्येतदपि । भवतु । किं तत पर भणति महोदय ? “ स्वाती विश्वसनीया दासी ” इति ? आम्, कार्यशतानि तयाऽऽद्ययावत्स्वपादितानि स्युः, पारितोषिकाणि च प्राप्तानि स्युः । अनन्तरम् ‘ न कस्यचित्कृत्प्रकरणस्य उद्भवः सम्भवनीय, एतावता यदवधारणीय तदवधार्यताम् । ’ इति । किमवधार्यताम् ? इदमेव, यदनया मुवाससा स्वल्ङ्कृतया देवदर्शनमिषेण गृहान्निर्गन्तव्य, ततश्च मार्गविपर्ययेण, कार्तिकनायमगत्वा धावणश्रेष्ठी स प्राप्तव्यः । अहो उदार कल्पः । ननु भणामि, ‘ गम्पतामिदानीम् । ’ अपि पत्रमिदं गृहीत्वा पश्यामि धावणश्रेष्ठिनम् ? अथवा, नैव पश्येयम् । नेहशो वाममार्गं अस्माभिराभयणीय । सप्रति हि प्रमाणादनन्तर प्रमाणम् इति प्रभूता प्रमाणोपलब्धिः । इदं चित्रम् । इदं पत्रम् । इतोऽप्यधिकं तितिक्षया लभ्येत । साप्रत तर्हि, एव विधेयम् । येन विश्वसनीया दासी सा द्रष्टव्या, प्रभूतेन धनदानेन स्वपक्षगातिनी कर्तव्या । दृष्टमात्रे धने, स्त्रीकुयादिषु पशु नः । ततो निभृतमेव सर्वमेकैकशो शक्तयम् । बाढम् । कृतो निश्चयः । परम्—किं परम् ? अरे भादव्य ! भादव्य ! इतस्तावत् । मुहूर्ताः प्राक्, ‘ विश्वसनीयोऽहम् ’ इति प्रकाममजल्प । तदयमहं परीक्षे तां तव विश्वसनीयताम् । अपि, अस्ति ते सिद्धता !

भादव्यः—आम्, भर्त ! विश्वास्योऽयं दासो न विभेति कुतश्चन । तर्हि विशुद्धिर्मे सल्लस्यता निकये ।

फाल्गुनराय —आदौ तावत्प्रष्टव्योऽपि ‘ अपि स्वातीनामपेया दासी परिचितास्ति ते ? ’ इति ।

भादव्यः—आम्, भर्त ! अस्ति मत्परिचिता । सा खलु रोहिणीं द्रष्टुं मुहुर्मुहुरागच्छति ।

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) अस्य परिचिता, आगच्छति च मुहुर्मुहुः, रोहिणीं द्रष्टुम् । तदेतत् सूत्रेण सूत्रं सगच्छते । (प्रकाशम्) अस्तु । त्वं तावन्निभृतं तां पश्य कथय च ‘ अद्य प्रदोषे, अस्पष्टे मुलदर्शने, अविशतं

केनचित् तस्य निवासस्य आम्रराज्यां, मे स्वामिन पश्य' इति । परम-
चातुर्येण सर्वमेतत्साधनीयम् ।

भादव्य — भर्त ! करिष्यामि भवद्वचनम् ।

फाल्गुनराय — न तु रोहिणी इद जानीयात् । यत् सा तस्या- पक्षपातिनी ।
अ यच्च—न तु इदानीमेव ते कथयामि । न सा केनापि द्रष्टव्या । तद्गच्छ
स्त्वरम् । सपादिते त्वयास्मिन्कार्ये—तत्तु प्रागेव कथित मया । किन्तु,
पश्य तावत्, इत् एहि । अधिक किञ्चित् कथनीयम् । सम्पगाकर्णय ।
तस्या मम च, कचन विषयमुद्दिश्य रहसि सम्भाषण भविष्यति । यदि
भार्याया मे इत् किञ्चन कर्णगोचर स्यात्, तर्हि विनष्टमेव सर्वमवगच्छ ।
अतस्तां इति 'मुञ्चु सावगुण्डना निर्दिष्ट स्वल् प्राप्त तिष्ठ' इति ।
अप्यवगत त्वया ! अवगुण्डन कृत्वा तथा आगतव्यम् ।

भादव्य — भर्त ! यदि तु अवगुण्डन कृत्वा आगच्छेत् अधिकमेव तत्
सहायकारण भवेत् ।

फाल्गुनराय — न हि न हि । नूनं तद्गता क्लृप्तिसिर्न त मुद्रिपयमवतरेत् ।
अवगुण्डनम् आवश्यकमेव । किं तत्रैतेन ! यथादिष्ट समाचर ।

भादव्य — भर्त ! यथादिष्ट तर्हि कार्ये सपाद्य प्रत्यागच्छामि । (निष्क्रान्त ।)

फाल्गुनराय — यदि योऽनेय साध्येत-सहस्रमुत्तै साध्येतैव-तर्हि, किं तत् ?
यदि नाम, सभूतौ नगरे, न ताम् उपहासस्य परा वाशमभ्यारोपयेय, तदा
नामापि स्वक परितर्तयेयम् । भवतु । गच्छामि तावत् नगरसंचाराय ।
यदि दृष्टोऽयं चोर, तदा घोभनमेव तस्यात् । अन्यथा, तावन्मात्र
काल्यापन सदस्यैः । (निष्क्रान्त ।)

द्वितीयः प्रवेशः ।

(स्यङ्गम्-मार्गं)

(तत् प्रवेशि आधिभेटी, तच्छब्देभ्योऽपि भेटी च ।)

वैशाखभेटी—एतच्च यथेष्टानेन ते सृष्टम् । उत्तरमान्शुवनेनम्
अत्रात्रात् तादृशीर् उत्तमां दानीं प्राप्य ननु, विरक्तिवद्भवेन त्वया
प्राप्यम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(स्वगतम्) प्राप्ता षष्ठी इति छत्यमेतत् । किन्तु, सा विषयवह्नी निष्पद्येत इति लक्ष्यते ।

वैशाखश्रेष्ठी—किं न किमपि मापसे ! अयना, मनसि मोदसुषां पिबन्, मत्समसं तावदेवं नाटयति दुःखम् ! किन्तु, सुहृदः सन्नाशाग्निगृहनं वास्तवस्य मोदस्य, न मोदावहम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—त्वत्तः हर्षः निगूढः, इति स्मरसि कदाचिद् वृत्तपूर्वम् !

वैशाखश्रेष्ठी—न स्मरामि । तत्कथय कुतो मुखमेवं भाति ?

आश्विनश्रेष्ठी—ह्यः किल सकला रात्रिर्जाग्रत एव मे व्यतीता । तस्मात्कदाचिद् भवेन्मुखमेवम् । आसीद् ह्यः सत्यनारायणः ।

वैशाखश्रेष्ठी—सत्यनारायणः ! कुत्र ! तत्र तेषां गृहे ! हस्ततालं तर्हि देहि । किमुद्दिश्य सत्यनारायणस्य पूजा, इति शतं भवता ! ननु, पूर्णाः मनोरथाः, इति हेतोः ।

आश्विनश्रेष्ठी—यस्य कस्य पूर्णाः मनोरथाः, भवन्तु ते तथैव ।

वैशाखश्रेष्ठी—कुतः यस्य कस्यचित् ! ननु युवयोः मनोरथाः—तव च तस्याश्च—परिपूर्णाः । कुतः पुनरिदमौदासीन्यम् ?

आश्विनश्रेष्ठी—मम तावन्नैव सफलाः संवृत्ताः मनोरथाः । तस्याः पूरिताः वा, न वा, इति न ज्ञायते ।

वैशाखश्रेष्ठी—(स्वगतम्) अन्यदेव किंचित्प्रस्तुतमिदं दृश्यते, विपरीतमेव । (प्रकाशम्) आश्विनश्रेष्ठिन् । आस्तां तावदयं परिहासः । कथय परमार्थतः, किं किं ह्यः समवर्तत !

आश्विनश्रेष्ठी—कथयामि, न तु श्रवणादनन्तरम् अकारणः उपहासो मे कार्यः । श्रूयतां तर्हि । ह्यः सत्यनारायणस्य हेतोः रेवत्याः गृहं गतः । किन्तु परिचितः समानः स्नेहभावश्च नानुभूतौ । ये तत्रागता इतरेजनास्तेषां मध्ये, अहमपि अन्यतमः । यत्र ते उपाविशन्, तत्रैवाहमपि उपविष्टः । तेषु उत्थितेषु, अहमपि उत्थितः । प्रतिनिवृत्तश्च गृहम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—ततस्ततः ।

आश्विनश्रेष्ठी—अरे अनुरागगमकं न ताम्बूलमपि । किं पृच्छसि

‘ततस्तान्’ इति ! एका एव साधारणी सामग्री सर्वेषां कृते । अन्येभ्यः प्रचेभ्य एव एकं ताम्बूलं ममापि दत्तम् । तदपि शुष्कम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—ह्यः तल्लं मुमहान्त्वमर्दं आसीत् । तत्रिमित्तं ज्ञातं स्यादनवधानम् । अपि पूजासमाप्तौ, आसीत्स्यच्चिद् गानम् !

आश्विनश्रेष्ठी—आम्, तदेव । प्रसादवितरणसमये तावदनुच्चे ‘कथितवती ‘प्रातःकालं यावत्, अद्य गानं प्रवर्तेत । तद्यथा इष्टं, तथा क्रियताम्’ इति । ननु, एतावदेव । अतोऽधिकं न अधरमपि निर्युतं तन्मुखात् ।

वैशाखश्रेष्ठी—कोऽत्र तस्यां प्रमादः ! भवतः किमभीष्टितम् ! सर्वेषां जनानां समस्तं तथा--

आश्विनश्रेष्ठी—आस्तां तावत् । अलं विस्तरेण । तव तु मध्येव आद्येषु स्यादिति अनुमितपूर्वमेव मया । तिष्ठ तावन्मुहूर्तम् अत्रैव । सुवर्णकारस्य सकाशात् अद्भुतीयकं गृहीत्वाऽऽगच्छामि । (निष्क्रान्तः ।)

वैशाखश्रेष्ठी—अतीव सशयशीलः तस्यैव जनः । अन्यथा, नानेन तुल्यः कश्चन सीहादेः । समर्पयिष्यति प्राणानपि मित्रस्य कृते । मतिस्तु परम-पश्यन्ता अस्य । इदानीम् अस्य मतेन सुवनोऽहम्, मुहूर्तादनन्तरं तु स्यामेव तथा, इति न निश्चितम् । अविद्यमानानि कारणान्युद्भाव्य शश्वत् शशयशशीर्षिगदित एव भवेत् । अपमपि प्रकारविशेष इति आख्येयः । अयं कोऽयं महाभाग इति आगच्छति !

(ततः प्रविशति पात्सुनरायश्चित्रहस्तः ।)

पात्सुनराय --मनुष्यवर्षं कृत्वा पलायितम् अहातं पुरम्, विनापि गमकेन केनचित्, एतावता कालेन निपुणं प्रत्यानेष्यम् । किन्तु महाभागस्य अस्य विश्वे हस्तगतेऽपि, नायं मम हस्ताभ्यांशमायाति इत्यहो आश्चर्यम् । कः तस्ययम्, अस्मद्विवाशमभितः परिभ्रमन्टस्यते ! पश्यामि तावत् मुक्ताकृति-शस्त्रं भवति वा न वेति । (उदरवृण्णं) किन्तु, किमपिह्यं समापण-मनेन आरमे ! (प्रहासन्) भो कृपया तावत् (अद्भुतीयकम् अद्भुत्याः अराशयं) कथयतु भवार्, किं वन्द्यं भवेत्स्य रत्नस्य ! (अद्भुतीयकं तस्य हरेः समर्पयति ।) अजानेन, किन्तु क्याशम्भं निश्चिन्नेव, अस्य मूर्त्यं हुक्न्तु भवन्तः ।

वैशाखधेष्टी—(अङ्गुलीयकम् आदाय) नाहम् अम्यस्तो रत्नपरीक्षायाम् ।

तथापि—निरीक्षे । मूष्यन्—अस्य रत्नस्य—

फाल्गुनरायः—(चित्रं तं चावलोक्य) तस्यैकं तावत् सदृशे दृश्यते, सुबो
पुन—(निरीक्षितुमारभते ।)

वैशाखधेष्टी—अपि एतत्सुवर्गापगात् क्रीतम् ?

फाल्गुनराय—आम्, सुवर्गापगादेव । भवतो मतेन किमस्य मूल्य
निर्धारितम् ?

वैशाखधेष्टी—तदेव चिन्तयामि । मूष्यन्—(निरीक्षितुमारभते ।)

फाल्गुनराय—न नयनेऽपि खवदत् । यदि 'न खवदत्' इति
कथनीयम्—तर्हि, एवम् इत् पर्यायम् । (द्रष्टुमारभते ।)

वैशाखधेष्टी—अनुमानबलेन सूक्ष्मस्तावत्कथयामि । पद्मसदरूप्यकं यावत्
स्यादस्य मूष्यम् । इत्तापमपि क न्यून वा ? (पुन पर्यति ।)

फाल्गुनराय—(स्वगाम्) निश्चिनम् । नैव किञ्चिदपि खवदति । सर्वथा
विषदशी नव्यस्य सुरतादृति ।

वैशाखधेष्टी—आम्, ताव मात्रमेव मूष्यमस्य पद्मसदरूप्यकायधिकम् ।

फाल्गुनराय—आम् यास्यात्सुखाप्राप्तदूरमिदम् इति भणितव्यम् । इद
रत्नं मया तापद्विगतस्यैकै क्रीतम् ।

वैशाखधेष्टी—अपि तापद्विगतस्यैकै ? उच्यते तर्हि क्व ? (अङ्गुलीयकं
प्रत्यरति ।)

आश्विनधेष्टी—(अम्य-तरतः) वैशाख ! तज्ज समगं मम कावेन् । तदेदि,
एतन्मात्रस्य-निरीक्षणं अतिगच्छाव ।

फाल्गुनराय—(स्वगाम्) 'आश्विन-निरीक्षणं अतिगच्छाव' ?
इत्तापमपि क न्यून वा ? (पुन पर्यति ।)
इत्तापमपि क न्यून वा ? (पुन पर्यति ।)
इत्तापमपि क न्यून वा ? (पुन पर्यति ।)
इत्तापमपि क न्यून वा ? (पुन पर्यति ।)

आश्विनधेष्ठी—(प्रविश्य) वैशाख ! अप्यागच्छसि नु ! तदेहि तावत् ।
यदि कदाचिदेवदर्शनार्थं गता स्यात्, तदा तथापि मिलनं भवेत् ।
(उपांशु षडतः ।)

फाल्गुनरायः—'तथापि मिलनं भवेत् ।' देवालयं गच्छन्त्या तथा मिलनं
यस्य कस्यापि मुलमं स्यात्, इति अस्मात् मद्यशक्ति अधिकतरं मालिन्यम्
आवहन् कः खलु कलङ्कः ! किन्तु, अस्य तावन्मुलाकृतिं मुनिपुणं निरीक्षे ।

वैशाखधेष्ठी—हंऽ ! ननु घन्योऽसि । सर्वथा छन्दानुवर्तो दृश्यसे । किं
खगाध्याग्भणितं, किं चैतत्संप्रति भणसि ! अरित वा द्वयोः संवादलेशोऽपि !

आश्विनधेष्ठी—(अप्रतः सरन्) ननु नास्ति । तत्र इदं कारणम् । (तस्य
कणं जपति ।)

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) अत्येव दृश्यते चित्रम् । किन्तु, एकरयान-
रिषतस्य मे नेदं सम्पद्युं दृग्गोचरं भवति । एतां तावदुक्तिं योजयिष्ये ।
“परनारी खडु, विषमपचरकः । व्यसने तस्मिन् सक्तो मा भूः ।” (इति
गुणान् चित्रं तद्विरीक्षमाणः परिक्रामति ।) इमे नेत्रे तावत्संवादतः ।
“परनारी खडु, विषमपचरकः ।” इयं नाटिकाऽपि तथा सदसी ।
“व्यसने तस्मिन् सक्तो मा भूः ।”

वैशाखधेष्ठी—(आश्विनधेष्ठिनं प्रति) भोः । एतत्तु मया प्रथममेव
चिन्तितम् । यतो, यदि शिष्या ते मतिरभविष्यत्, तदा किं खलु
न प्राप्स्यः ।

आश्विनधेष्ठी—एवं तावदाद्भवन्मतानुसारेण । किन्तु, यदि मां पृच्छसि,
तदा दृष्टिरेव तस्वास्तादृष्टी । परस्य तावदिदम् । (कणं जपति ।)

फाल्गुनरायः—ययैः समानः, भुवो सदस्यो, गुणादृतिस्तुल्या, ननु
एकस्मिन् संवदति । भुवं स एव, स एव भवम् । “परनारी खडु
विषमपचरकः ।”

आश्विनधेष्ठी—वैशाख ! बोधुमत्त्वयं, नो निरीक्षो, गुणदिन, पुनर्निरीक्षते,
पुनर्गुणितं ? कोऽयम् ?

वैशाखधेष्ठी—गतेः कश्चिद् भगवान्नामः । तत्र गुणम् ।

फाल्गुनराय — 'परनारी खलु विषमयचपक ।' इति गुञ्जति मधि, नून परिवर्तितोऽस्य मुखभाव ।

वैशाखश्रेष्ठी—ईदृशा भ्रातमनस्काना स्वैर सञ्चार न प्रतिषिद्ध, इति अनिष्टमेतत् । कदाचिदनेनैव वर्षेण एतेषा भ्रम । अपि दृष्ट कथमसावव लोकयतीति ? आकृतिस्तस्य शोभना ।

फाल्गुनराय —स एव, स एव, ध्रुव स एवायम् । दृश्यतामसौ कपोलवर्ती तिल, अयमत्र तिलश्च । वामस्य नेत्रस्य अधस्तात्, वामस्य नेत्रस्य अपस्तात्, कपोलस्य किञ्चिदुपरिष्ठात् 'परनारी खलु विषमयचपक ।'

आश्विनश्रेष्ठी—वैशाख ! शृणु । परनार्या कयाचित् उन्मादितोऽयम् ।

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) इद तावद्दूरत सवृत्तम् । इदानीं सम्भाषण निमित्तं किञ्चिदुद्भाव्य, सहस्रमीषि गत्वा, अवधार्य सादृश्यम् । (उपसृत्य उभाववलोकयन्) भो महाराज ! अस्मिन् वर्षे क्रान्तिसम्भवोऽस्ति, इति कथ्यते । अपि सत्यमेतत् ?

आश्विनश्रेष्ठी—(हसन्) क्रान्ति ! कुत क्रान्ति ! शान्तिरेव सर्वत्र । वैशाख ! एते क्रान्तिकारका केचन दृश्यते ।

वैशाखश्रेष्ठी—अपि, मुहूर्तोत्पन्नं क्, एतस्य मूल्यमेव मा पृच्छस्वस्यौ ।

फाल्गुनराय —सर्वा रेधा, सर्वेऽपि तिलाश्च सर्वथा परस्परसमाना । "पर नारी खलु विषमयचपक ।" (गुञ्जति)

आश्विनश्रेष्ठी—अरे ! किमस्य देवानां प्रियस्य सपकेण ? एदि, सापपावस्तावत् ।

वैशाखश्रेष्ठी—तदेदि, नैषा पाषाण-प्रक्षेपिणी उन्मत्तता, अपि तु सीम्बा, रोचकैव भवति । (प्रखिलौ ।)

फाल्गुनराय —(स्वगतम्) ननु दृश्यता प्रस्थितोऽयम् । एष नूनम् अपलि मीरिनि । अपमेवाशौ शठः । पत्न्यै मे प्रतिकृतिरात्मन, अनेनैव समर्पिता । किन्तु कथं खलु मामं नाम चास्य जानीयाम् ? (भ्रकाशम्) भो स्थीयतां क्षणम् । अपि च यदस्ति प्रभुकामा, तत्कृपया—अपि 'मार्गोदीर्घश्रेष्ठी' इत्यभिधानं भवत !

आश्विनधेष्ठी—(हासित्वा) किं ' मार्गशीर्षधेष्ठी ! न हि, न हि । गम नाम ' आश्विनधेष्ठी 'ति । कुत पृच्छा !

फाल्गुनरायः—न निमित्तविशेषः कश्चन । तथापि—। अस्तु इदम् । अपि अस्ति भवतः । भ्रातृस्तावदिदं मया उच्यमानं नाम !

आश्विनधेष्ठी—न मे भ्रातृः, न मम, न मे पितृव्यसुतस्य न पुनः पितृव्यस्य या । अस्माकं पुत्रद्वये नैतर्ह्यस्यापि नाम ।

फाल्गुनरायः—मया पुनरुक्तं तत्स्यादिति । यतः महाशया एते परम-सुहृदः सन्तु मे । उभयोर्वा मुक्ताकृती प्रायः सवदतः । अतः पृष्टवान् । अस्ति मत्पत्नी चित्रमेकं तेषाम् । यदि कृपया सहेतुं क्लेशः, दुःखयागि तावत् ।

आश्विनधेष्ठी—वैशाख ! तदेतौ शनिदशयैव प्रसूतो आसाम् । तत्पुत्रयुतं भवान् । (फाल्गुनरायः द्रष्टुमारभते ।) अपि, अस्ति किञ्चित् सादृश्यम् ?

फाल्गुनरायः—ननु भवतामनुग्रहीतः स्याम्, यदि भवन्तो घटनं किञ्चित्परिवर्तयेयुः ।

वैशाखधेष्ठी—(हासित्वा) भो मान्यवर ! भेष्टिपमुल ! घनिकवर्य ! अलमनया पीडया । अनुमन्यतां तावद्दस्मद्गमनम् । तर्हि प्रचलन्तु भवान् । किमस्य भ्रान्तमनसं छंदानुवर्तित्वेन ? आगच्छन्तु भवान् । अयं पुनरप्रणी-भ्रान्तचेतसाम् । (हसन्) भो धर्मशाला सावदाभीयतां काचन ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) उभावपि मामवलोक्य हसतः । हसता भवन्तौ । न युवामेव केवलं, सकलं नगरमेव प्रदक्षिष्यति मामचिरात् । सप्रति, यदि एयमनुग्रीयेत ? (प्रकाशम्) भो हस्यताम् चित्रमेतत् । (स्वगतम्) अपवा मा तावत् । (निगूहति ।)

आश्विनधेष्ठी—अपि किञ्चिदम् ? ननु यन्मया रेषत्ये दत्तं तेन चित्रेण सदृशमिवेतु भाति । कथमिदं सृष्टम् ? अनर्थः सन्तु उपस्थितः । यदि तदेवेदं स्यात्—(स्तोत्रमग्रे सरति ।)

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) अहो ! नूनं मर्मैर विद्वमनेन शरेण । नन्वतो महामागो निकटतरं प्राप्नु सृष्टः । प्रायो मम हस्तापिश्रमं अपरशर्तुकामो हस्यतेऽयं महामागः । अयदहं तावत् । तदिदं वञ्चुक्तस्य अन्तःपुटे एव

सुरहितं निदधामि । ननु चित्र ! गच्छ, वत्त च तत्र । (चित्रं कञ्चुकस्य भन्तपुटे स्थापयति ।)

आश्विनश्रेष्ठी—तदनेन निहितमन्तःपुटे । वैशाख ! ननु भ्रष्टमुदिरिति निर्दिष्टोऽयम् असाद्बुद्धिमेव भ्रंशयिष्यति ।

वैशाखश्रेष्ठी—(मन्दस्वरम्) त्वं सावजिह्वायां मधु स्थापय । तेन संपायेत कार्यम् ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) मियोमन्त्रणं किञ्चिदुभयोः संजातम् । इदानीं जङ्घाबलमेव श्रेयः ।

आश्विनश्रेष्ठी—भो. कृपयैकवारम्—

फाल्गुनरायः—(ससंभ्रमम्) जयतु गोपालः, जयतु गोपालः ।

आश्विनश्रेष्ठी—एकवारमवलोक्य प्रतियच्छामि ।

फाल्गुनरायः—किमवलोक्य प्रतियच्छति भवान् !

आश्विनश्रेष्ठी—चित्रं तत्, भवतः करगतमेव अवलोकयामि ।

फाल्गुनरायः—चित्रम् ! न हि न हि । क्षुद्रमेतत् । चित्रकारबद्धकेन व्यर्थमेव पटके वर्णः अत्र तत्र विकीर्णः ।

आश्विनश्रेष्ठी—पुढाभ्यन्तरतः बहिस्तावदाकृष्यताम् । पर्यावः कीदृशं तत् इति ।

फाल्गुनरायः—(ससंभ्रमं धावन्) न हि न हि भवादृशान् महाभागान् क्लेशयितुं नैवाहंतीदम् । अस्ति यथा तथैव ।

वैशाखश्रेष्ठी—(सक्रोधमिव) तथापि किं न दर्शयन्ति भवन्तः क्षणमात्रम् ! न खलु मद्ययिष्यावस्तत् । दृष्ट्वा प्रत्यर्पयिष्यावः । हुँ-दृश्यतां तर्हि ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) इदानीं क्लहैषिणौ खल्वेतौ । संप्रति वरं जङ्घाबलाबलम् एव । अन्यथा, द्वौ इमौ । अहं पुनरेकाकी । (प्रकाशम्) भो अत्यन्तं विरूपमिदम् । तत् साधयामि, संप्रति । जयतु गोपालः, जयतु गोपालः । न हि, न हि, इदानीं नास्ति मेऽवसरः । दर्शयिष्यामि पुनः कदाचन । जयतु गोपालः । (धावन् निष्कीर्णमिति ।)

आश्विनश्रेष्ठी—ननु वैशाख ! यन्मया रेवत्यै दत्त, तदेवेदं चित्रम् ।

वैशाखधेष्ठी—ननु विपरीतमिदम् । कथं मणसि तदेवेशमिति ?

आश्विनधेष्ठी—अरे ! चक्षुषैः सत्यमेतत् । ममैव चित्रस्य आसीत्पादञ्जी
स्वप्नकृता चतुष्कोटिका ।

वैशाखधेष्ठी—अरे ! विपुलाः सन्ति परस्परसमानाः चतुष्कोटिकाः ।
किमन्यथा तर्कितैः ?

आश्विनधेष्ठी—सखे ! नेदं तर्कितं, प्रत्यञ्च तु मयावलोकितम् । तथा
सन्निवृत्तं घटावासे प्रचमित्यत्र न संशयलेशोऽपि ।

वैशाखधेष्ठी—हुऽ । तदिदमारब्धं त्वया तर्कविरचितम् ननु । सावधानेन
त्वया भवितव्यम् ।

आश्विनधेष्ठी—किमिदानीं सावधानतया ! ननु भापतितं प्रवानर्थं । यदि
प्रत्यायकं मद्रचनस्य आवश्यकं, तदा गतरात्रौ या मद्रिपयका तस्या
इतिरभवत् यगितैव या ते मया ।

वैशाखधेष्ठी—(स्वगतम्) कः खलु उपायः अस्य प्रकृतेः ? केवलं
चतुष्कोटिकानां चतुष्कोटिकां दृष्ट्वा विकारमापन्नमस्य मस्तकम् । चरमणीना
नूनमिदं प्राप्ता अनेन तर्कनिचेष्टितस्य । (प्रकाशम्) न तत्तत्र चित्रम् ।
यद्यपि वारयोपितायाः कन्या रेवती, तथापि नैव कापटिका ।

आश्विनधेष्ठी—अरे ! मैवं भण । तदेव तत्, नान्यत् किमपि चित्रम् ।
यस्य वक्ष्यसि, तस्य परिधिः । अन्ततो रेवती जातिगुणमेवा-वहरत्-ननु
अनिवार्यं हि तत् । युतः ?

गीतम् (कोयलिया कोरु)

इयं यदुच्यते पलवारान्ना । साहस-दम्भ-लोभ-कपटानृत
यचनान् । हास्यति किं स्वगुणान् ? ॥ ध्रु० ॥ प्रेमचित्रकं प्रदत्तं
तस्यै । तथा तु दत्तं प्रियपुरुषाय । कुललीला हीदृशी ।
मानसं तं पश्यते ॥ १ ॥

तरेहि तामेव गच्छावः । नान्यथा संशय-निरासो भवेत् ।

वैशाखधेष्ठी—भो कुत ईदृशी सरा ! गच्छावो भोदनादनन्तरम् ।

आश्विनधेष्ठी—आदौ तावत्तिर्गयः, पश्चाद् भोजनम् । हन्त ! सोऽयं मङ्गलो, मङ्गलो, मङ्गलो मां वाधते । (उभौ निष्क्रान्तौ ।)

फाल्गुनरायः—(प्रविश्य) ननु प्रस्थितोऽयम् । अरे चोर ! सर्वथा कञ्चुपीकृतं त्वया मे वैवाहिकं जीवनम् ।—

गीतम् । (तनय गूढा)

अधम ! अकारि हि रक्षा मम सौख्यानां सर्वा ॥ ध्रु० ॥ गवेषणां
ते कारयित्वा । मापयित्वा तदेनः । यापये तां गृहात् ॥ १ ॥
(निष्क्रान्तः ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(स्थलम्—रेवत्या गृहम् ।)

(ततः प्रविशति रेवती, तस्याः सखी अनुराधा च ।)

अनुराधा—बहूनेताग्निद्वसान् आश्विनभेष्टिनस्त्वां प्रति वारंवारमागमनम्,
त्वया संलपनं च दृष्ट्वा, प्रागेवाऽनुमितमासीत्, एतत्सर्वं मया । न तु मया
एतच्चिन्तितं, यत् अनिदेश एव मे, एवमाचरिष्यसीति ।

रेवती—अनुमतिस्ते प्राप्स्येत, इति न मे प्रत्यभात् । अतः न निवेदितम् ।

अनुराधा—ननु कथमहमनुमन्ये ! हञ्जे, सत्यमेव कथयामि । बालि-
शतेऽप्यवसायः । सखि ! एष ते घनार्जनस्य सुवर्णेषमयः । अस्मिन्नवसरे
यदि पुरुषमेकमेव कचन आश्रयते, किमागामिनि काले करिष्यसि ।
बलिभिराकान्ते वदने, अपि लभ्येतायमवसरः ।

रेवती—अद्य प्रसूतस्त्वयायं विषयः, इति कथयामि ।

गीतम् ।

तनुविक्रयपापमहो ! पापानामुपितं शिखरे ॥ ध्रु० ॥

स्त्रिया हि भूया लज्जाविनयौ, कोमलमानसभावौ ।

तौ संदग्धुं घनार्थमथ किं देवो ददाति जन्म ? ॥ १ ॥

अनुराधा—हञ्जे ! प्रत्यहं नैव सुपमा ! न चिन्ताया लेशोऽपि । अहोरात्रं
प्रमोदसेवनम्—न जाने, एतत्सर्वं विहाय, कुत एतद्ब्रह्मज्ञानं त्वयाधीतम्

इति । अपवा, किं मम कथनेन ! सप्तहमात्रेण स्वयमेव तावदुद्विजा भविष्यति । ननु भणामि, तव मातामह्या, किं बहुना, प्रमातामह्याः खड्ग कालादारम्य सर्वा गणिकाव्यवसायमेव इमम् आचरन् । अपि मूढास्ता सर्वा ! ताभि तनुविक्रयपूर्वकमेव धनसञ्चयं कृतं । न वा ! तस्यैव धनस्य हेतोरेतत्ते सकलमपि विलसितजातम् । किमत्र सविशेष साधित त्वया ! सकलमेतत्परित्यज्य, यदि एकतन्त्रिकामाभिता विरागिणी त्व सर्वत्र परिभ्रमसि, सत्यं तदा तेऽध्यवसाय गणयिष्ये । अयि, कस्यापि कथमपि विष्णु पीडा वा अनाचरत्यास्ते विस्रमसि, न कथमपि पापाय । मत्सुत लोकात्मनोनुकूलेन तादृशी ते कृत्स्निस्तेषामनुरञ्जनपुर सर सन्तोषणेन पुण्यमेव आवहेत् । अपि अवगत त्वया !

रेवती—अलम्, अलमेतै पापपुण्यप्रचने । एतावदेव ते कथयामि—

गीतम् । (दोलन भेदे घर आवे)

निन्द्यजीवननमणमिदम् । आमृत्योर्दिने निशि, सततमेकरूप परिषर्तनहीनम् ॥ ध्रु० ॥ स्मितप्रशसे वितथ आर्जघम् । तोपरोयदम्भनमुपरितनम् ॥ १ ॥

अनुराधा—इधे तदपेक्षया समीचीनतरमेतत्किं न कुरुषे ! इदानीं बहुली भूतासु सर्वत्र शालासु, अस्मन्कालिकयक्षासु विवाहमौख्यंमुद्भूतम् । तत्किं न परिणीतैव तेन भवसि !

रेवती—यदि तावत् न विवाहोऽयं, किमन्यत् ?

गीतम्

लग्नविधौ ननु सत्यं मर्म किमिति । अप्यपि नैतच्छात ते ॥ ध्रु० ॥
धैर्याहिक-होम-मन्त्र-अन्त परदक्षतादि ।-
पोरकोऽयं विधिः, मिलन जीवयो सारभूत ध्रुयम् ॥ १ ॥

अनुराधा—भवतु तथा । त्वं सप्तु शिक्षिता वास्त्ववुरा । कथं विवादे मया अतिशयितव्या ! तेन हि आश्विनभेदिनो ग्रहिणी भूत्वा तावत्, भव सर्वथा मुक्तिनी । भवेदेव तथा सकलमपि स्यादितम् । विन्दु, त्वं मम सखीति कथयामि, सन्धैद्री न विलयात्प्रकृतिका, इति श्रूयते । तत्त्वावधाना भव ।

इदानीं गच्छामि । अतिक्रान्ता वेला । ननु पुष्पमाला प्रयनीयाः ।
(गन्तुं प्ररिपता ।)

रेवती—‘पुष्पमालाः पुष्पमालाः’ इति कथयसि । किमन्यो ननु
प्रयनीयाः ? तन्मुहूर्तमुपविश्य गम्यताम् ।

अनुराधा—(दूरमवलोक्य) न खलु, एकाकिनी त्वां विहाय गच्छामि । यस्य
तावत्, नूतनस्ते प्रभुः—ननु छग्यतां मम वाक्प्रमाद.—एष ते पतिदेव
एव आशातो नु ? अपि अस्मि वा, न वा, अनुशता गमनाय इदानीमपि ?

रेवती—शतम्, ननु शत मया । अपि सायम् आगमिष्यसि ? गम्यता तर्हि ।
(अनुराधा निष्क्रान्ता ।) न खल्वियं परिचिता आगमनवेला । क
खल्वपरः सार्धमागत ? वैशाखश्रेष्ठिन इति माति । किन्तु मुखभाव
एतेषां, विहृत इव दृश्यते । विगताया रात्रौ सत्यनारायणपूजायाः समर्पे
न मया अवसरः प्राप्तः, एतेषां कुशलमपि प्रष्टुम् । अतः कुपिता
आसन् । कोपस्य तस्य पर्युपितः शेषः, इदानीं गोचरीभवति । (ततः
प्रविशति आश्विनश्रेष्ठी, वैशाखश्रेष्ठी च ।) आगम्यतां वैशाखश्रेष्ठिन् !
आसनमलङ्कियताम् । अद्य नूनं वातावरणम्, अत्यर्थं तप्तं नु ?

वैशाखश्रेष्ठी—आम् । चण्डातपहेतोः । किमन्यत् ? आतपात्यये स्वयमेव
भवेच्छीतलम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(वैशाख प्रति) अलमेतैश्छन्नवचनै । अस्मिन्नैव क्षणे यद्यथा
स्थात्स्य तथैव निर्णयं मुष्यष्टः भावदयकः । (निभृतं भाषते ।)

रेवती—मा खलु उच्चैः स्वरमुच्यताम् । ननु मन्दस्वरं भाष्यताम् । अन्यथा
मच्छ्रुतिगोचरं स्यात् । ननु तीक्ष्णौ मे कर्णौ । अतो भणामि । अपि
न बहिरवसरो लम्बः, रहः क्षन्नापाय ? प्रवर्त्यता तर्हि । मुहूर्तं गत्वा
प्रत्यागमिष्यामि । (गन्तुं प्रवृत्ता ।)

वैशाखश्रेष्ठी—न हि न हि । न तादृक् किंचन । ह्य, अनेन भवत्यै यच्चित्र
दत्त, तत्, अवलोकयितुकामोऽस्मि ।

रेवती—अप्यस्ति विशेषः कश्चन, तस्य मत्समर्पणादनन्तरमेव दर्शने ?
भवतु । यदि एतदेव मनीषित, दर्शयामि तत् । नयने तावन्नातिमात्र
विस्कारिते स्याताम् । (चित्रं द्रष्टुं गच्छति ।)

वैशाखधेष्टो—अप्यस्ति समाधानम् ! आश्विनभेष्टिन् ! पश्य गता सा चित्रमानेतुम् ! प्रत्यर्पिते हरिमन्, गमिष्यसि नि शेषमुपहासार्थदत्वम् ।

आश्विनधेष्टी—भविष्याम्युपहसनीय, इति भाति । अहो मूर्खता मे अस्याम् अनुचित दोषमारोपयत ! भवतु यद्दृष्टं, तद् दृष्टम् । तत्कृपया भा एतःसम्बद्ध किमपि ता प्रति ब्रूया । नो चेत्, अपार एव मम उपहासो भवेत् ।

रेवती—अपि कथं नात्र पुटके ! कुत्र तन्निहितम् ! आम् स्मृतमधुना । हा, एह प्रतिनिवृत्ता, ता काचकपाटका मञ्जूयामह गता । परयापि, तदुपरि धर्तते, न वेति । (तत्र याति ।)

वैशाखधेष्टी—अल पुन अत पर विपरीते सशयम् आश्रित्य ।

आश्विनधेष्टी—न हि न हि । नात पर स्वप्नेऽपि सशय उदेष्यति । सम्यग्दण्डितोऽस्मि अद्य । अथ मा भापस्व । कर्णाग्र नन्वित एव तस्या । ननु पश्य ।

रेवती—(स्वगतम्) कथं तन्नास्ति अत्रापि ! तत्कुत्र खलु निहितम् ! नैतत्, नात्रापि । किमधुना ! आं शातम् । (प्रकाशम्) भो महाभाग ! सनिक्षय त्रवीभि यदि-द्रजाल किमपि नेत्रसमोहनम् उद्भाकितमिह भवता ध्रुवम् । अन्यथा कथमत्र निहित चित्रमेवमदृश्य जातम् ! वैशाख-भेष्टिन् । भवतापि एवमेव मयते नु !

वैशाखधेष्टी—ननु शपथपुर सर कथयामि, न आवथो सकाशे चित्रम् । भवत्यैव अन्विष्यतां कुत्र निहितमिति ।

आश्विनधेष्टी—(वैशाखभेष्टिन प्रति) अपि अवितथ, वितथ वा, मम सशय ! निधितमेव हातमासी-मम । कथमह मिष्या सशय प्रकटीकरिष्यामि ! (रेवती प्रति) भवति ! नैव हृतोऽस्माभि समोहनप्रयोग ।

वैशाखधेष्टी—(त निषम्य) अरे ! परिहासविजल्पित स्यादिद तस्या । अतो भणामि, मा इदानीमेव भण । तिष्ठ ताव-मुहूर्तम् ।

रेवती—नात्रापि । न जाने कुत्रारगत इतकम् ।

आश्विनधेष्टी—(वैशाखं प्रति) शणु तावन् । महता अनुरागेण प्रत मम चित्रं, ' इतकम् ' इत्यभिधीयतेऽनया । अपि एत-मदृश्यम् अस्मच्चित्रस्य !

श्रीगणेशाय नमः ॥ १ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १ ॥

इदानीं गच्छामि । अतिक्रान्ता वेला । ननु पुष्पमाला प्रयनीयाः ।
(गन्तु प्रस्थिता ।)

रेवती—'पुष्पमाला पुष्पमाला' इति कथयसि । कियन्त्यो ननु
प्रयनीयाः ? तन्मुहूर्तमुपविश्य गम्यताम् ।

अनुराधा—(दूरमवलोक्य) न खलु, एकाकिनीं त्वा विहाय गच्छामि । पश्य
तावत्, नूतनस्त प्रभुः—ननु क्षम्यता मम वाक्प्रसाद—एष ते पतिदेव
एव आयातो नु? अपि अस्मि वा, न वा, अनुष्ठाता गमनाय इदानीमपि ?

रेवती—ज्ञातम्, ननु ज्ञात मया । अपि सायम् आगमिष्यसि ? गम्यता तर्हि ।
(अनुराधा निष्क्रान्ता ।) न खल्विय परिचिता आगमनवेला । क
खल्वपर सार्धमागत ? वैशाखश्रेष्ठिन इति भाति । किन्तु मुखभाव
एतेषां, विकृत इव दृश्यते । विगताया रात्रौ सत्यनारायणपूजामा समदौ
न मया अवसर प्राप्त, एतेषां कुशलमपि प्रष्टुम् । अत कुपिता
आसन् । कोपस्य तस्य पर्युषितः शेष, इदानीं गोचरीभवति । (तत्
प्रविशति आश्विनश्रेष्ठी, वैशाखश्रेष्ठी च ।) आगम्यता वैशाखश्रेष्ठिन् !
आसनमलकियताम् । अद्य नून वातावरणम्, अयर्थं तत् नु ?

वैशाखश्रेष्ठी—आम् । चण्डातपहेतो । किमप्यत् ? आतपास्ये स्वयमेव
भवेच्छीतलम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(वैशाख प्रति) अल्मतेऽच्छन्नवचने । अस्मिन्नैव क्षणे यद्यथा
स्थात्तस्य तथैव निर्णय सुस्पष्ट आवश्यक । (निभृत भाषते ।)

रेवती—मा खलु उच्चैः स्वरमुच्यताम् । ननु मदस्वर भाष्यताम् । अयथा
मच्छ्रुतिगोचर स्यात् । ननु तीक्ष्णो मे कर्णो । अतो भजामि । अपि
न बहिरवसरो लम्प, रह सलापाय ? प्रवर्यता तर्हि । मुहूर्तं गत्वा
प्रत्यागमिष्यामि । (गन्तु प्रवृत्ता ।)

वैशाखश्रेष्ठी—न हि न हि । न तादृक् किञ्चन । ह्य, अनेन भवत्यै यच्चित्र
दत्त, तत्, अवलोकयितुकामोऽस्मि ।

रेवती—अप्यस्ति विशेष कश्चन तस्य मत्समर्पणादनन्तरमेव दर्शने ?
भवत्तु । यदि एतदेव मनीषित, दर्शयामि तत् । नयने तावन्नातिमात्र
विस्कारिते स्याताम् । (विश्व द्रष्टु गच्छति ।)

वैशाखधेष्ठी—अप्यस्ति समाधानम् ! आश्विनधेष्ठिन् ! पश्य गता स
चित्रमानेद्रुम् ! प्रत्यर्पिते तस्मिन्, गमिष्यसि नि शेषमुपहासास्पदत्वम् ।

आश्विनधेष्ठी—भविष्याम्युपहसनीय, इति भाति । अहो मूर्खता मे
अस्याम् अनुचित दोषमारोपयत । भवतु यद्दृष्टं तद् वृत्तम् । तत्कृपया
मा एतत्सम्बद्ध किमपि तां प्रति ब्रूया । नो चेत्, अपार एव मम
उपहासो भवेत् ।

रेवती—अरि कथं नात्र पुटके ! कुत्र तन्निहितम् ! आम् स्मृतमधुना ।
ह, गृह प्रतिनिवृत्ता, ता काचकषाटका भञ्जूपामह गता । पश्यामि,
तदुपरि वर्तते, न वेति । (तत्र याति ।)

वैशाखधेष्ठी—अल पुन अत पर विपरीत सशयम् भाभित्य ।

आश्विनधेष्ठी—न हि न हि । नात पर स्वप्नेऽपि सशय उदेप्यति ।
सम्यग्दण्डितोऽसि अथ । अथ मा भापस्व । कर्णात्रि नन्वित एव तस्या ।
ननु पश्य ।

रेवती—(स्वगतम्) कथं तन्नास्ति अत्रापि ! तत्कुत्र खलु निहितम् !
नैतत्, नात्रापि । किमधुना ! आं शतम् । (प्रकाशम्) भो महाभाग !
सनिधय ब्रवीमि यदिद्रजाल किमपि नेत्रसमोहनम् उद्भावितमिह
भवता भुवम् । अथया कथमत्र निहित चित्रमेवमद्वय जातम् ! वैशाख
धेष्ठिन् ! भवतापि एवमेव मयते नु ?

वैशाखधेष्ठी—ननु शपथपुर सर कथयामि, न आशयो सकाशे चित्रम् ।
भवत्येव अन्विष्यतां कुत्र निहितमिति ।

आश्विनधेष्ठी—(वैशाखधेष्ठिन प्रति) अपि अवितथ, वितथ वा, मम
सशय ! निमित्तमेव शतमासीमम । कथमह मिष्या सशय प्रकटीकरि
ष्यामि ! (रेवती प्रति) भवति ! नैव कृतोऽस्माभि समोहनप्रयोग ।

वैशाखधेष्ठी—(त नियम्य) अरे ! परिहासविप्रलित स्यादिद तस्या ।
अतो भगामि, मा इदानीमेव भण । तिष्ठ तावन्मुहूर्तम् ।

रेवती—नात्रादि । न जाने कुत्रापगत इतकम् ।

आश्विनधेष्ठी—(वैशाखं प्रति) शणु तावन् । महता अनुरागेण प्रप्त मम
चित्रं, ' इतकम् ' इत्यभिपीयतेऽनया । अपि एतमहत्त्वम् अस्मच्चित्रस्य !

रेवती—(आश्विनश्रेष्ठिनि प्रति) सत्यमेव न लभ्यते कुत्रचिन्निरहित
तच्चित्र मया ।

आश्विनश्रेष्ठी—नेव लभ्येत । अवगत मम ।

रेवती—‘अवगतम्’ इति ? (उपेत्य) दीयता तावत् यत्र कुत्र निहितम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—हुऽ । अलमिदानीमतैश्चादुवचने । नून नाय चादृष्टिभि
अनुनेय जन ।

रेवती—अहो ! इदानीं तावत् परमाद्यैर्नैव कुरिता नु ! बहवदस्मि भीता ।
उच्यता तर्हि कुत्र तदिति ।

आश्विनश्रेष्ठी—एव परिहासेनैव अपरान् प्राणैर्वियोजयत्यो नाम यूयम् ।
अपि जानीष ! केवल परिहासबुद्ध्यैव त्वया प्रत्त स्यात् तच्चित्रम् ।

रेवती—कस्मै प्रत्त स्यात् ?

आश्विनश्रेष्ठी—अहो इदं तमुत्परावर्तनपद्धत्वं, स्त्रीसुलभं यदुच्यते ।
(रेवती प्रति) किं कस्मै’ इति ? यस्मै कस्मैचित्प्रत्त, तस्मै । तेषामेव च
महाभागानां हस्तेऽथ मुहूर्ता प्राक्, दृष्टं तत् ।

रेवती—हुँ ! एतत्तावन्नैव सख्य मे । कस्मै दत्तम् ? किं तस्य नाम ?

आश्विनश्रेष्ठी—नाम प्रष्टुं विस्मृतवानहम् । मुक्ताङ्कितस्तु सम्पक् स्मर्यते
मया । तदलमेतेन ।

रेवती—(सहासम्) तेन हि परिहासमाश्रमेतत् । प्रचलतु ययेष्टम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—हस । स्वैर हस । किन्तु, मा पुनर्विस्मर, यमयापि सर्वमिदं
क्षणं शोधयितव्यं भविष्यति ।

रेवती—तत्रत्यंतामिदानीम् । नाहं वचनेन अन्तरायं करिष्ये । आम्,
भवत उपहासार्थं प्रत्त मया तत् चित्रम्, एवमेव कल्प्यता भवता ।
अपि सद्गुणो भवान् अनेन !

आश्विनश्रेष्ठी—कुत ‘कल्प्यताम्’ इति ? सत्यमेव प्रत्त त्वया चित्रम् ।
स्मर्यं मया एताभ्यां नेत्राभ्यां दृष्टम् । न एतु शोकप्रवादः अयम्, भवण
गोचरतां गत ।

रेवती—वैशाखराय ! एवमेव प्रचलेदिदं कथा कालम् । तद् गच्छामि ।

ज्ञानं कृत्वा, पूजां निर्वर्तनीया । दृश्यन्तां, तत्र काष्ठसूचीप्रथितानि
ताम्बूलानि विहितानि ।

वैशाखश्रेष्ठी—किन्तु, किञ्चित्—

रेवती—न हि, न हि । साप्रत नैव तत् भावश्यकम् । सर्वः खलु सम्यग्जानाति
स्वकं जनम् । (निष्क्रान्ता ।)

आश्विनश्रेष्ठी—पश्य पश्य वैशाख ! पर्येयाम् उत्सेकप्रेरिताम् भवधीरणाम् ।
किं तावदाह तानि काष्ठसूचीप्रथितानि ताम्बूलानि तत्र वर्तन्ते ।
तौ युवयोः करौ, ते युवयोस्तुण्डे च । यदीष्ट सेव्यन्ताम्, यदि नेष्ट नैव
सेव्यन्ताम् । अपि न एषैश्च न्यञ्जना भाषितस्य ! तत्साधयतु सा कामम् ।
शाप्यतां च 'न आवा तथा प्रलोभितौ तत्र ताम्बूलैः' इति । तदेहि
प्रथमं तमेव जनमन्विष्याव', पृच्छावश्च । किन्तु, वैशाख ! सप्रत्यपि
जातस्ते प्रत्ययो, न वा ?

वैशाखश्रेष्ठी—न हि । नाद्यापि मे प्रत्ययो जातः । यतो न तस्या मुखे
कैतवस्य लेशोऽपि दृश्यते ।

आश्विनश्रेष्ठी—भरे न त्वं जानासि—

गीतम् । (दुमकं चलत)

नाट्यगान-निपुण-कलाचतुराया माया ॥ ध्रु० ॥

आन्तरिक्षो भाव एक ऊर्ध्वतस्त्यन्य एव ।

सूची सहिरान्तरा घ्न । भिन्नभिन्नच्छाये ॥ १ ॥

समाप्तो द्वितीयोऽङ्कः ।

तृतीयोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

(फाल्गुनरायस्य निवास । ततः प्रविशति कृत्तिका ।)

कृत्तिका—एष भावणश्रेष्ठिनः पत्न्यै पत्रं मया प्रेषितम् । अद्य प्रभाते दावत्, विलम्बितमपि अपेक्षितमासीत्, तदुत्तरम् । किं तु कथं न तत्प्राप्तम् ? अथवा, अन्तरा एव केनचित् आच्छिन्नं तत्स्यात् । कोऽसौ ? मादव्य ! मादव्य ! कुत्र प्रस्थितोऽसि ?

(ततः प्रविशति मादव्यः ।)

मादव्यः—स्वामिनि ! आस्थाने तावदास्तरणं प्रसारयितुम् ।

कृत्तिका—इतस्तावदेहि गूढूर्तकम् । अयं ननु महान्भूर्तहतकः ।

मादव्यः—आशययतु स्वामिनी ।

कृत्तिका—नैव त्वं सत्यं कथयिष्यसि तथापि पृच्छामि । अरे ! ह्य, अद्य वा, अप्यागतं कश्चन मां प्रति पत्रमावहन् ! 'न' इति निश्चितमेव उत्तरम् । कापटिक ! अन्नब्रह्मणासि शत ! तत्कथय ।

मादव्यः—यस्यस्य न जानामि, स्वामिनि ! कः खलु अपेक्षितः आसीत् ?

कृत्तिका—रे हतक ! किं तव पृच्छयानया ? यदेव पृष्टोऽसि, तदेव प्रति वचनीयम् । पृष्टं 'कोऽसौ यायप्रत ?' प्रतिभापते 'कियान्ननु अश्वो मूल्यत ?'-किं तवानेन प्रश्नेन ? आसीदपेक्षितः कश्चन रामशानवासी ।

मादव्यः—तर्हि, न कोऽप्यागतः, स्वामिनि !

कृत्तिका—भास्ता तत् । अद्य प्रभाते, क्व त्वं प्रेषितः, एते ! कथय अवितथम् ।

मादव्यः—(स्वगतम्) तेषामादेशः 'न तस्यै किञ्चित् कथयितव्यम्' इति । एतासां पुनरादेशः 'कथय अवितथम्' इति । द्वयोरादेशयोर्मध्ये ननु 'इतः कूपं, इतस्तद्भाग' इतिवद्भ्रंशतावस्था सप्रति घराकस्य मे । (प्रकाशम्) स्वामिनि ! क्व नु प्रेषितोऽहम् ?

कृत्तिका—हता ते स्वामिनी ! प्रथमं तावत्कथय क्व गतः इति ।

भादव्यः—नाह क्वचिद्गतः स्वामिनि ! कुक्कुरस्तावत् सञ्चारितः,
मार्जन-मर्दन-खादनानि च विहितानि । अपि च क्व गतः स्वामिनि !
केन च निवेदित भवत्यै ?

कृत्तिका—निवेदित मे कर्णपिशाचेन । किन्तु, कथयसि न वा कुत्र
गत इति ?

भादव्यः—नहि स्वामिनि ! कुतोऽहं गच्छेयम् ?

कृत्तिका—ननु शत, इतक । मा तावत्कथय । ननु दृश्यता कथम्
ईश्वरोऽयम् । 'आकृतिर्वकस्य, दृष्टिस्तु काकस्य' । तत्तिष्ठत, इतकाः ।
यदा सर्वान् युष्मान् गृहान्निष्कासयेयम्, तदैव मुलेन स्वप्याम् । कः खलु
बहिर्भाषते ? न परिचित इव स्वरः । एतेषा बाह्यास्वादसहचरेण केनापि
भाव्यम् । छलिनामीदृशानां सपकात् एव एते विकृतिमापन्नाः । तूर्णी
भव । शृणोमि तावत् किमुच्यत इति । (कर्णं ददाति ।)

भादव्यः—स्वामिनि ! यदि जनोऽथ विश्वाशपात्रम्—

कृत्तिका—अपि नाशतोसि 'तूर्णी भव' इति ! किम् ! एष संलयो न
मया अवगन्तव्यः, इति शिथिलयसि जिहामेवम् ? (पुनराकर्ण-
यितुमारभते ।)

भादव्यः—ननु स्वामिनि ! कुतोऽहम्—

कृत्तिका—रे इतक । ननु तूर्णी भवसि वा न वा ? गच्छ, अपेहि इतः,
अपसर । (भादन्यो निष्फान्तः ।) (ततः प्रविशति रोहिणी ।)
आगम्यतां नन्वागम्यताम् । कुत्र पुनरेतावन्त काल प्रचलिता ते धृष्टपात्रा ?
अपि च, अष्टौत्र मां कथं गता ? तत्कथय प्रथमम् ।

रोहिणी—स्वामिनि ! मा कोप कुर्व । ह्य' किल भवती वराकी ता तीव्र-
तमेर्दुर्वचनैरक्षिणोत् । अहमपि अवागम्यवचनेस्ताडिता । इताया मम
तावदास्तां कथा । किन्तु, गताह तां सान्त्वयितुं तस्या सकारो ।

कृत्तिका—अत्रगतमिदानीम् । मुञ्च अवगत किमर्थे त्वं गतेति । सत्यं प्रकटी-
भूतम्, इति छिद्रं पूरयितुं गता त्वमिति स्पष्टम् । एव त्वं तस्याः
पट्टिकाया मुक्तेन करिष्यसि । अहं तु भेदिनीं भारणीं सर्वमेव वृच्छामि ।
अहं तावद्विरिणत्वा 'कथं न मे पत्रस्योत्तरम् अवापि प्राप्तमिति । केन

पुन अतराय समुत्सादित स्यात् ! इति । त्व तर्हि सा । अपि मम कार्ये इत्य परिपन्थीभवसि ! तिष्ठ तावत् ।

रोहिणी—किन्तु शृणोतु तावत्स्वामिनी मे विवक्षितम् । अह खलु स्वामिन्या एव कार्ये साधयितुं गता, इति ननु भणितव्यम् ।

कृत्तिका—मम कार्ये साधयितुम् !—अयि शृष्टे !

रोहिणी—शृणोतु स्वामिनी । य सशय स्वामिविषयको भवत्या मनसि उद्भूत , स खलु सय एव, इति मे प्रययो ज्ञातः ।

कृत्तिका—एवमेतत् । कथमिति कथय शीघ्रम् ।

रोहिणी—कथितमेव मया यदह स्वार्ती द्रष्टुं गतेति । तथा तु स्वामिनि ! अद्भुतमेव कथितम् ।

कृत्तिका—किं नु तत् ! अत्र समीप तावदागच्छ । आम्, सप्रति कथय किं तदिति ।

रोहिणी—पश्यतु स्वामिनी । (इतस्ततोऽपलोकयन्ती ।) स्वामिनः सदेश मादाय भादव्ये अद्य प्रभाते तत्र गतः ।

कृत्तिका—अपि तर्था स-देशमादाय गतो भादव्ये ! अहो मीपणता कपट प्रवचस्य । अरे भादयहतक ! अद्य कौटश पुन स देश !

रोहिणी—अद्य सायम् अ-धकारे जाते, त्व मम आमन्त्रिता कोणे मिलितुमहि' इति भर्त्रा आमन्त्रिता स्वाती ।

कृत्तिका—अपि 'जातेऽ-धकारे आयाहि' इति निमन्त्रिता ! इदमेव तावत्कथयन्ती स्थिता । त्वया तु पण्डितमन्त्रया न तस्वीकृतम् ।

रोहिणी—शृणोतु तावत्स्वामिनी । तत कथ सा निमन्त्रिता इति न अह पृष्टा अत्रभवत्या ।

कृत्तिका—ननु कथय, कथय । कथ निमन्त्रिता !

रोहिणी—निवदित तस्यै 'जात सध्याकाले, अज्ञात केनचित्, त्व—' (प्रविशति भ्रूय ।)

कृत्तिका—किं रे हतक ! किमागतोऽसि, अनुज्ञा विना ! तदपेहि, अपसर ।

भ्रूयः—स्वामिनि ! आगतो बहि कश्चन महाशय । भणति च 'चित्रमेकमु दिश्य, स्वामिना ते सार्धे किञ्चिदस्मि वक्तुकाम' इति ।

कृत्तिका—चित्रमुद्दिश्य किञ्चिदस्ति यक्तुकामः । अयि तदेव तत् । मयोक्त-
मेव तद् भाति । जनादस्मात्प्राप्येत किञ्चिद् गमकमधिकम् । (भृत्य
प्रति) गच्छ प्रवेशय तान् । (भृत्यः निष्क्रान्तः ।) एव तर्हि इतको
भादव्यस्ता गतः ? पतिदेवैश्चास्माक 'दर्शनार्थं सायमायाहि' इति
निमन्त्रिता स्वाती ? किंचान्यत् तस्यै कथितमिति भणसि ?

रोहिणी—भीतभीता खलु वर्तते स्वाती ! ननु पुरुषा एव ते । अनिरूपणीयं
नाम तेषा चर्तनम् ! तत्रापि सायकाले, एकाकिनी, आम्रराजौ, सापि
सावगुण्डना निमन्त्रिता । अन्यच्च—

कृत्तिका—सावगुण्डना तावन्न कश्चन द्रष्टुं शक्नुयादिति हेतोः । अथ
किमर्थमाहूता, इति किं शिशुरपि न कथयेत् ? आगतस्त्वेष जनः ।
सकृद् भाति 'नाथ द्रष्टव्यः' इति । अदृष्ट्वा तु नास्त्युपायः । रोहिणि !
त्वं तावत्तस्मिन्कक्षे तिष्ठ । गते चास्मिन्पुनरागत्य निवेदय सर्वम् ।
(निष्क्रान्ता रोहिणी ।) 'सायकाले सावगुण्डना'-मार्जारो ननु
निमीलितनेत्र पयः पिबति, चिन्तयति च 'को मा पश्येत् ?' इति ।
(प्रविशति आश्विनश्रेष्ठी ।) आगम्यताम्, आसनमिदमलकियताम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—कंचन विषयमुद्दिश्य फाल्गुनरायमहोदयान् द्रष्टुकामोऽहम् ।
कदा नु तान्प्रेक्षिष्ये ?

कृत्तिका—अपि चित्रमुद्दिश्य ?

आश्विनश्रेष्ठी—अथ किम् । मया चित्रमात्मनः एवस्यै, एव तावन्मन्य-
ताम्, अथ वा, किं मन्यताम् ? प्रसङ्गवशात्स्पर्शमेव कथयामि, कस्याश्चित्
वेशवनितायाः कन्यायै, दत्तम् । न खलु तादृह्महत्त्व तस्य चित्रस्य ।
रहस्यविशेषस्य तु कस्यचिदाकलनार्थम्, आवश्यक तन्मम । यतो जन्मनो
मे मुलद्बुद्धे तस्य रहस्यस्याधीने ।

कृत्तिका—तत्कथम् इति अवगत मया । ननु पृच्छामि, अपि सा कन्या
शते स्त्रीणां दर्शनीया ?

आश्विनश्रेष्ठी—कुत शते ? 'सहस्रेषु' इति वक्तव्यम् । तत्तावदास्ताम् ।
मम मनसि सप्तयोऽयं सगुणत्वं, यत्तन्मे चित्रं तथा अन्यस्मै प्रक्षमिति ।

कृत्तिका—सयुक्तिकमेवाह भवान् । ममाप्यनुमानं मुष्टु संवदत्यनेन ।
आसीन्ममापि मनसि इयं शङ्का ।

आश्विनश्रेष्ठी—का नु सा ! तथा तन्त्रिचक्रं फाल्गुनरायेभ्यः अर्पितम् इति !
कृत्तिका—आम्, एवंरूपैव ।

आश्विनश्रेष्ठी—‘फाल्गुनरायेभ्यः प्रथमम्’ इति ! हन्त ! निरस्तस्तर्हि
संशयः । किमतोऽप्यधिकमिष्यते प्रमाणतया !

कृत्तिका—(पटान्तेन नेत्रे परामृशन्ती) मम तावज्जीवनमेव धूलिषालुतम् ।
आश्विनश्रेष्ठी—वराकी रोदितुं प्रवृत्ता । हा हन्त ! अतस्तावत् मुस्यष्टमेव
सर्वं ज्ञातम् ।

कृत्तिका—अप, किं नामधेयं तस्याः कन्यायाः ।

आश्विनश्रेष्ठी—‘रेवती’ ति ।

कृत्तिका—ननु ‘रेवती !’ (स्वगतम्) नाम तावद्वगतं पठिकायाः ।

आश्विनश्रेष्ठी—अप्यायाता सा अत्रभवत्या दृष्टिपयं कदाचित् !

कृत्तिका—सा ! मदृष्टिपयम् ! न जाने किमिदानीं कथयेयम् । न खलु
वृत्तानि हृद्यानि पुरुषेभ्यो निरेदनीयानि स्त्रीभिः । अन्यथा, किं मया
दृष्टं, किं न या, इति सर्वमपि मवते न्यवेदयिष्यम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—ननु भगवति, अपि विपरीतं किञ्चिन्चेष्टितम् अवलोकितं
भवत्या !

कृत्तिका—भोः ! यदि अष्टाशक्यं देरीया यौवनमदमरा तरुणी, परपुरुषस्य
शरीरेऽनिर्वन्धं लुप्येययाकामम्, अनुचिता एव सा चेष्टा इति मणिष्यति
भवान्, न वा !

आश्विनश्रेष्ठी—अपि फाल्गुनराय-शरीरे लोटितुमारमत !

कृत्तिका—आम्, सेनामेष शरीरे, अष्ट्रे, सेनां सन्धे करं निष्पाप, अत्रेन-
ननु हजेऽहं कर्षयन्ती । सर्वे चैतद् दिवा, प्रयुते सर्वत्र सूर्यप्रकाशे,
आमरगुरस्यैव पुरस्तात्-तस्य वृषस्यापरतात् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अहो निर्लज्जता तस्याः ।

कृत्तिका—अपि च, ननु कथयामि, सा तैरेवं समाश्रिता—

दृष्टिवा—भवात्तम साधात् रामचन्द्रस्य अनार ।

(दृष्टम् २२)

श्री. वि. न. १०६ — १०६ व. सु. न. १०६ व. १०६ व. १०६ व. १०६ व.

आश्विनश्रेष्ठी—रेवति ! न मया स्वप्नेऽपि चिन्तितमासीत् यत्त्वमेवम-
सत्यशीला जायेथा इति ! किन्तु, अचिरैरेव आत्मनो पयार्यरूप
प्रकटीकृत तावत्त्वया । अस्तु । आर्ये कृत्तिके ! अत्रभवत्या, साह्येन सर्वे
विवरण मया लब्धमिति बलवदनुग्रहीतम् आत्मान मन्ये भवत्या । अन्ते
सावत्पृच्छामि सद्यत्—अपि सत्यमेतत् सकलम् ?

कृत्तिका—‘अपि सत्यम्’ इति ! भो । ननु भणामि, एताभ्या नेत्राभ्या
स्वयमवलोकित मया । तत्किमनेन प्रश्नेन ? नून प्रत्यक्षीकृतमेतन्मया ।
अपि च पतिदेवानामस्माक, पर्याप्तो मे अनुभव । नहि इष्ट किमपि
चेष्टमानाना मनागपि होलायते तेषा मनः । अय भवतो रेवतीमुद्दिश्य
भवतैव निर्णयः कार्यः ।

आश्विनश्रेष्ठी—इदानीमवश्यवर्तव्यतामेव गतोऽस्ति मे सः । अथ, अस्ति
तच्चित्र फाल्गुनरायणनिधौ ?

कृत्तिका—आम्, विद्यते । क्षणमात्रमेव हस्ते धृत मया । तदानीं
प्रभुभ्राराक्षसवन्मामवस्कन्द आच्छिन्नवन्तस्तन्मत्करत । आसीदेव सशयो
मनसि मे प्रादुर्भूतः । अतः, अरुन्तुद किंचिद्भक्तवती । किन्तु पुरुषा एव
ते । मामेव प्रत्यास्कन्धवन्तः । (पटान्तेन नेत्रे परामृश्य) भणितवन्तश्च
माम् ‘एतत् कस्यापि ते जनस्य चित्र गृहीत्वासि उपविष्टा’ इति । अहो
असत्यता तस्य तेषा वचनस्य ।

आश्विनश्रेष्ठी—अलम्, अल रुदितेन । इदानीमहमस्मि भवत्याः साक्षी ।
अपास्यतु सकल भय भवती । अपि, आपृच्छे भवतीम्, इदानीम् ?

कृत्तिका—आम्, अथ तत्सम्बद्धमन्यत्किंचिद्यदि भवेद् भवतो गोचरम्,
निवेदयतु मे तावद् भवान् ।

आश्विनश्रेष्ठी—तत्र सर्वथा वीतचिन्ता भवती भवतु । साधयामि ।
(निष्क्रान्तः ।)

कृत्तिका—अहो सम्भावितता मनःप्रसादश्च वराकस्य । स्वाय मदाभासः ?
क्व च अस्मान्म एते ? पृच्छामि तावत्, ते एते पतय, ये एव नः

भारतवर्षे—सर्वे च सत्त्वानुसंगी संवेदयन्तः ।

आश्विनश्रेष्ठी—रेवति । न मया स्वप्नेऽपि चिन्तितमासीत् यत्प्रमेवम-
सत्यशीला जायेथा इति । किन्तु, अचिरेणैव आत्मनो यथार्थरूपं
प्रकटीकृतं तावत्प्रया । अस्तु । आर्ये कृत्तिके ! अत्रभवत्याः साक्षेन सर्वे
विवरणं मया लब्धमिति बलवदनुग्रहीतम् आत्मान मन्ये भवत्याः । अन्ते
तावत्पृच्छामि सकृत्—अपि सत्यमेतत् सकलम् ?

कृत्तिका—‘अपि सत्यम्’ इति ! भोः । ननु मणामि, एताभ्यां नेत्राभ्यां
स्वयमवलोकितं मया । तत्किमनेन प्रश्नेन ? नूनं प्रत्यक्षीकृतमेतन्मया ।
अपि च पतिदेवानामस्माकं, पर्याप्तो मे अनुभवः । नहि इष्ट किमपि
चेष्टमानानां मनामपि दोलायते तेषा मनः । अथ भवतो रेवतीमुद्दिश्य
भवतैव निर्णयः कार्यः ।

आश्विनश्रेष्ठी—इदानीमवश्यकर्तव्यतामेव गतोऽस्ति मे सः । अथ, अस्ति
तच्चित्र फाल्गुनरायसंनिधौ ?

कृत्तिका—आम्, विद्यते । क्षणमात्रमेव हस्ते धृतं मया । तदानीं
प्रशुन्पराशरवन्मामवस्कन्ध आच्छिन्नवन्तस्तन्मत्करतः । आसीदेव संशयो
मनसि मे प्रादुर्भूतः । अतः, अकन्तुद किञ्चिदुक्तवती । किन्तु पुरुषा एव
ते । मामेव प्रत्यास्कन्धवन्तः । (पदान्तेन नेत्रे परामृश्य) भणितवन्तश्च
माम् ‘एतत् कस्यापि ते जनस्य चित्र गृहीत्वासि उपविष्टा’ इति । अहो
असत्यता तस्य तेषां वचनस्य ।

आश्विनश्रेष्ठी—अलम्, अलं वदितेन । इदानीमहमस्मि भवत्याः साक्षी ।
अपास्यत सकलं मयं भवती । अपि, आपृच्छे भवतीम्, इदानीम् !

कृत्तिका—आम्, अथ तत्सम्बद्धमन्यत्किञ्चिद्यदि भवेद् भवतो गोचरम्,
निवेदयतु मे तावद् भवान् ।

आश्विनश्रेष्ठी—तत्र सर्वथा वीतचिन्ता भवती भवतु । साधयामि ।
(निष्क्रान्तः ।)

कृत्तिका—अहो सम्भावितता मनःप्रलादश्च वराकस्य । क्वाय मदाभागः ?
क्व च अस्माकम् एते ! पृच्छामि तावत्, ते एते पतय, ये एव नः

प्रवीडयन्ति, किं न सकृद् नः अग्रिसात्कुर्वन्ति ! तथाकृते मोचितैव स्यां
शश्वत् । आम्, अस्ति तु वृत्तदोषो रोहिष्याः धोतव्यः । तत् तामैव
गच्छामि । (निष्क्रान्ता ।)

द्वितीयः प्रवेशः ।

(फाल्गुनराम-निवासस्य समीपे ।)

फाल्गुनरायः—एवं तेनात्मनो नाम 'आश्विनभेटी'ति कथितम्,
तत्सत्यमेव । किमतः परम् ? इदानीं वाक्परिचयो जातः, निवासस्थान-
मवगतम्, नामापि शतम् । तत्किमवशिष्टम् ? न किञ्चन । अपुना केवलं
गृहं प्रविश्य, अर्धचन्द्रं दत्त्वा निष्कासयितव्या सा गृहात् । अथ को नु
खल्वयम् ? अपमेवासौ आश्विनभेटी । कथं मद्गृहान्निष्कामति ? अथ
मादव्यश्च तेन सार्धम् । (ततः प्रविशति आश्विनभेटी मादव्यश्च ।)
(स्वगतम्) अरे ! मादव्योऽयम् । तस्मात् उस्कोचं गृह्णाति । (प्रकाशम्)
किं रे मादव्य ! किमेतद् गृहीतम् !

मादव्यः—न किञ्चन । भर्तः ! न किञ्चन । एतैर्भणितं 'रूप्यकं गृहाण'
इति । भर्तः ! कुतोऽहं रूप्यकं तेषां गृह्णीयाम् ? प्रत्यर्पयितुमना एव
अभवम् । अत्रान्तरे भवन्तः प्राप्ताः । (रूप्यकं क्षिप्त्वा निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनरायः—अरे चोर ! (आश्विनभेष्टिनं प्रति) कुतः सतु भवन्तो
मम गृहे !

आश्विनभेष्टी—भवन्तमेव द्रष्टुमागतोऽहम् ।

फाल्गुनरायः—कुतः ?

आश्विनभेष्टी—मम चित्रमेकं भवत्सकाशे वर्तते नु ?

फाल्गुनरायः—आम्, वर्तते । ननु मन्ये, वृत्तमेतत् तथा निवेदितं स्याद्
भवतः ।

आश्विनभेष्टी—बादम्, तथा एव कथितम् ।

फाल्गुनरायः—अयं, किमन्यत्कथितम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—विपुलानि कथितानि रक्ष्यान्तराणि ।

फाल्गुनरायः—ध्रुव तत्र विषये नासीत्कश्चन सदेहो मे । तिष्ठत्वेतत् । किं पुनरिदानीं मियः सकल्पितमतः परम् ?

आश्विनश्रेष्ठी—अत्र किं सकल्पितव्यम् ? मनु इत्यताम् । ध्रुव चित्रमधिकृत्य नाहं कलङ्कं करोमि भवता । यतः खलु तया स्वेच्छया तद् भवते समर्पितम्—

फाल्गुनराय—न हि, न हि । प्रमाद्यते भवताऽत्र । न तथा समर्पितम्, मया तस्या आच्छिन्नम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—तथा वा दत्तं भवेत्, भवता वाऽऽच्छिन्नं स्यात्, अस्मिन्क्षणे तच्चित्रं भवतः सकाशे भवति, इति निश्चितमेतत् । न वा ?

फाल्गुनराय—आम्, भवति ।

आश्विनश्रेष्ठी—तेन हि जातो निर्णयः । अथ यद्वा तद्वा करोतु तेन चित्रेण भवान् । मम तावदेतावदेव कथनीयम्, यत्सर्वथा उत्सादितोऽस्मि भवता ।

फाल्गुनरायः—कथमिव ? भवतोर्निर्भरविलासे अन्तरायोऽस्म्यहं सृष्टः, इति हेतो ?

आश्विनश्रेष्ठी—आम्, अथ किम् ।

फाल्गुनराय—तद् भवतां मतेन, अहं नाम दुष्टो पातकश्च जनस्याम् नु ! पराकथो. मुले प्रत्यवाय निर्दिमाण, अतिनिष्ठुरी राक्षसः खल्वहम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—यथेष्टं वदतु भवान् । किन्तु, या खलु मुहूर्तात् प्रागेव केवलं जीवितं मे सृष्टा, तस्या मम च विषटन, राक्षद्विषटन, कारितं भवता ।

फाल्गुनरायः—‘या केवलं जीवनं मे सृष्टा !’ नूनं भोः स्पष्टमेव भाषते भवान् । किन्तु, मुञ्जवराः ! यदा सा भवता जीवितं, ‘हृदयं द्वितीयम्’ आसीत्सृष्टा, तत्क्षणेव व्याकुलीभूतमासीन्मम जीवितम्, इति, उत्पिता कथनायाः स्त्रीऽपि भवन्मनसि ?

आश्विनश्रेष्ठी—यद् वृत्त तद् वृत्तम् । अत पर तु कथयामि शपथपूर्वकम्,
न मम तथा दूरेणापि सम्बन्ध । सा भवत । भवाश्च तस्याः । यथाकाम
कुरुता स्वैराचरण भवन्तौ ।

फाल्गुनराय —अहो सुभद्राचावदौदार्यं प्रकटीकृतं भवता । किन्तु, सप्रति न
मे कोऽप्यर्थस्तेन । यथा भवता मे कथितं तथैव अहमपि भवते कथयामि
'अतः परं न मम तथा कोऽपि सम्बन्ध । सेयं भवतः, भवाश्च तस्याः ।
भवन्ताव च यथाकाम स्वैराचरणं कुरुताम्' ।

आश्विनश्रेष्ठी—न हि न हि । अतः परं अलनाम तथा केनापि व्यवहारणः ।
यं सवृत्तं स एव पर्याप्तं ।

फाल्गुनराय —कुतोऽचिरादेव भवान् एवम् उद्वेजितस्तस्याः ।

आश्विनश्रेष्ठी—यावती, मे प्रियाभवत्प्राक्, तावत्तथैव अप्रियास्ति
मे साप्रतः सा सवृत्ता । विश्वासघातिनी ।

फाल्गुनराय —विश्वासघातिनी । (स्वगतम्) सत्यमेव विश्वासघातिनी ।
अहो विडम्बना न्यासस्व । ननु, स्वामिनः प्राक् चोर एव उच्यते ।
(प्रकाशम्) किं भवता कलहेन ? तामुद्दिश्य यमया कर्तव्यं, विदधामि
तदहम्, यद्भवते रोचते विदधामि तद् भवान् । (निष्क्रान्तः ।)

आश्विनश्रेष्ठी—अथ किमन्यमयापि कार्यम् ? सकलमेतत्कैतव तथा
स्वीकारयिष्यामि ततश्च-कुतो मे भय ईश्वरादपि तस्याः ?—वरं मे
प्राणैरपि वियोगं न पुनरतः परं नामोच्चारोऽपि तस्याः कदाचन ।
(निष्क्रान्तः ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(ततः प्रविशति चित्रमन्वेपयती रेवती ।)

रेवती—ननु भणामि केयं खलु भूतचेष्टा सवृत्ता ? अस्मैव वृक्षस्य अधस्तात्
तैश्चित्रं मे दत्तमिव । आम्, अथमेव अतो वृक्षः । तन्चित्रमवलोक्य
अञ्जलावृत्तं कृत्वा च गताहम्, इत एव कार्तिकनाथम् । प्रदक्षिणीकृत्य च
त, बहिर्मुहूर्ते तुलसीवदिकायामुपाविशाम् । न खलु तत्र निपतितं चित्रम् ?

यतः, ततः प्रस्थितायां देवालयाभिर्गतायां च मयि, तदनामृतमिव
 आभवत् । स्वर्गं च स्मर्यते मया, यत्तत्सम्पन्नामृतं पुनरपि । ततस्ततः—
 आम्, नन्वेतदेव । तस्मिन्नेव समये मूर्च्छिताह पतिता । तदानीं वदन्चित्
 भूमौ पतितं स्यात् । तदनु समाश्रुत्वा चाहं गृहं प्रस्थिता । तदानीं मनो
 मे संप्रान्तमिवासीत् । मन्ये, ततो नासीद्विद्विदपि तदवधानं मे । अपि न
 तेषां हस्तगतं स्यात्, यैरहं गृहं प्राप्ता । किन्तु, यदि एवमभविष्यत्,
 अस्व्यं तर्हि ते मदीयं चित्रं मां प्रापयिष्यन् । तत् किं नु वृत्तं चित्रस्य ?
 उक्तवन्तः पुनराश्विनभेदिनः 'तन्मया वस्यचित्रनस्य हस्ते दृष्टम्' इति ।
 को नु एतन्मयी स्यात् ? यः संशयस्तेषां मनसि समुद्भूतः, यथार्थं एवासी
 तेषां मत्स्या । तस्मिन्दिदानीं मया विधेयम् । गतास्ते मह्यं कुपिताः, इति
 वाक्यद्वयकं ददति मामिदम् ।

गीतम् । (' शानं पुषट पट एते ' इतिवत्)

संशयमसं किं स्यान्तम् । अमेयम् । कारणमथ किं जातम्
 ॥ ध्रु० ॥ वृथात्वेणं चित्रमयदृष्टम् । कस्मायपि पुरुराय ॥ १ ॥
 याताः कुविता, इति परित्यापः । प्रवदति मनो नितान्तम् ॥२॥

(विशोक्य) अग्नौ । इमे आश्विनभेदिन एव इत आयान्ति । वदने
 चैवाम्, अप्स्य कोरर भारः, उग संशयस्य । नूनं संप्रान्तमिव भाति
 चित्तमेतया, विद्मैरेतेः । (आगतम् आश्विनभेदिनं प्रति) दृष्टिर्वराही
 भावति, मां प्रति । किं तया, प्रकृत्य अन्यत्र प्रवर्तितया ।

आश्विनभेष्टी—(अहम्) आम्, दृष्टिर्पावति ननु ! यदि शयैस्वैर,
 स्वयमेव भुव एतरे ताम् ।

रेवमी—यदि मया भूया इति कुर्यात् जागोर्षं, का तर्हि हानिः प्रकृत्यापि
 तेन ? इदं पुनः नृपे शिव्यं दृष्टुंरिदं मनाम्यहम् । अन्यथा अत्र कश्चन
 आमाननेव तत्र लपदीकुर्वन् ।

आश्विनभेष्टी—भारवन् अन्यथा मायाशान्तरवन् । किन्तु, नायं कश्चन
 मङ्गलः पुङ्गवः । दृग्-रिष्टी वा ईदृशानि बाह्यानि उद्भूत,
 गुरुर्युक्त्यन्तः पुङ्गवः लक्ष्यन् ।

रेवमी—इति कश्चिन्नुक्तं, किमपि तदा, अत्रैव पतितवति ता इतः !

आश्विनश्रेष्ठी—यद् वृत्तं, तद् वृत्तम् । अतः परं तु, कथयामि शपथपूर्वकम्,
न मम तथा दूरेणापि सम्बन्धः । सा भवतः । भवांश्च तस्याः । यथाकामं
कुर्वतां स्वैराचरणं भवन्ती ।

फाल्गुनरायः—अहो सुमहत्तावदौदार्यं प्रकटीकृतं भवता । किन्तु, संप्रति न
मे कोऽप्यर्थस्तेन । यथा भवता मे कथितं, तथैव अहमपि भवते कथयामि
‘ अतः परं न मम तथा कोऽपि सम्बन्धः । सेयं भवतः, भवांश्च तस्याः ।
भवन्तावेव यथाकामं स्वैराचरणं कुर्वताम् ’ ।

आश्विनश्रेष्ठी—न हि न हि । अतः परं अलं नाम तथा केनापि व्यवहारेण ।
यः संवृत्तः स एव पर्याप्तः ।

फाल्गुनरायः—कुतोऽचिरादेव भवान् एवम् उद्वेजितस्तस्याः ?

आश्विनश्रेष्ठी—यावती, मे प्रियाभवत्प्राक्, तावयेव अप्रियास्ति
मे संप्रतं सा संवृत्ता । विश्वासघातिनी ।

फाल्गुनरायः—विश्वासघातिनी ! (स्वगतम्) सत्यमेव विश्वासघातिनी ।
अहो विद्वन्मना न्यायस्य ! ननु, स्वामिनः प्राक् चोर एव उच्चैराक्रन्दति ।
(प्रकाशम्) किं भवता कलहेन ? तामुद्दिश्य यन्मया कर्तव्यं, विदधामि
तद्दहम्, यद्भवते रोचते विदधामि तद् भवान् । (निष्क्रान्तः ।)

आश्विनश्रेष्ठी—अथ किमन्यन्मयापि कार्यम् ? सकलमेतत्कैतवं तथा
स्वीकारयिष्यामि ततश्च-कुतो मे भयं ईश्वरादपि तस्याः ?—वरं मे
प्राणैरपि वियोगः, न पुनरतः परं नामोन्चारोऽपि तस्याः कदाचन ।
(निष्क्रान्तः ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(ततः प्रविशति चित्रमन्वेपयन्ती रेवती ।)

रेवती—ननु मयापि केयं खलु भूतचेष्टा संवृत्ता ? अस्यैव वृक्षस्य अधस्तात्
तैश्चित्रं मे दत्तमिव । आम्, अधमेव असौ वृक्षः । तच्चित्रमवलोक्य
अञ्जलावृतं कृत्वा च गताहम्, इत एव कार्तिकनाथम् । प्रदक्षिणीकृत्य च
ते, बहिर्मुहूर्तं तुलसीवेदिकायामुपाविशाम् । न खलु तत्र निपतितं चित्रम् ?

यतः, ततः प्रस्थिताया देवालयान्निर्गतायां च मयि, तदनावृतमिव अभवत् । स्पष्टं च स्मर्यते मया, यत्तत्सम्भगावृतं पुनरपि । ततस्ततः—
आम्, नन्वेतदेव । तस्मिन्नेव समये मूर्च्छिताह पतिता । तदानीं कदाचित्
भूमौ पतितं स्यात् । तदनु समाश्रस्ता चाहं गृहं प्रस्थिता । तदानीं मनो
मे सप्रान्तमिवाधीत् । मन्ये, ततो नासीत्किंचिदपि तद्वधान मे । अपि न
तेषां हस्तगतं स्यात्, यैरहं गृहं प्रापिता । किन्तु, यदि एवमभविष्यत्,
अवश्यं तर्हि ते मदीयं चित्रं मां प्रापयिष्यन् । तत् किं नु वृत्तं निरस्य ?
उक्तवन्तः पुनराश्विनभ्रेष्ठिनः 'तन्मया कस्यचिज्जनस्य हस्ते दृष्टम्' इति ।
को नु खल्वसौ स्यात् ? यः सद्यस्तेषां मनसि समुद्भूतः, यथार्थं एवासौ
तेषां मत्या । तत्किमिदानीं मया विधेयम् ? गतास्ते मत्स्यं कुपिताः, इति
शक्यहस्तकं दहति मामिदम् ।

गीतम् । ('शामं धुषटं पटं लोलो' इतिवत्)

संशयमग्नं किं स्वान्तम् । अमेयम् । कारणमथ किं जातम्
॥ ध्रु० ॥ बृथारोपणं चित्रमयच्छम् । कस्मायपि पुरुषाय ॥ १ ॥
याता. कुपिता, इति परितापः । प्रदहति मनो नितान्तम् ॥२॥

(विलोक्य) अग्नौ ! इमे आश्विनभ्रेष्ठिन एव इत आयान्ति । यदने
चेषाम्, अप्यमं कोपस्य भावः, उत सद्यस्य ? नूनं सप्रान्तमिव भाति
चित्तमेतेषां, चिह्नैरेतैः । (आगतम् आश्विनभ्रेष्ठिनं प्रति) दृष्टिर्वराकी
धावति, मां प्रति । किं तया, प्रसह्य अन्यत्र प्रवर्तितया ?

आश्विनभ्रेष्ठी—(जपन्) आम्, दृष्टिर्धावति ननु ! यदि धावेत्स्वैर,
स्वयमेव ध्रुव छेत्स्ये ताम् ।

रेचती—यदि मया भूषेत इति बुद्ध्यैव जापोय, का तर्हि हानिः प्रकृतमायि
तेन ? इदं पुनः वृत्ते स्थितं शुक्रमुदिश्य भगाम्यहम् । अन्यथा अत्र कश्चन
आत्मानमेव तस्य लक्ष्यीकुर्यात् ।

आश्विनभ्रेष्ठी—आरम्भम् अनया मायाबालप्रतरणम् । किन्तु, नाथ कश्चन
माकृतः शुक्रः । दश-विंशतिं वा ईदृशानि जालकानि उद्धृत्य,
सुदूरमुड्डयमानः शुक्रवरः खल्वयम् ।

रेचती—यदि तावच्छुक्रवरः, किमर्थं तदा, अत्रैव परिपतति तत इतः !

आश्विनधेष्ठी—न खलु कुतश्चिद् भीतिः । राजमागोऽयम् । यः कश्चन यत्र कुत्रापि अस्मिन्, यावत्कालमिच्छेत् तावत्कालं तिष्ठेत्, अपगच्छेद्वा स्वैरम् । सर्वःखलु प्रमुरात्मनो भवति ।

रेवती—(उपसृत्य) तस्मिन्दिने अतीव स्पष्टार्थं कवनं गीतं तेन विरागिणा । तदहं स्वगतं गायाम्युच्चैः । न कश्चन शृणुयात् । किं नु तत् ? आम् ।

गीतम् । (' जल अयो ऐसो ' इतिवत्)

हृदि हि घर त्वं योषं सत्यम् । संसारे शान्तिनिर्हरम् ॥१०॥
संशयशठः पिशाचो महान् । स्वीकुरु तं न च क्षणमात्रम् ॥१॥
निशाचरी कल्पना जडा । प्रसेत्कण्ठमिति महद्भयम् ॥२॥
यदुरूपा सा जनयाणी । यदि स्वीकृता, घातो भविता ॥३॥

अप्यवगत कवनस्यार्थः ।

आश्विनधेष्ठीः—आम् अथ किम् । अवगतः अस्यार्थः, सम्यगाकलित-
स्तवाप्यर्थः ।

रेवती—किं, मदर्थहतकस्याकलनार्थम्, एतावान् प्रयासः आवश्यको
जातः ? अपि इदानीं संवृत्ता सम्यक्प्रतीतिर्नु ?

आश्विनधेष्ठी—संवृत्ता, संवृत्तेदानीं सम्यक्प्रतीतिः । एवं तावत्कमनीया,
सुवर्णाविगुण्ठिता, हीनवानुक्ता, चलनवचनशीला च पुत्तलिकासि ।

रेवती—संग्रहविषय प्रभाय एतेषां नाद्यापि क्षीणः । तर्हि नु विधेयम् ?
(प्रकाशम्) अयं तावत्परिहास-भेद-हतको न मे रोचते । स्यात्कपोल-
परिमितं, किन्तु सङ्गमन्दमधुरं रिमत कृत्वा, आगम्यतां मद्गोहं यावत् ।
तत्र स्वयमहं मिष्ट ताम्बूलं कृत्वा समर्पयिष्ये मरते । तत् सेवित्वा, यदीदं,
तदा पुनरपि प्रकुप्य मे, प्रतिनिवर्ततां भवान् । किम् ? अपि जातं सफलं
मनोऽनुबूलम् ? आतं नु ? ननु हस्येतां, भयता निरुद्धावपि कपोलौ
भवतः, इति नु मारण्यौ ।

आश्विनधेष्ठी—अतः परमपि तव मेहम्, त्वयार्पितं ताम्बूलं च ?
विस्मयतां, विस्मयतां सम्प्रति सर्वमेतत् ।

रेवती—ननु मुष्टु विचार्यतां वचनमिदमात्मनः । ईदृशः एतस्वयसरः न, पुनः

प्रापणीय । किं ब्रहुना 'शपथमहं करोमि' 'इदं वचनं क्रियते' प्रमादो मे जातः' 'क्षम्यतामयं जनः' इति असङ्कल्पार्थयत् भवत वच, नैवाकर्णयिष्ये । अतो भणामि 'सुष्ठु विमृश्यताम्, आगम्यता च मद्गोहं यावत्' इति ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपागात्स समय, चिराय अनुनयस्य क्षमायाचनस्य च । अतः परम्, अल स्वप्नेऽपि तादृशं किञ्चन कल्पयित्वा । न अहम् ननु भणामि, न अहम् इत्यान् अयम् अस्मि ।

रेवती—सयं न्विदम् ? न तु मे प्रत्ययः । (हसति ।)

आश्विनश्रेष्ठी—हस । यथेष्टं हस । एतावतो दिवसान् मुग्धमिमं जनमुपलभ्य पञ्जरे तं बध्नुं बद्धपरिकरा त्वम् । किन्तु—

गीतम् (' करं नुले जाये ' इतिवत्)

कुटिलहेतुस्तव विहतः । गृह्णाम्येन निजपाशेष्विति ॥ ध्रु० ॥
महाघोरमरणाद्विमुक्तः । उरसि विपाक्तो नेत्रमद्भ्रुकस्तीनः
सक्तः ॥ १ ॥

रेवती—ननु शोभनमिदं सञ्चतम् । नूनं भाग्यवन्तो भवन्तः, यच्छीममव एकलं शक्या विमुक्ताः । सप्रति, अभिमतं यत्र, गम्यतां हि तत्र ।

आश्विनश्रेष्ठी—गच्छाम्यहं यत्र अभिमतं, त्वमपि साधयं यत्रैष्ट, येषां केषाञ्चित्

रेवती—भो महाशयः । मर्यादातिपातो नूनमेव प्रवृत्तः ।

आश्विनश्रेष्ठी—कुतः प्रयवायः ? किमपि मर्यादापरिपालनेन ? अपि च, त्वाहस्यां दुर्दृष्टाया विषये, का नाम मर्यादा ?

रेवती—किमहं दुर्दृष्टा ?

आश्विनश्रेष्ठी—आम्, आम्, दुर्दृष्टैव त्वम् । सकलं ते मायाजालं यथावदाकल्पितं मया । किन्तु, किं तत्कथनेन ? रेवति ! यत्सत्यं 'प्राणैर्म्योऽपि प्रियतरां, त्वं म आसीत् पुरा ध्रुवम् । जाताद्योद्वैगहेतुस्तु, न शब्दैर्वर्णयतं यथा ॥' न खलु, न दूषे । तथापि कथयामि, नातः परं कदापि मद्दर्शनं ते भविष्यति ।

रेवती—कुतो न भविष्यति ! किं च एतावज्जुगुप्धास्पदं कृतं मया !

आश्विनश्रेष्ठी—किं कृतम् ! आदौ तावन्मद्वच चित्रं कस्मैचिच्छटाय
अर्पितं त्वया ।

रेवती—(स्वगतम्) सर्वथा खल्वसत्योऽयमारोहः । तत् सप्रति एवमेव
दण्डनीया एते । नात्र उपायान्तरम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—विम् ! कुतो न प्रतिवदसि ! अप्यर्पितं चित्रं न वा !

रेवती—आम्, दत्तम् । तत्र किं वक्तुकामा भवन्तः !

आश्विनश्रेष्ठी—किमिति दत्तम् !

रेवती—केयं पृच्छा ! दातुमिष्टं, ततो दत्तम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—यदि दत्तम्, दत्तम् । न मे विषादः कथमपि तन्निमित्तकः ।

रेवती—कुतस्ताई दीर्घनिःश्वसितान्येतानि !

आश्विनश्रेष्ठी—ममापि नाम दीर्घनिःश्वसितानि ! ननु भणामि न
कङ्कणाद्वितौ मे करौ ।

रेवती—कामं न दृश्येते कङ्कणाद्वितौ । तथापि, सावधानेन भाव्यम् । अन्यथा,
वीरश्रियं, पूरोऽयमपसरेत् । देहली च मद्गोहस्य वराकी अत्यर्थं पीड्येत
भवतो गमनागमनैः । न तदानीं पदक्षेपणमपि मद्गोहेऽहमनुशास्यामि ।
इति सावधानैः श्यातव्यम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—एव, भवती अपि सावधानैव भवितुमर्हति । अन्यथा,
यथा प्रागेकवारम्, तथा पुनरपि, राजमार्गं एव, गत्वे तस्य, क्षेप्यसि
आत्मानम् ।

रेवती—‘तस्य’ इति नाम कस्य ! कदा ! क्व वा ! (स्वगतम्) इदं
नवमेव प्रस्तुतमेतैः ।

आश्विनश्रेष्ठी—‘क्व !’—इति, तत्र वृक्षस्याधः । ह्यः प्रमाते । स भणति
स्म ‘गृहम् आयाहि’ इति । अपि अवगतं, नवा, अनुनापि !

‘रेवती—(स्वगतम्) अवगतम् । यदा मूर्च्छिताई पतिता तदानीन्तन
स्यादिदम् । किन्तु नैतैः सार्धं सत्यवचननुचितम् । मुहूर्तं, यथापूर्वं
कुटिलभाषितमेव युक्तम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपि प्रतीतं न वा ?

रेवती—आम्, प्रतीतं, किं ततः ?

आश्विनश्रेष्ठी—मा पुनरपि तथैव पत ।

रेवती—तत्कुतः ? ननु केनास्मि नियन्त्रिता ? सर्वथा प्रभवाम्यहमात्मनः ।

आश्विनश्रेष्ठी—तर्हि, प्रथममेव एवं कथनं समीचीनमभविष्यत् ।

रेवती—यद्येवं प्रथममेव कथयितुं प्रवृत्ता वयम्, उद्ध्वस्त एष स्यादस्माकम्
आपणः सर्वोऽपि ।

आश्विनश्रेष्ठी—यद्येवं

गीतम् । (नगरी मोरी)

ननु शपथमर्पितः करः । व्यर्थमेव वा ?

○ निजतनुमददा मे तत्ते क्रीडितं नधम् ?

वितता माया, वितथैव सा किम् ?

मामवृणोः किं विधाय साक्षिणं माधवम् ?

रेवती—एवं शपथवचनानि तानि सत्यान्ववगतानि भवता ?

गीतम् । (हे भवण)

मुग्धधियो मदनवशा घनिक-धणिज-वालाः ।

संयन्तुं तान् सबलान्सन्ति विविधपाशाः ॥ ध्रु० ॥

किं नु शपथवचनशतं सत्यमिति मतं धो ।

हसति च भवदति च जनः ' शम्भुरेष मूढः ' ॥ १ ॥

आश्विनश्रेष्ठी—अलम्, अलमेतावतैव । इदमेव ते पश्चिमं मम दर्शनम् ।
साधयामीदानीम्—

रेवती—ननु गम्यतां निरामयम् । मा पुनरेवं विप्रलम्बा भवन्तु भवन्तः ।

आश्विनश्रेष्ठी—(प्रत्यावृत्त्य) ' पुनरागमिष्यत्ययम् ' इति स्याच्चेत् तव
मतिः, तां तर्हि विस्मर, इदानीम् ।

रेवती—विस्मरामि, ननु विस्मरामि । भवन्तस्तावत्प्रचलन्तु । अग्नो ! ते
इमे पुनरपि प्रतिनिवृत्ताः । कः पुनरपि कथनीयशेषः ?

आश्विनश्रेष्ठी—अस्तिमतास्वदेक एव कथनीयशेषः । यत्, सत्यमेव त्वया

अपहृत मे मन , मयापि महता मोदेन त्वदधीन कृतं तत् । अतस्त्वां विहाय
 प्रस्थानं मरणप्रायम् एव मे । तथापि, यत् सकृत् अभ्यवसितं, तन्नूनं न
 कथमपि परिवर्तनीयम् । एतावदेव चरमं कथनीयम्, यद् यत्र कुत्रापि,
 सुखिनी भव । (गन्तुं प्रवृत्तः पुनः प्रतिनिवर्तते ।) मा पुनस्तथा वदंती
 यथा त्वद्विषयकं कौलीनं मम भवणसरणिमागच्छेत् । यतः

गीतम् (क्षण एक)

मानिता त्वं मदीया मया नूनमेकदा । तु खरशोकद्वयं स्पृशतु
 मा त्वां वदा ॥ ध्रु० ॥ वञ्चितोऽपि त्वया, हितमेव तेऽर्धये ॥
 सधिता सत्पथं सुमतिमेवाधयेः ॥ १ ॥ त्वां त्यजन्पीडितो, न
 तु वचो भङ्गये । साधयेय, ततो मुञ्च याप्यद्वयम् ॥

रेवती—आगम्यता ननु । अपि सत्यमेव न पुनर्दर्शनं भवेत् !

आश्विनश्रेष्ठी—अलं पुनर्दर्शनस्य निर्देशेनापि । सकृन्मुखाभिः सदा शब्दा ,
 धनुष इव शरा ।

रेवती—सत्यं तत् । किंतु, सायं न मया बहिर्गन्तव्यं, तु ! अन्यथा
 आगमिष्यन्ति भवन्तः, दर्शनं तु न स्यात् । अतः पृच्छामि ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपि न भणितं यत् अपगतेष्वपि प्राणेषु, न आगमि-
 ष्यामीति । तत्कुतोऽदर्शनचिन्तावहरा !

रेवती—तदाकलितं मया । किन्तु स्वयमहं सुरभिं मिष्टं च दुग्धं सविधास्यामि ।
 ननु भणामि, यदि नागमिष्यन्ति भवन्तस्तदा कुप्येयमहम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—कुप्यं यथेष्टम् । (इति वदन् निष्क्रान्तः ।)

रेवती—यत्सत्यम्, भङ्गविमं खल्वेतेषां मय्यनुरागः । किन्तु सर्वमेव
 व्याकुलीकृतं तेन चित्रहस्तकेन । आदौ तावद् गृहं गत्वा तदेव सुविहितं
 करणीयम् ।

गीतम् । (मेरा चित्तं)

मदुपरि प्रियाणां प्रेमं हृदयम् । यत्प्रथमं सन्नतं तच्छ्रेयम् ॥ ध्रु० ॥
 परीक्षितं खलु कपणैर्निकये । तन्वपि नैतत्क्षीयते ॥ १ ॥
 संशयं पटले दूरसारिते । प्रकाशितं स्यात्तन्निबिलम् ॥ २ ॥

इति तृतीयोऽङ्कः ।

चतुर्थोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

(स्फलम्—आश्विनभेष्टिनो गृहम् ।)

आश्विनभेष्टी—मुहूर्तं खलु आचर्ष्य मां मनः । किन्तु, मुहूर्ततत्त्वान्मे नियन्त्रितं तन्मया । अन्यथा दुष्करमभविष्यद्विपत्तेर्विमोचनम् । विधाक्ता-
द्रेवतीनेत्रभङ्गकप्रहाराद् धैर्येण आत्मानं विमोचितवान् इत्यत्र नाणुमात्रः
संदेहः । अहमहमिकया पुरः सरन्तो महत्तमा अपि संप्रान्ता अभविष्यन् ।
भवतु, यद् वृत्तं, तद् वृत्तमेव । यदि तु सा विश्वसनीया अभविष्यत्, परा
काष्ठा मत्सीख्यस्य निर्भरविलसितस्य चावाप्स्यत । लक्षसंख्याकामु खलु
युवतिषु मुन्दरतमा सा । अहो—किन्तु, संप्रति किमनेन विचारेण ?
किं मे तस्या लावण्येन ? अपि लावण्यं नाम, अन्ततो गत्वा, न
बाह्यावगुण्ठनमेव ? आसीत्, देहलतिका अतिशोभना आसीत् ।

गीतम् (बंधन ना बांधो)

मृगनयना रसिक-मोहिनी । कामिनी साभवन्मञ्जुलमधु-
रालापिनी । नवयौवनसंपन्न-रम्यगति-विलासिनी—
॥ ध्रु० ॥ आह्लादकमुखचन्द्रोप्यासीत् । आसीत् दृष्टिः
प्रेमरसवाहिनी ॥

किन्तु, अपि नैते बाह्या एवालङ्काराः ? आस्तां तावत् । संप्रति, अलं-
तस्या नाम्ना, पुनरपि तत्सद्गुणस्मरणेन वा । यः सकृद् विच्छिन्नः
सम्बन्धः, विच्छिन्न एव स भवतु । नाहं स्मरिष्यामि ताम् । किन्तु,
तत्स्मरणमपाकर्तुं कस्तावदुपायो विधीयताम् ? रेवति ! एवमस्ति विश्वास-
घातस्त्वया विहितो तु । (प्रविशति आपादः ।)

आपादः—भेष्टिमहाशय !

आश्विनभेष्टी—भवतु, नाहो जगत्सेव इति भणितव्यम्, आत्मा च
मोचयितव्यः (गुञ्जति ।) ' गणिकायाः सद्गो न स्यात्, सद्गो न
स्याद् बन्धो । '

व्यापादः—(स्वगतम्) गानावेशवद्यो ननु भर्ता । (प्रकाशम्) श्रेष्ठिमहोदय !
श्रेष्ठिमहोदय ! मम तावत्—

आश्विनश्रेष्ठी—(स्वगतम्) तर्हि, अभ्यवसितमेतत् । नान्यथा कार्य-
निर्वाहः । (दृष्ट्वा) कोन्वयम् ! कथम्, आपादः !

आपादः—श्रेष्ठिमहोदय ! पत्रमिदं प्राप्तम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(स्वगतम्) एवमाचरेदिति न कदापि ध्यात, मत, स्वप्ने
कल्पित वा । (प्रकाशम्) किम् ? किमुक्त त्वया !

आपादः—पत्रमिदं प्राप्तं भवन्नाम्ना अङ्गिनम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—न तावदिदानीम् । देहि पुनः कदाचन । (स्वगतम्)
भोक्ष्यते सा स्वकर्मफलम् । किमत्र आत्मनो मनसा व्यर्थमेव सन्तापितेन ।

व्यापादः—श्रेष्ठिमहाशय ! अवलोक्यता तावत्, केन एतत् प्रेषितमिति ।

आश्विनश्रेष्ठी—किमभणः ?

आपादः—(अनुच्ये, स्वरेण) मङ्गलव्याटकाङ्गनु आगतम्, श्रेष्ठिमहाशय !

आश्विनश्रेष्ठी—रेवत्याः सकाशात् ! तद् गच्छ, गच्छ । आदौ तावदपनय
तत् । न मे तेन प्रयोजनम् । दूरतोऽपि नावलोकयिष्ये तत् । अपसर
इत । विपाटय तत् । विषेहि शतलण्डम् । भस्मशेषं कुरु तत् ।
अपेहि, नन्वपेहि ।

आपादः—(स्वगतम्) नन्वन्यदेव काण्डमेतत् भाति । गणिकादारिकया तथा
दृढमाहत इव भर्ता, येन विकृतिमीदृशी गत । (प्रकाशम्) श्रेष्ठिमहाशय !
अपि सत्यमेव नयेयम् ? अथवा—

आश्विनश्रेष्ठी—निरवकाशमत्र सर्वथा 'अथवा'दिकम् । मा तत्पत्र
पुनर्दर्शय । क इदानीं सम्बधस्तया, तस्या पत्रेण वा !

आपादः—श्रेष्ठिमहाशय ! एव तथा किञ्चित्—

आश्विनश्रेष्ठी—अभण पुनरपि 'तया' इति ! मा नामापि तस्या मत्पुर-
पुनरन्वचारय । सा नाम ईदृशी—(स्वगतम्) किन्तु, कुतोऽहं निन्देयं
ताम् । यदि न दृष्टा, न अभिहिता, यदि तस्या पत्रं न पठितं, यदि
खेदो नाकर्णितः, तदा भवेत् तत् पर्याप्तम् । ततः किं कर्तुं प्रभवेत्सा !

(प्रकाशम्) आपाद ! सद्य एव गत्वा भूदि मे लेखकम् 'पर्यटनम्' सिद्धता कियताम्' इति । बृहच्च अक्षप्रवहणं मे संयोग्य आनय । गच्छ शीघ्रम् ।

आपादः—कथमियती स्वरा ! मन्ये यद्यद्यतनं संकल्पम् अन्तरयेत् भगवन् । श्वः प्रमाते यावत्, समीचीनं तदा भवेत् । येन कदाचित्—

आश्विनधेष्ठी—न हि, न हि । अस्यामेव पटिकायां प्रस्थातव्यम् । त्वं तावत्प्रवहणं संयोग्य आनय ।

आपादः—भेट्टिमहाशय ! ननु भगामि, श्वः प्रमाते, अनुकूले समये, न ह्ययः स्यात् इति । इदानीमेव प्रस्थाने कृते, यदि रात्रौ ज्योत्स्नाया अश्लोकनेन भवतो मनः परिवर्तेत, तदा मार्गार्थपरिवर्तनरोदः स्यात्, तथा मा भूदिति—

आश्विनधेष्ठी—अहो प्राशः रत्नपम् । मम मनो नाम परिवर्तेत, सामपितृत्वं ! अरे ! गनिकाकन्वक्षा सा तावताः । कुनस्तस्व इयन्माहात्म्यम् ! गच्छ, आरौ प्रवहणमानय । अरि च शापनीदेव सा, यस्माद् इदं दृश्याः छिपितो जनः इति ।

आपादः—भेट्टिमहाशय ! कुत एतदर्थम् इयन् पर्यटनसिद्धताप्रयासः ? भवांतरस्या अनरण्य इति शापनाश्रे, स्वयमेव आगच्छेत्तिशिशेय सा भवधरणयोः आत्मानम् ।

आश्विनधेष्ठी—यदागमिष्यति एवमनसारविध्वानि साम् । किन्तु, किं त्वानेन ! नृपिन् आत्मनिषोगमनुगिठरव ।

आपादः—यदागमिष्यति भेट्टिमहाशयः । किन्तु एकाकिन एव भवाः, प्रथमे विरमरणानं यान्, प्रथमः कार्यो नु ? न कश्चिद् बहुलानि वागसि आवरणानि ।

आश्विनधेष्ठी—एदमनि आवरणानि, निशेदन् । मास एको वहिर्नेवः । तदर्थं यथा भवतु सामयी ।

आपादः—शुभो मास एवः भेट्टिमहोदय !

आश्विनधेष्ठी—किं तेऽनया अनातरवृक्षा वृष्याया ? उदितो मे मन्ति विषाट् । इतो मयाववकासः । समठि, अनरिषिनीपेष्ठी । हु, गच्छ ।

(गन्तुं प्रवर्तते आपाद ।) नूनम्, एवमेव ता दण्डविध्याभ्यहम् । येन न मासावधि तद्दर्शनं स्यात् । तावता कालेन तद्विस्मरणमपि सम्भवेत्कदाचित् । तस्या स्मृताया प्रदहति रत्नवद्गानि । एतदपि सत्यं, यदी पद्दूयते मे मन , सप्रत्यपि ता प्रत्याकृष्यत च । इदानीमपि मन्ये, किन्तु नहि नहि, नहि, नेय दुर्बलत मनागप्युचिता । इदानीं हि तद्गतविचारस्य मन-प्रवेशनिरोध एव पर्याप्त । किन्तु (उच्चै स्वरेण) आपाद ! रे आपाद ! न त्वमिदानीमपि गत ! अवगत मया । आहतोऽसि मया ' भ्रमरोप तत्पत्रं कुर्व ' इति । न तु तत्कृते प्रभवसि त्वम् । क्व खलु तत् पत्रम् ? क्षिप तत्, तत्र कोणे । अपवा, आनय तदित एव । अहमेव तद् व्यवस्थापयामि ।

आपाद —(प्रतिनिवृत्त्य) मया तु प्रथममेव अवगतं यद् भवन्त अर्थयेरन् एतदिति । भेष्ठिमहाद्य ! गृह्यता तदेतत् । अपि गच्छानि इदानीं प्रवहमानेतुम् !

आश्विनश्रेष्ठी—किं मुहु पृच्छसि ! भावदह पञ्चशताह्वान् गणयामि, तावत्प्रवहणेन आगतव्यमत्र । (' यथाशापयति भेष्ठिमहोदय ' इत्युक्त्वा निष्कामति आपादः ।) विषादयितव्यमेतदिति निश्चितमेव । किन्तु प्रसङ्गं तमधिकृत्य कीदृशं समर्थनपाठवमस्मि-प्रकटीकृतमिति पश्यामि तावत् । (पत्रमुदघाट्य पठितुमारभन् ।) " प्रियवल्लभचरणयो नम्राया रेवत्या विहायनाविशेषः ! मुहुर्तां देव भाक्सृष्टे मवदर्शने, कृत ईषत्परिहासो भवतो मया । तेन सप्रति दूयते मे मन । तस्मादेव क्षणान्मानस मे सशयमिव । दीनाया अस्या दास्या इमं प्रमादमुदर-सात्कृत्या, अनुगृह्यतां दासी सकृदर्शनदानेन । येन यं सशयो भवतां मनसि मां प्रति उद्भूतः, अपनेष्यामि तम् । मूढया दास्या किमत पर इलितित्वम् ? इति विहायना । " इति । अहो आन्तरस्या । मम सशयम् इयम् अरनेष्यति । अयं कस्य पुनर्मनसि सशय एव अवशिष्टः ? इदा प्रतीतिरेव हि जाता । सप्रति न कोऽप्यर्थंभाटुवचनैरेतादृशौ । (पत्रं विषादयन्) ' मानस मे सशयमिव '—अहो कोमलता मानसस्य । ' प्रमादमुदरसात्कृत्या —इति कीदृशीय विनम्रता ! किन्तु प्रमाद समावेशेयत् इति पर्याप्तं खलु उदरावघातेन भाव्यम् । ' मूढया दास्या किमत पर

लिखितव्यम् ! ननु सत्यमेव मूढा । अन्यथा, तथा पत्रमेवैतन्न लिखित-
मभविष्यत् । किं भणितम् ? 'वल्लभचरणयो ' इति ! न जाने कियन्तो
मदस्या मादृशाः प्रियवल्लभा भवन्तीति । धूर्ता, कैतविनी, कृतपना,
विश्वासघातिनी, कण्ठच्छिदेव इयम् । (चूर्णाकृत पत्र प्रक्षिप्य) तद्
भागधेय मे अनुकूलं, यत्क्षिप्रमेव लब्धवान् सजाम् । तद्धि कथयन्नेव
आस्त मे वैशाख—

गीतम् (ये गरज घाय घाय)

मोहमिमं मुञ्च मुञ्च । मा युज्यस्याहिताय । मिष्टबोधमासृष्टम् ।
नाश्लुणवं सं मुहितम् । मत्तमना अभवमहम् । अन्धमन्वताद्य
खण्डिताखिला ॥ १ ॥

(दृष्ट्वा) अहो एय वैशाख एव प्राप्त । (प्रविशति वैशाख ।)

वैशाखश्रेष्ठी—अपि प्रकृतिस्यो मे मुहद् ! अस्ति वार्ता काचिन्नवा ?

आश्विनश्रेष्ठी—इयमेव नवा वार्ता, यदह मास यावत्, नगराद् बहिः
पर्यटनार्थं गमिष्यामि ।

वैशाखश्रेष्ठी—कदा ? कदा चाय कृतः सकल्पः ?

आश्विनश्रेष्ठी—इदानीमेव । अयमह प्रस्थित एव । मुहुर्तमात्रेण आग-
मिष्यति प्रवहणम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—अपि एकाकी गमिष्यति भवान् ! अय सहितः ?

आश्विनश्रेष्ठी—सा ! ननु मया सार्धम् ! सकृद्यदुकं सदुक्तम् । मा
पुनरेव ब्रूहि ।

वैशाखश्रेष्ठी—आश्विनश्रेष्ठिन् ! यत्सत्य, यदि कुप्यसि, न मे चिन्ता । त्व
नूनम् अकारणमेव रेवस्ये कुपितोसि । गतोऽहं तस्या एहम् । सा खलु
पत्रमेक ते लिखितुमना अभवत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—ननु परस्य, परस्य तान्स्वण्डान् । तस्याः पत्रस्यैव ते ।
अस्मिन्वारे निर्धारित मया यन्नाह परानय स्वीकरिष्यामि ।

वैशाखश्रेष्ठी—किन्तु, 'सर्पोऽयम् ' इति मत्वा किं रज्ज्वा आहतया ?
यत्सत्य नैव तस्याः कोऽपि दोषः ।

(गन्तु प्रवर्तते आपादः ।) नूनम्, एवमेव ता दण्डयिष्याम्यहम् । येन न मासावधि तद्दर्शनं स्यात् । तावता कालेन तद्विस्मरणमपि समवेत्कदाचित् । तस्या स्मृताया प्रदहन्ति खल्वङ्गानि । एतदपि सत्यं, यदी-पद्दूयते मे मनः, सप्रत्यपि ता प्रत्याकृष्यते च । इदानीमपि मन्ये, किन्तु नहि, नहि, नहि, नेयं दुर्बलत मनागप्युचिता । इदानीं हि तद्गतविचारस्य मनःप्रवेशनिरोध एव पर्याप्तः । किन्तु (उच्चैः स्वरेण) आपादः । रे आपादः । न त्वमिदानीमपि गतः । अवगतं मया । आशतोऽसि मया 'मस्मशेषं तत्पत्रं कुरु' इति । न तु तत्कर्तुं प्रभवसि त्वम् । क्व खलु तत् पत्रम् ? क्षिप तत्, तत्र कोणे । अमवा, आनय तदित एव । अहमेव सद्-व्यवस्थापयामि ।

आपादः—(प्रतिनिवृत्त्य) मया तु प्रथममेव अवगतं यद् भवन्तः अर्थयेरन् एतदिति ! श्रेष्ठिमहाशय ! गृह्यता तदेतत् । अपि गच्छानि इदानीं प्रवहणमानेषुम् ?

आश्विनश्रेष्ठी—किं मुहु पृच्छसि ? यावदहं पञ्चशताङ्गान् गणयामि, तावत्प्रवहणेन आगन्तव्यमत्र । ('यथाशापयति श्रेष्ठिमहोदय ' इत्युक्त्वा निष्क्रामति आपादः ।) विपादयितव्यमेतदिति निश्चितमेव । किन्तु, प्रसङ्गं तमधिकृत्य कीदृशं समर्थनपाठवमस्मिन्प्रकटीकृतमिति पश्यामि तावत् । (पत्रमुदघात्य पठितुमारभत ।) " प्रियवल्लभचरणयो नम्राया-रेवत्याः विज्ञापनाविशेषः । मुहूर्तादेव प्राक्सवृत्ते भवदर्शने, कृत ईष्यत्परिहासो भवतो मया । तेन सप्रति दूयते मे मनः । तस्मादेव क्षणान्मानसं मे सशल्यमिव । दीनाया अस्या दास्याः इमं प्रमादमुदर-सात्कृत्वा, अनुगृह्यता दासी सकृद्दर्शनदानेन । येन यः सशयो भवतां मनसि मा प्रति उद्भूतः, अपनेष्यामि तम् । मूढया दास्या किमतः परं लिखितव्यम् ? इति विज्ञापना । " इति । अहो भ्रान्तिरस्या । मम सशयम्, इयम् अपनेष्यति । अयं कस्य पुनर्मेनसि सशय एव अवशिष्टः ? इदा प्रतीतिरेव हि जाता । सप्रति न कोऽप्यर्थश्चाटुवचनैरेतादृशैः । (पत्रं विपादयन्) ' मानसं मे सशल्यमिव ' ।—अहो कोमलता मानसस्य । ' प्रमादमुदरसात्कृत्वा '—इति कीदृशीयं विनम्रता ! किन्तु प्रमादं समावेशेयत् इति पर्याप्तं खलु उदरावकाशेन भाव्यम् । ' मूढया दास्या किमतः परं

लिखितव्यम् ? ननु सत्यमेव नूदा । अन्यथा, तथा पत्रमेवैतन्न लिखित-
मभविष्यत् । किं भणितम् ? 'वह्मभचरणयो ' इति ? न जाने कियन्तो
मदन्या माहशाः प्रियवह्मभा भवन्तीति । धूर्ता, कैतविनी, कृतप्ला,
विश्वासघातिनी, कण्ठच्छिदेव इयम् । (चूर्णीकृत पत्र प्रक्षिप्य) तद्
भागधेय मे अनुकूल, यत्क्षिप्रमेव लब्धवान् सशाम् । तद्धि कथयन्नेव
आस्त मे वैशाख —

गीतम् (ये गरज घाय घाय)

मोहमिमं मुञ्च मुञ्च । मा युज्यस्वाहिताय । मिष्टयोधमासकृतम् ।
नाशृणवं तं सुहितम् । मत्तमना अभवमहम् । अन्धमन्दताद्य
खण्डिताखिला ॥ १ ॥

(दृष्ट्वा) अहो एष वैशाख एष मासः ! (प्रविशति वैशाखः ।)

वैशाखश्रेष्ठी—अपि प्रकृतिस्थो मे मुद्द ? अस्ति वार्ता काचिन्नवा ?

आश्विनश्रेष्ठी—इयमेव नवा घाता, यदह मास यावत्, नगराद् बहिः
पर्यटनायै गमिष्यामि ।

वैशाखश्रेष्ठी—कदा ? कदा चाय कृत. सकल्प. !

आश्विनश्रेष्ठी—इदानीमेव । अयमह प्रसित एव । मुहुर्तमात्रेण आग-
मिष्यति प्रवहणम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—अपि एकाकी गमिष्यति भवान् ? अय सहितः ?

आश्विनश्रेष्ठी—सा ! ननु मया सार्धम् ? सकृद्यदुक्त तदुक्तम् । मा
पुनरेव वृदि ।

वैशाखश्रेष्ठी—आश्विनश्रेष्ठिन् ! यत्सत्य, यदि कुप्यसि, न मे चिन्ता । त्व
नूनम् अकारणमेव रेवत्ये कुपितोसि । गतोऽह तस्या गृहम् । सा खलु
पत्रमेक ते लिखितुमना अभवत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—ननु परय, परय तान्लण्डान् । तस्याः पत्रस्यैव ते ।
अस्मिन्वारे निर्धारित मया यन्नाह पराजय स्वीकरिष्यामि ।

वैशाखश्रेष्ठी—किन्तु, 'सर्पोऽयम्' इति मत्वा किं रज्ज्वा आहतया ?
यत्सत्य नैव तस्याः कोऽपि दोषः ।

आश्विनश्रेष्ठी—वेशाल ! विशासवातिनीं दुर्युंत्ता तां नारी त्व समर्पयसि, मत्पुरः ! न जाने, किं मयात्र भणितव्यम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—यदि सा तथाविधा अमविष्यत् नाहमेवमभिमिष्यम् । किन्तु सकल एव वृत्तान्तोऽवगतो मया । प्रस्तुते तावद्विषये त्वमेव प्रधानतो दोषभागसि ।

आश्विनश्रेष्ठी—यद्येव प्रत्यापयसि मा, तां गत्वा, दोषमात्मनः सद्यः स्वीकरिष्यामि । तत्कथय किं प्रतिपद्यते !

वैशाखश्रेष्ठी—तदेहि गच्छावस्ताम् । सैव त्वां प्रत्यापयेत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(सक्रोधम्) तां प्रतिपद्येय ! अपि उपहसितुं मामागत इव ! नामापि पुनस्तस्या न उच्चार्यम्, इति दृढः सक्लपो मम । भणसि च 'ता गच्छाव' इति । अहो वैपरीत्ये ते आमहस्य अथ 'तां दृष्ट्वा आगतोऽस्मि' इति भणसि । अपि गृहे एवास्ति सा ?

वैशाखश्रेष्ठी—आम् । किमन्यत्कुर्याद्द्राकी !

आश्विनश्रेष्ठी—भवतु, किं मम तथा ! किन्तु, यदिदं सवृत्तम्, तदधिकृत्य, अपि दूयते तन्मनः !

वैशाखश्रेष्ठी—'दूयते तन्मनः !' आश्विनश्रेष्ठिन् ! किं कथयामि ते ! पुरा नैकवारं तद्विरुद्धं मया मन्त्रितं स्यात् । किन्तु, इदानीं प्रत्ययो मे जातः, यद् वेशवनिता सत्यपीयूषं दूरीकरिष्यति यदिशीरपि सुव्रजतायाम् । स्वयां तथा दूषणैर्वर्षितायास्तस्या मुखात्त्रैकोऽप्यपद्यन्दो निःसृतः । अहो सर्वथा धन्यैव सा, या त्वां प्रशंसन्ती एव सितता ।

आश्विनश्रेष्ठी—एव भद्रा सा, इति स्वीकृतं मे ! न तु प्रशंसाभात्रेण । विमोहविष्ये । प्रशंसा निन्दा वा तस्या मुखात्त्रिभ्रुता, दुस्त्यैव मे ! अथ शृणोमि । किं तथा भणितं त्वत्समक्षम् ! तत्कथय !

वैशाखश्रेष्ठी—इत्यभूत्सत्या वृत्तान्तो निवेदितः । निवेदयन्त्यास्तस्या अविच्छिन्नं प्रसृता अभुधारा । विचारय तावत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—सम्पत्परिचितोऽस्मि सर्वैरेतैश्छद्मच्छले । सप्रति किं मे भिष्टपेपणेन ! अपि सत्यमेव रुदितं तथा ?

वैशाखश्रेष्ठी—कण्ठेन ते शये । ता तथा दीनवदना दृष्ट्वा मयापि परामृष्टे
सकृन्नयने । केन नाम आत्मगौरवभावेन प्रेरित ता रोदयसि, इत्येतत्
अनाकलनीयमेव मम ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपि बुद्धिपुर सर तामह रोदयिष्य इति मन्यसे ?
य फाल्गुनराययन्या मे कथित तद्यदि अभोष्य, तदा नैवमवादिष्य ।

वैशाखश्रेष्ठी—तदपि ज्ञात मया । सप्रति यत्सुच्छामि त मनोद्वतामात्मन
ससृज्य प्रतिबुद्धि । यथाप्यनसितम्, सा त्वा रमाकान्तस्य मन्दिरे
दृष्टवती । दत्त च त्वया चित्र तस्यै । देवताया समक्ष युवयो दायय
प्रतिशा सृष्ट्वा । एतावत्पर्यं त दोभन सर्वम् । तत सा एह प्रस्थिता ।
सा नाम ज्ञातिपुत्रम् अतिपेक्षम् । दाहकेन आतपेन आहता सा, यदि
मार्गे मूर्च्छिता, अपि स तस्या दोष ?

आश्विनश्रेष्ठी—अपि भ्रातृचेता अहम् यस्माम् एतदर्थं दूषयेयम् ?

वैशाखश्रेष्ठी—अथ मूर्च्छिता सा यदा पतन प्रवणा, तदानीमेव मुदैवेन
फाल्गुनरायमहोदयास्तवासन् । तै सा सधृता, वीजनन समाश्वासिता
च । अप्ययमपराघस्तस्या ? न्याम्यमुत्तर क्रियताम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—नायमपराघस्तस्या इति सर्वोऽपि प्रतिपद्येत ।

वैशाखश्रेष्ठी—सम्पगाह भवान् । भीतभीता सा, तत्रापि न सम्यक्स
माश्वस्ता । यदि एवभूते, हस्तात्प्रभ्रष्ट चित्र तया न ज्ञात, अपि
पातकमेतत् तस्या स्यात् ?

आश्विनश्रेष्ठी—कथमेतत्तस्या पातक स्यात् ? एव युवाणेन शतमूर्खेण
भाव्यम् ।

वैशाखश्रेष्ठी—अथ तत्र पतित तच्चित्र यदि कस्यचिद्भस्त पतित स्यात् ?

आश्विनश्रेष्ठी—चित्रविषयको न कश्चिदोपस्तस्या । तत्खलु अवगतपूर्वं
मया । किन्तु फाल्गुनरायमहोदयाना पत्न्या य अप्रशस्ती व्यवहारोऽव-
लोकित, तत्र किं ब्रूया ?

वैशाखश्रेष्ठी—अभव तदव वक्तुकाम । भो ! प्रकटमय अस्तव्यस्त
पतन्ती तां फाल्गुनराय स्वाङ्गे धृतवान् । ईदृगवश्यायाम् आया कृत्तिका
ताम् आत्मन पतिं च दृष्टवती । आदावव मन्त्रेण दह्यमाने तस्या मनसि

यदि विपरीता कल्पना प्रादुर्भूता, किं तत्र रेवती कुर्यात् ! तत्कथयतु सत्यमेव । यदि भवास्तस्यामवस्थायामभविष्यत्, किं भवानकरिष्यत् !

आश्विनश्रेष्ठी—(विकसद्भदनः) अपि सत्य, सत्यमेतत् ! सकल्पपि सत्यमे-
वेतत् कथयसि ! अप्ययमेव भूतार्थः ! अपि कण्ठेन मे शप्त्वा ब्रवीषि !

वैशाखश्रेष्ठी—कण्ठेन ते शप्त्वा ब्रवीमि ।

आश्विनश्रेष्ठी—तदयमहं प्रस्थितस्ताम् । तां पश्येयम् । क्षमा च ता
याचेय । प्रत्याययेय ता, हासयेय च । तदनन्तरमेव मुख ते दर्शयेयम् ।

आपाढः—(अभ्यन्तरादागच्छन्) श्रेष्ठिमहाशय ! सिद्धमिदं प्रवहणम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपेहि । नावश्यकं सप्रति प्रवहणम् । परिवर्तितो मे
सङ्कल्पः ।

आपाढः—एतत्तु मया प्रथममेव कथितम् । वियोगयिष्ये तदक्षान् ।
(निष्क्रान्तः ।)

आश्विनश्रेष्ठी—साधु ! साधु ! वैशाख ! अद्य खलु ते उपस्थित्या कथमपि
जातो निर्वाहः । महान्खल्वनर्थो अन्यथाभविष्यत् । अकारणमेव मया
पीडिता सा । तस्या दर्शनमावश्यकम् । आपाढ ! प्रवहणम्—अथवा,
आस्तां तत्, पद्भ्यामेव गच्छाव । अहो अनभिज्ञता आर्यायाः । वृत्ति
कायाः । क्वेदं ध्रुव निमित्तम् ? क्व चासौ दारुणः सशयः ! आदौ
तावत्कात्स्नुरायमहोदयेभ्यश्चिन्नं गृह्णामि, तदेव च पुनः रेवत्या अर्पयामि ।
नूनमेवकृते द्विगुणो मोदः प्राप्येत ! वैशाख ! गम्यता तर्हि इदानीम् ।
अहमिदानीं फाल्गुनराय-निवासं गच्छामि । (निष्क्रान्तौ ।)

द्वितीयः प्रवेशः ।

(स्थलम्—रेवत्या गृहम् ।)

(ततः प्रविशति भापमाणा रेवती ।)

रेवती—(स्वगतम्) अहो अद्भुतम् । न नाम मूलम्, नाप्यग्रं वा कुत्रचित् ।
कथं तर्हि मनसि समुद्भूत एव सशयः ! यत्सत्यं न तेषां मुखावलोचनं
मदि पुनः कार्यम् । किन्तु एतदपि मनसि प्रादुर्भवति—' कस्तावत्तेषां

दोष !' इति । आर्यया कृत्तिकया एतेषा मनसि व्याप्तातो विषवायुः, तेन च इत्थं सन्नान्तं शीर्षमेतेषाम् । का नु वर्तते तत्र ? तारके । अपि प्रतिनिवृत्तं श्रेष्ठिनं पत्रं प्रापयञ्जनः ? (प्रविशति तारका ।)

तारका—न प्रतिनिवृत्तं इदानीमपि ।

रेवती—कुतः खलु नागतः । वस्तुतः न एतावान् विलम्बो भवितुमर्हति । कदा नु तान्द्रस्यामि, सशयं च तेषामगनेष्यामि, इति अत्युत्तुक्ते मे मनः । चाण्डाल्या मया अकारणमेव निन्दिता अवमानिताश्चेत् । अपि च, न मया कोपस्तेषां प्रशमितः प्रत्युत साविशेषैर्वचनैः पीडिता एव ते मया । अथ किं वृत्तं फाल्गुनराया-प्रति सदेशप्रापणार्थं प्रेषितस्य ?

तारका—तैः प्रतिसदिष्टम् 'अहमेव स्वयं तन्नामन्तु प्रस्थितः' इति । आगमिष्यन्त्येव अचिरात् ।

रेवती—यदा आगच्छेयुस्तदा तैरपाकरणीयं खलु कल्पय यत् आश्विनश्रेष्ठिना मनसि वर्तते । भवेदेव तदपाकृतमिति न निर्भ्रतम् । तथापि मनस्तावत्समाहितं भवेत् । अतः परं तु न नामापि ईदृशस्य व्यवहारस्य प्राह्वम् । शब्दोच्चारोऽपि, परमनिषत्, आनुकूल्येन च तेषां मनसः, विषेयः । (दृष्ट्वा) एते खलु फाल्गुनरायमहोदया एव समाप्ताः । तारके । आगतैषु तेषु त्वं तावद् बहिर्गच्छ । (प्रविशति फाल्गुनरायः ।)

रेवती—आगम्यताम् । आसनमिदं मलक्रियताम् । ननु प्रगुदितारिमं भयता समानिता मे विवृत्तिरिति ।

फाल्गुनराय —ननु अनरीतिरैषा । कोऽत्र समानः ?

रेवती—तन्देशप्रेषणस्य तावदियदेव कारणम्, यद् भयता गृहे घटितो घटना-विशेषः कश्चन । तमधिकृत्य न तावन्मया किमपि वक्तव्यम् । किन्तु पीडितास्मि तस्य दाहेन, अतो भणितव्यम् ।

फाल्गुनराय —त्वं तावत्सुकृदेव पीडिता । अहं तु रात्रदिनं, परीत एव तेन दाहेन प्लुष्यमाणं कालं यापयामि । एतदधिकृत्य कुत्र खलु मत्वा व्यवहारं श्लेषयिष्यामि ।

रेवती—तत्किमत्र भणितव्यम् ? अथ तु, कृपया भवन्तः साह्यं मे करिष्यन्ति चेत्, मोचयिष्ये तावद्दहं पीडयात् ।

फाल्गुनरायः—कथं साद्य ते विधेयमिति कथयः। येन न मया कार्यं किमपि परिशेष्येत, इति सर्वभावेन ते कथयामि ।

रेवती—येय विपन्मयि आपतिता सा भवत बुद्धुग्निव्या—

फाल्गुनरायः—अवगतं मया । तस्या एव हेतोः यद् धोर सद्दृष्ट मय्यापतित तद्गणितमपि न त्वम् आकल्पिष्यसि । भवतु किन्तु, किमाचरित तया ?

रेवती—ताभिः अहं च, मम एते च, इत्यनयोः बलहः समुद्भावितः, उद्भवस्त च जन्मैव मम । ननु पृच्छामि, का खल्वपूर्वा दानिस्तासां मया कारिता ? कथमहमपरादां तासु ?

फाल्गुनरायः—(रगतम्) नवीनमेव किञ्चन कूटकमेतत्समुपस्थितम् । (प्रकाशम्) कौटुम्भोऽसौ कलहः समुद्भावितः, इति कथय तावत् ।

रेवती—कलह एव एव, यदस्माकमेते, मयि अत्यन्तम् अप्रसन्नाः कारिताः ।

फाल्गुनरायः—तस्याश्च सर्वांनुकूलता तेन सम्पादिता, इत्येव नु ?

रेवती—कुतोऽहमेव भयेयम् ? किन्तु, आर्याया वृत्तिकाया मनसि, मा प्रति सरत्नीमत्सरं प्रादुर्भूतं, इति भूतार्थ एव ।

फाल्गुनराय — सपत्नीमत्सरं ? त्वां प्रति ? कुतोऽसौ ?

रेवती—भीरमाहान्त एव जानाति । ह्य. नूनं पतन्ती अहं भवद्भिः सभृता नु ? विपरीत एव तस्यार्थस्ताभिः गृहीत । निवेदित चास्माकम् एतेभ्यः, यद् भवतो मम च—किं नामैतत् ?

फाल्गुनराय —अयि मिथ्यारोपिणि ! आत्मन कूटकानि निहोतु योजिता युक्तिरियमनया ।

रेवती—देव एव जानाति यथा तद् भवेत् । भवन्त एव तावत्कथयन्तु अप्यक्षरमपि सत्यमस्मिन्नारोपे ! इति । अपि गणिकाया मे न काचन प्रतिष्ठा !

फाल्गुनराय—त्व तावद्गीतचिन्ता भव । अहमेव तव तान्दृष्टा निवेदयिष्ये । भवेन्तु पर्याप्तमेतत् ? किं नामधेय तत्रभवताम् ?

रेवती—क्षणादागमिष्यन्त्येव ते । नामधेय तेषाम् ' आश्विनभेदी ' ति ।

फाल्गुनराय.—आश्विनभेदी !

रेवती—आम्, कुतस्तु चकितचकिता एव भवन्तः ! अप्परित् परिचय इव तैः !'

फाल्गुनरायः—'परिचय इव !' न यद्विशस्तादृशः, सम्यक्परिचय इति वक्तव्यम् । यदा तीक्ष्ण दण्डयिष्यामि त, तदैव कदाचित् विस्मरिष्यामि परिचयम् ।

रेवती—(त्रस्ता) अम्मो ! किं नामैतत् ?

फाल्गुनराय—कूटकमेतन्मम भार्याया इति क्षणात्प्राक् कथितमेव ते मया । तत्र सहाय. अयमपि तस्याः । ताभ्या मिथो मिलित्वा यथा त्वयि तथा मय्यपि कृत आरोहः, यदनुसार त्व च अह च-अपि न सर्वथा असत्यमेव इदम् !

रेवती—अग्निप्रवेशपूर्वकं यस्यामि यत्सर्वथा असत्यमिदम् । किन्तु, अपि आश्विनभेदिन एवमाचरिष्यन्ति, इति भवता मतम् !

फाल्गुनरायः—नेद मे मतमेव केवलम्, अपि तु प्रत्यय एव एव मम । अत एव मे एतावान्दाहस्तजिमित्तः ।

रेवती—मम तान्नैतत्सत्यं माति । अपि अविशयमेवैतत् !

फाल्गुनरायः—कुतः सशयः ! चित्रमेतत् आश्विनभेदिना तस्यै दत्तम् । (तदर्शयति ।) मया चैतदाच्छिन्नं तस्या हस्तात् । एतत्तया शुम्बित, आश्लिष्टं च वधुणा, प्रत्यक्षीकृतं मया । तद्ब्रूहि, कः सहायः सप्रति अवशिष्टः !

रेवती—अपि चित्रमेतत्सैर्भवत्तुडुम्बिन्यै दत्तम् ! यद्येवम्, आरूढारते शठतायाः परा काष्ठाम् । स्वयं परस्य समर्प्य, अकारण एव मया बलहः कृतः । तैरिदं दत्तम्, इति यदि प्रमाणितं भवेत्—

फाल्गुनरायः—मा तत्र तिलमात्रमपि सन्देहं कुरु । शौर इव इतस्तत्त अवेषमाणः, मद्गृहान्निष्कामन्, निगूढं प्रचरन् स्वयमालोकितः मया । वाक्सर्वपक्षेण मे सहृत् । निर्भ्रंशितश्चासौ स्वतरेः शब्दैर्मया । कुतः, अतः परमपि सशयः !

रेवती—कितवाः, ननु महान् कितवाः एव एते । कानि प्रतिश्रुतानि ! कति शययाः ! कियन्मधु च स्वारितं जिह्वायाम् ! किन्तु सकलं कैतव-मेतन् । सप्रति भवन्त एव मे श्राणम् । किमन्यत्कथये !

फाल्गुनराय —अल तत्र चिन्तया ! यदि नाह सकल्पपरम्परामेव सकलं
तस्य निहनिष्यामि, तदा नात्मान ' फाल्गुनराय ' इति ख्यापयिष्यामि ।
तद् गच्छामीदानीम् । न कोऽपि राम , अस्य उद्घोषण । सम्यब्दार्दनीय
सत्त्वसौ ।

रेवती—(नागवल्लीपत्र मुधया योजयन्ती) सम्यगुपहास्यता नीयताम्, यथा
न पुनरनुलो भवितुमपि उत्सरेत ।

फाल्गुनराय—यावच्छक्य सम्पादयामि सकलम् । अपि तोषसे !

रेवती—(ताम्बूल कुर्वाणा स्वगतम्) ' व्यर्थं मया पत्र लिखितम् ' इति
इदानीं भाति । (ताम्बूल प्रयच्छति, फाल्गुनराय आपृच्छयनिष्क्रान्त ।)

गीतम् । (वाट चलत छेडत)

एष नून भाति मम भाग्यकालो । मोहिता तेया कपटभाषितै ।
नापगताह ह्य सदनात् ॥ ध्रु० ॥ श्रीयुतसम्भावना दर्शयति ।
आचरणे विपरोता रीति ॥ १ ॥ चर ह्रीनतस्वारयोपिता ।
स्फुट हि तनुमो भ्रमजालम् ॥ २ ॥

पुन पत्र लिखामि ' इदानीं महर्शनार्थम् आगमनस्य नैव आवश्यकता ।
यावन्ति जातानि दर्शनानि तावन्ति पर्याप्तानि ' इति । (निष्क्रान्ता ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(आम्रराजिकोण । प्रविशति फाल्गुनराय ।)

फाल्गुनराय —जात सध्यसमय । प्रसरति अन्धकार । अहश्यतामिव
गत वस्तुजातम् । अय कथं न सा स्वाती आगच्छति ! न खलु भादव्येन
अन्यदेव स्थान निर्दिष्टम् ? मया तावत्कथितम् ' आम्रराज्या कोण '
इति । तेन कदाचित् मणित स्यात् ' कोण आम्रराजि । ' इति ।
(निरीक्ष्य) किमिव तत् ! मनुष्यो विद्यते । अबगुण्ठनमपि हृदयते ।
तस्मात्, स्त्रियाऽनया भाष्यम् । यदि च स्त्री, स्वात्यव । (कासयुतेन
स्वरेण) अयि, अयि स्वाति ! अयि, इत इत एहि । मुषु त्वया
विहितम् । यस्मिन्नेव क्षणे आगन्तव्य तस्मिन्नेव क्षणे आगतासि ।
(सावगुण्ठना स्त्री प्रविशति ।)

सायगुण्डना—(भीतभीतम्) प्राप्तास्मि तावत्सुरक्षिता । फाल्गुनरायाः !
भीतभीता खल्वहम् । अम्मो !

फाल्गुनराय —आ ! आ ! किं नु सृष्टम् ?

सायगुण्डना—दृश्यतामय सर्वाङ्गेषु कम्प । न हि न हि । अलमेतारशो
समये एकाकिन्याः सञ्चरणेन ।

फाल्गुनरायः—प्रथम तावत्किं वृत्तमित्यपि कथय ।

सायगुण्डना—किं भवते निवेदयामि । फाल्गुनराया ! आगच्छन्त्या मया
तत्र परस्तात् भूष्टेश्वरहतक कोऽपि दृष्टः । न पुनरत्र निवेदयामि । मा
पुनर्भवन्त सत्वर स्वर्गोह नयन्तु ।

फाल्गुनरायः—मम गेहम् ! अपि न गेहान्तरगमनेन प्रयोजन उपलब्ध स्यात् ।

सायगुण्डना—नैव । अपगतेष्वपि प्राणेषु, नाहमन्यस्य गृह प्रविशेयम् ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) इयं तावदेव गणति । अथापि च... ।
किम् अथापि च ! विलग्नमेव मया, यद् भार्या म नास्ति गृहेऽस्मिन्समये ।
(प्रकाशम्) एहि तर्हि । किन्तु, यद्यपरस्य कस्यचिद् गेह गतौ
अभविष्यात्, कल्त्राद् भयमेव न उद्भवत्यत ।

सायगुण्डना—अल्पमेव सर्वेण । येन केन प्रकारेण नयन्तु मां भवन्त
आत्मन एव गृहम् ।

फाल्गुनरायः—एव भवन्तु । एहि तर्हि । युतस्तस्या एतावद्भवयम् ?
(दूरव्यापिर्न मादस्य प्रति) अरे मादस्य ! इतस्तावदेदि । किं च । अरे !
यदा बहिर्निर्गता भवन्तु, न खलु सा गृहऽभवत् ?

भादृष्य.—(एते पुरः सरति ।) नाहन्, भतः ।

फाल्गुनरायः—गुप्तु, त्वं तावदप्रती भव, तथा द्रामादिभ्रमराङ्गु । प्रदीप
च द्वारान्तर्गत निर्वाणय । तथा कुरु यथा प्रविशन्ती नो, न कश्चन
पर्येत् । गुप्तु प्रबन्धम् इमं कुरु । अपि ज्ञातम् ! गच्छ शीघ्रम् ।

भादृष्य —भाम्, मर्गं । (निष्क्रान्ताः ।)

फाल्गुनरायः—(तां पृष्टे इत्येव परामुस्य) साधु, साधु आगता स्वम्,
प्रीतीनि ते । एहि इदानीं, नि शब्दम्, आत्मानं मया दृश्यताम् ।

फाल्गुनरायः—अल तत्र चिन्तया ! यदि नाह संकल्पपरम्परामेव सकलां तस्य निहनिष्यामि, तदा नात्मानं ' फाल्गुनराय ' इति ख्यापयिष्यामि । तद् गच्छामीदानीम् । न कोऽपि लामः, अस्य उद्घोषेण । सम्यग्दर्शनीयः तत्त्वसौ ।

रेवती—(नागवह्नीपत्रं मुघ्रया योजयन्ती) सम्यगुपहास्यतां नीयताम्, यथा न पुनरुन्मुखो भवितुमपि उत्सहेत ।

फाल्गुनरायः—यावच्छक्य सम्पादयामि सकलम् । अपि तोपसे !

रेवती—(ताम्बूल कुर्वाणा स्वगतम्) ' व्यर्थं मया पत्रं लिखितम् ' इति इदानीं भाति । (ताम्बूलं प्रयच्छति, फाल्गुनरायः आपृच्छय निष्क्रान्तः ।)

गीतम् । (वाटं चलत छेडत)

एष नूनं भाति मम भाग्यकालो । मोहिता तेषां कपटभाषितैः ।
नापगताहं ह्य सदनात् ॥ध्रु॥ धीयुतसम्भावनां दर्शयति ।
आचरणे विपरीता रीति ॥ १ ॥ घटा हीनतरधारयोपिताः ।
स्फुटं हि तनुमो भ्रमजालम् ॥ २ ॥

पुनः पत्रं लिखामि ' इदानीं महर्शनार्थम् आगमनस्य नैव आवश्यकता । यावन्ति जातानि दर्शनानि तावन्ति पर्याप्तानि ' इति । (निष्क्रान्ताः ।)

तृतीयः प्रवेशः ।

(आम्रराजिकोणः । प्रविशति फाल्गुनरायः ।)

फाल्गुनरायः—जातः सन्ध्यसमयः । प्रसरति अन्धकारः । अहृदयतामिव गतं वस्तुजातम् । अथ कथं न सा स्वाती आगच्छति ! न खलु मादव्येन अन्यदेव स्थानं निर्दिष्टम् ? मया तावत्कथितम् ' आम्रराज्या कोणः ' इति । तेन कदाचित् भणितं स्यात् ' कोण आम्रराजिः । ' इति । (निरीक्ष्य) किमिव तत् ! मनुष्यो विद्यते । अवगुण्ठनमपि दृश्यते । तस्मात्, स्त्रियाऽनया भाग्यम् । यदि च स्त्री, स्वात्येव । (कासयुतेन स्वरेण) अयि, अयि स्वाति ! अयि, इत इत एहि । सुष्ठु स्वया विहितम् । यस्मिन्नेव क्षणे आगन्तव्यं तस्मिन्नेव क्षणे आगतासि । (सावगुण्ठना स्त्री प्रविशति ।)

सावगुण्डना—(भीतभीतम्) प्राप्तास्मि तावत्सुरशिता । फाल्गुनरायाः ।
भीतभीता खल्वहम् । अम्पो ।

फाल्गुनराय —आ ! आ ! किं नु सवृत्तम् ?

सावगुण्डना—दृश्यतामय सर्वाङ्गेषु कम्प । न हि न हि । अलमेतादृशो
समये एकाकिन्याः सचरणेन ।

फाल्गुनरायः—प्रथम तावत्किं वृत्तमित्यपि कथय ।

सावगुण्डना—किं भवते निवेदयामि ? फाल्गुनराया ! आगच्छन्त्या मया
तत्र परस्तात् पृष्ठेश्वरहतक कोऽपि दृष्टः । न पुनरत्र निवेदयामि । मा
पुनर्भ्रवन्त, सत्वर स्वगेहं नयन्तु ।

फाल्गुनराय.—मम गेहम् ! अपि न गेहान्तरसामनेन प्रयोजनं सफलं स्यात् !

सावगुण्डना—नैव । अपमतेष्वपि प्राणेषु, नाहमन्यस्य गृहं प्रविशेयम् ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) इयं तावदेव मण्डि । अथापि च... ।

किम् अधापि च ! विस्मृतमेव मया, यद् भार्या मे नास्ति श्रेष्ठस्मिन्समये ।
(प्रकाशम्) एहि तर्हि । किन्तु, यद्यपरस्य कस्यचिद् गेहं गतौ
अभविष्याव, कलत्राद् भयमेव न उदपत्स्यत ।

सावगुण्डना—अलमनेन सर्वेण । येन केन प्रकारेण नयन्तु मा भवन्त
आत्मन एव गृहम् ।

फाल्गुनरायः—एव भवतु । एहि तर्हि । कुतस्तास्या एतावद्मयम् ?

(दूरस्थापितं भादव्यं प्रति) अरे भादव्यं । इतरतावदेहि । किं च । अरे ।
यदा बहिर्निर्गता वयम्, न खलु सा गृहंऽभवत् !

भादव्य.—(शनैः पुरः सरति ।) नासन्, भर्तः ।

फाल्गुनरायः—सुष्टु, त्वं तावदग्रतो भव, तथा द्वागदिकमपात्रणु । प्रदीप
च द्वारान्तर्गतं निर्वापय । तथा कुरु यथा प्रविशन्ती नौ, न बध्नन्
परयेत् । सुष्टु प्रबन्धम् रम कुरु । अपि ज्ञातम् ! गच्छ शीघ्रम् ।

भादव्य—आम्, भर्तः ! (निष्क्रान्तः ।)

फाल्गुनरायः—(तां पृष्ठे हस्तेन परामृश्य) साधु, साधु, आगता स्वम्,
प्रीतोऽस्मि ते । एहि हृदानी, नि शब्दम्, आत्मानं मया व्यवधाय ।

सावगुण्डना—न खलु विदितमेतत्सदा भवता गृहे !

फाल्गुनरायः—असम्भाव्यमवैतत् । इतो मम, ततश्च तवैव शतम् ।
(निष्क्रान्तौ ।)

चतुर्थः प्रवेशः ।

(स्यलम्—फाल्गुनरायस्य निवासः ।)

(ततः प्रविशति आश्विनभेष्टी रोहिणी च ।)

रोहिणी—अहो महान्खल्वनर्थः संवृत्तः । एतेषा मनसि ताः उद्दिश्य संशयः,
तासां मनसि च एतान्प्रति । सर्वोऽप्ययं तस्य भवद्भिर्निर्दिष्टस्य चित्रस्य
प्रभावः ।

आश्विनभेष्टी—संप्रमस्यास्य राष्ट्रीकरणार्थमेव सहेतुकम् अत्रागतः ।
अस्मिस्तावद्विषये मम फाल्गुनरायमहोदयानां दर्शनमनिवार्यमेव । नात्र
उपायान्तरम् । अतः, तिष्ठाम्यत्र तेषामागमनं यावत् ।

रोहिणी—भवद्भिर्नात्र उपवेष्टव्यमिति तावन्मे भाति । भवतामत्र
उपस्थितिर्नाम प्रदीप्तेऽग्नौ तैलसिञ्जनमिव भवेत् ।

आश्विनभेष्टी—तत्कथमिव !

रोहिणी—कथमिति कथं ज्ञापये ! किन्तु, भवतामत्र अनुपवेशनमेव वरम् ।
यदि इष्टम्, सुदूतेन पुनरागच्छन्तु भवन्तः । सपति तु साधयन्तु ।
(सविस्मयप्राक्तम्) अग्नी ! प्राप्ताः खलु ते एते । तेषामेवायं शब्दः ।
तदपेत, शीघ्रं प्रचलत, अनेन द्वारेण । अयं कथमेतान्बोधयामि ! यदि
भवन्तस्त्वैवलोकिता अस्मिन्गृहे, स्नामिन्याः सर्वनाश एव असौ शायताम् ।
स्वामिनीं द्रष्टुं भवन्त आगता, इति यदि सक्तुस्तेषां ग्रहः स्यात् न देवोऽपि
तमपाकर्तुं क्षमो भवेत् ।

आश्विनभेष्टी—किन्तु अहं तानेव सम्यग्बोधयिष्यामि ।

रोहिणी—आम्, यथाभिन्वितं बोधयिष्यन्ति भवन्तः, यदि नाम बोधनं
तैरिष्टम् । (क्षुत्वा) हा हन्त ! तथैव संवृत्तम् । इत एवायान्ति इति
गम्यते । इष्ट्वा तावदागच्छामि ।

आश्विनश्रेष्ठी—अहो मूर्खता अस्याः । अकारणमेव प्रस्ता भणतु इय यत्किञ्चन । अहं फाल्गुनरायमहोदयान् द्रष्टव्याभ्येव ।

रोहिणी—(स्वराया) ते एव, ननु ते एव, आगताः । सार्धेच तैरस्ति काचन सावगुण्ठना स्त्री ।

आश्विनश्रेष्ठी—(स्वगतम्) सावगुण्ठना स्त्री ? न खलु इय रेवती । अयम् उद्भूतः पुनः सशय । (प्रकाशम्) अपि दृष्ट तस्या मुखम् ।

रोहिणी—मो. सावगुण्ठना सा इति भणितं नु ? किन्तु कृपया यथानिर्दिष्टं निगूहन्तु आत्मानं भवन्तः । ननु कियतामेव मधि अनुग्रह एतावान् ।

आश्विनश्रेष्ठी—बादम्, निगूहाम्यात्मानम् । मयापि ज्ञातव्यमेव का सा अवगुण्ठनवतीति । अथ, कुत्र निगूहाम्यात्मानम् ? अप्यस्ति कक्षान्तरम् ।

रोहिणी—फाल्गुनराय-गमनं यावत् अस्मिन्नेव कक्षे उपविशन्तु भवन्त । नातिदीर्घे-घटिकामात्र अर्धघटिकामात्रमेव वा-निगूहनमावश्यकं भवेत् । नन्वागच्छन्ति भवन्तः । स्वयंतां तर्हि ।

आश्विनश्रेष्ठी—(हस्तपटक-उपानद्दयादिकं गृह्णन्) चल, कक्षे निगूहस्व, पेटिकायां निगूहस्व, यथावश्यकं शयने वा निगूहस्व, यत्र कुत्रचित् निगूहस्व माम् । चल । (स्वगतम्) यदि सा रेवती स्यात् तर्हि—

रोहिणी—(त कक्षे प्रवेश्य) हूँ-उपविश्यतामत्र । अहं पुनर्बहिस्तालकं निधास्यामि । यथा न चिन्तायाः कारणं भवेत् । निधास्यामि नु ?

आश्विनश्रेष्ठी—हूँ कुत एक एव तालकः ? यथावश्यकं, तालकद्वयं निधेहि । (सा तालकं निधाय निष्क्रान्ता ।)

(ततः प्रविशति फाल्गुनराय सावगुण्ठना च ।)

फाल्गुनराय—अनुमन्यस्व यन्मया कथितम् । यदिच्छसि तत्ते प्रदास्यामि । ननु अपाकियतां सप्रति मुलावगुण्ठनम् ।

सावगुण्ठना—मा मेवम् । अपि आकर्णितं भवद्भिः ? जनः कश्चन भाषते । न जाने किं भवेत्, यदि कश्चन पश्येत् ।

फाल्गुनरायः—कः पुनरागमिष्यति अत्र द्रष्टुम् ? अतिभीरुका नृन्वसि । अस्मिन्नवसरे कुरु मे वचनम् । शो, यत्राह त्वा यावधीव विस्मरिष्यामि ।

सायगुण्डना—यदि पुनर्भवतां पत्न्या इदं शतं स्यात्, यद् भवतां मम च एव रहं सद्गतं सृष्टं, न मे प्राणा सुरक्षिता ।

फाल्गुनराय—कथं तु शतं स्यात् ! हँ, तदपाकुरु तावदवगुण्डनम् ।

सावगुण्डना—नापाकरोमि । पश्येत्कश्चन ।

फाल्गुनराय—द्वारे तावदर्गला दत्त्वाऽऽगच्छामि । स्यान्न वा तदपि पर्याप्तम् ! (तथा करोति ।) एतां स्त्रियो हि नाम परममीशका ।

सावगुण्डना—अथया दम्पती युवा मिथं कल्हं कृत्वा एकीभविष्यथ, मम पुनर्भवन्तं च भवन्तीं च भन्तरा, मरणमापेतेत् ।

फाल्गुनरायः—पुनरपि तदेवैतत्ते भणितम् । अपि अपि सकृद्वियोजितं फलं, भवेत्कदाचन पुनः संयोजितं वृद्धेण ! तत्रापि तथा नामारिम उद्वेजितस्तस्यां अवहीनाया भार्याया, यथा न मुखमपि पश्यामि तस्या अतः परम् । अपास्तं तर्हि इतरत् सुदूरम् ।

सावगुण्डना—किं तु किं प्रमाणमस्य वचनस्य सत्यतायाः !

फाल्गुनराय—कण्ठेन ते श्लेषे ! अपि पर्याप्तमेतत् ?

सावगुण्डना—तदिदमराकृतं मया अवगुण्डनम् । (तथा कृत्वा तिष्ठति ।)

किम् ! कुत इयं चकितचकितता ! कुतो च मत्तच्छासो भवताम् ?

फाल्गुनराय—(सप्रान्तं) अहो भार्या विवय मे !

वृत्तिका—तत्कथ्यता महाराज ! ननु भणामि महाराज ! कुतो वदन-नीरज-निमीलनमिदम्, कुतश्च मूकतेयम् ? अथवा सशयं स्वास्त्यै प्रतिधुतम्, अतो नाहं लक्षणीया ! अगि गृहीता, न वा, भवतः सम्यक् ! न इदानीमपि युक्तिं काचन प्रसिभाति !

फाल्गुनराय—भग्नं यथेष्टम् । गर्दभो भादव्य । तेन पैशु यमिदमाचरितम् । कथमिति विवृणोमि तावत्—

वृत्तिका—विवृण्वन्तु, विवृण्वन्तु भवन्त । 'गर्दभो' भादव्य ! तेन खलु विप्रलब्धोऽयं 'मुग्ध' शम्भु !

फाल्गुनराय—नैव तत्, प्रियतमे !

वृत्तिका—एवमिदम् । ननु क्षणादेव अवहीनाऽऽहं प्रियतमापि तावत्सृष्टा !

‘उद्वेजितोऽस्मि तस्याः’ न मुखमपि पश्यामि तस्या अतःपरम् । अपास्तं
 वरिं इतरत् सुदूरम् ।’ इदमपि भवन्त एव क्षणात्माक् भणितवन्तो नु ।
 फाल्गुनरायः—अयि त्वद्विषयकं संशयम्, अपाकर्तुं मम मनसः, युक्तिरेषा
 योजिता । एतावदेव ।

एच्छिका—‘अस्मिन्मत्कार्ये विहिते, न त्वा यावज्जीवं विस्मरिष्यामि’—
 एतत्सकलमपि युक्तेरशभूत्मेव ।

फाल्गुनरायः—अय किमन्यत् ? शातं मया, यत्तस्यै स्वात्ये प्रेषितः
 सन्देहाख्यया अवगतः स्यात्, ततः आगमिष्यसि च त्वं मा द्रष्टुम् इति
 सर्वमेतत्प्रागेव मया सम्यग् योजितमासीत् । यत्प्रोक्ता भणन्ति, मिष्यैव
 तत्, अकारण एव संशयः सर्वथा अनिष्टः, इति अवगतं ते भवतु,
 इत्यनेन प्रयोजनेन इद मया विहितम् । अपि आकलितं त्वया ।

एच्छिका—ननु परम-सुमगम् इद विहितवन्तो भवन्तः । इदानीं भ्रात्रे मे पत्र
 प्रेष्य, निमग्नये तमत्र ।

फाल्गुनरायः—ननु मुनेन निःसंकोचं च निमग्नयस्व । त्वमेव तत्र उपहस-
 नीया भविष्यसि ।

एच्छिका—द्रक्ष्यामि क उपहसनीयो भविष्यतीति । (कथस्य द्वारमुपागम्य)
 तालकः केन निहितो द्वारे ? न खलु मयद्भिः ? आम्, आकलितम् । मां
 गृहाद् गतां दृष्ट्वा, कापि हयम् औपधसेवनाय कथे उपविष्टा, इति भाति ।

फाल्गुनरायः—(हसन्) साधु ! साधु ! मुद्ग आकलित त्वया । अहो
 ते मूढता ।

एच्छिका—अविरोधेन तालकरय युञ्जिका दीयताम् । अन्यथा, मद्भक्त्यामं
 तालकं द्रक्ष्यामि जनमग्नन्तरे वर्तमानम् । तदहत्वा न रथास्यामि ।

फाल्गुनरायः—नैव रथास्यसि । ननु मुद्यु जानामि ते दुराप्रक्षिप्तम् ।

एच्छिका—अयि का तत्र वदिः ? रोहिणि ! परपामि तावत् वा नाम इतका
 मम कथे उपविष्टा इति । (प्रविशति रोहिणी ।)

एच्छिका—कथय तावत्, *वाह्य तालकरय युञ्जिका ।

रोहिणी—(लभयम्) रथमिनि ! ननु मत्सर्वविषयसि ।

एच्छिका—हरेदि तां प्रथमम् ।

रोहिणी—(कर्णे कथयति ।) भेदानी प्रार्थयता भवती । (प्रकाशम्)
मत्सविधेऽस्ति इति भणितं, स्वामिनि । किन्तु नास्ति मत्सविधे ।
(मन्दस्वरम्) गतेषु तेषु प्रार्थयताम् । न सप्रति ।

कृत्तिका—‘ न सप्रति प्रार्थयताम् ’ इति किमेतावता ? का त्व प्रतिपेक्षयन्ती ?
देहि तामत्र ।

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) ‘ अस्ति ’ इत्यभगत् । तथापि किं न
प्रयच्छति ? ननु, अयदेव ‘ तत्रम् ’ इद दृश्यते । (प्रकाशम्) मा तस्यै
देहि । मन्दस्वे समर्पय ।

कृत्तिका—कुतस्तात् ? ननु ममैव प्रयोजन तथा । अपि देहि ।

रोहिणी—इत्तात्प्रभ्रष्टा कुत्रचित् । (मन्दस्वरम्) मा सप्रति प्रार्थयता
भवती, इति ननु भणामि ।

कृत्तिका—न तादृश किञ्चिच्छ्रोषामि ।

रोहिणी—गृह्यतां तर्हि इयम् । (प्रयच्छति ।) (स्वगतम्) सप्रति
प्ररक्षयनमेव अतो वरम् । (निष्क्रान्ता ।)

कृत्तिका—(कुञ्चिकामादाय तालकमपाकुर्वाणा) दृश्यम् अतिरोचकमिदानीं
प्रदर्शयामि भवद्भ्यः ।

फाल्गुनराय —नन्ववश्य प्रदर्शयताम् । अयमस्ति निद्रस्तदवलोकयितुम् ।

कृत्तिका—का नु वर्तते तत्राम्यन्तरे ? आग-उ तर्हि बहिस्तावत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—(कक्षाद् बहिरागत्य) अथमहमस्मि आश्विनश्रेष्ठी ।

कृत्तिका—(चकितम्) अहो ! कुतो भवामम कक्षे ?

फाल्गुनराय —कथमायाता, कुत आयाता एते इति मुविदित तव च,
तेषां च । कुतो व्यर्थं पृच्छसि ? यथामन्त्रित नवायाता ।

आश्विनश्रेष्ठी—मदागमन कदाचिद् भवने विचित्र किञ्चिद् भाषात्, किन्तु—

फाल्गुनराय —यथेष्टम् अपलातु भवत । सप्रति भवताम् ‘ आम् ’ इति
कथितम् ‘ ओम् ’ इत्येव अनया समर्थित भवत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—तथापि, कुतोऽहमत्रागत इति कथयामि । तदनन्तर
यथाकाम प्रल्पतु भवन्त । भवत्सविधे य मे चित्र वर्तते, तत्तावत् भवता
सकाशात् प्रत्यादातुमगतोऽस्मि । यत, आवश्यक तमम् ।

फाल्गुनरायः—आवश्यकमेव भवितुमर्हति तत् । ममापि तदतीव आवश्यकम् । 'कुतः ?' इति यदि पृच्छा, तर्हि एतदुत्तरम्-
सुवयोर्द्वयोर्गाढस्य ससर्गस्य प्रमाणमेतदेकम् ।

वृत्तिका—ननु किमुक्तवन्तो भवन्तः ? 'द्वयोरावयोः गाढस्य ससर्गस्य'
इति ? पुनस्तावदुच्यताम् । भो आश्विनश्रेष्ठिन् ! कुतो भवानत्र प्राप्तः, कथं
मम कथं प्रविष्टः, इति सर्वमेव हृद स्पष्टीक्रियताम् ।

फाल्गुनरायः—भोः सा एतलु पृच्छति । इदानीमपि तावत् कथयन्तु
अत्रभवन्तः । न रात्रिदानीमपि मनसः किञ्चिदुत्तरं प्रतिभाति ?

आश्विनश्रेष्ठी—कुत आयात इति अचिरात्प्राक् कथितमेव । 'कथं
प्रविष्टः' इति पृच्छाया प्रतिब्रवीमि 'रोहिण्या अहमत्र निगूढ
उपवेधित' इति ।

फाल्गुनरायः—तत्कोऽत्र दोष ? समीचीनमेव तथा वृत्तम् ! पूर्वसंकेतानु-
सार्यैव तत्—

आश्विनश्रेष्ठी—नेत्रे किमपि संकेतितमासीत् ।

वृत्तिका—एतेषामागमनविषयकम् अक्षरमपि न मे शतपूर्वम् ।

फाल्गुनरायः—तेन हि सु-समादः, द्वयो । न उभयोरपि शतपूर्वं नु ?
अत्र को विसवादः ?

आश्विनश्रेष्ठी—निरर्थक ईदृशो वादः । दीयता मे चित्रं तावत् ।

फाल्गुनरायः—चित्रं नैव प्राप्स्येत् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अश्रुत्वा च तत्, नैयात. प्रचलिष्यामि । यदि तदविरोधं
समर्प्येत्, समीचीनं स्यात्, अन्यथा—

फाल्गुनरायः—अन्यथा, किं करिष्यति भवान् ! नाहमीदृशैर्भीषणवचोभि-
स्त्रासनीयः ।

आश्विनश्रेष्ठी—न पुनरहमपि भयकरशब्दानेन पर्याप्तान्तरस्ये । एष एव
दीयता चित्रम्, अन्यथा अपि दृष्टा इयं मे अत्रिका !

फाल्गुनरायः—(चक्रित स्वगतम्) आम् शतम् । बेनाप्युपायेन कल्ह-
मुत्पाद्य उभावरि मां हन्तुकामो ! अप च मन्थः मम शार्पणा एव दत्तः ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपि अवलोकिता !

फाल्गुनरायः—भवलोकिता भवदसिका । ममाप्यसिका प्रादशयिष्य भवदम्य ।
किन्तु, नि सङ्गाया अस्या भार्यायाः कृते, नाहमिच्छामि भवन्तु शत्रु
प्रयोक्तुम् । (चित्र निष्कृष्य) अन्यच्च । तूणाय मन्येह चित्रमेतत् ।
तद् अपनयन्तु भवन्तः भवदीयमिदम् । (भूमौ तत्क्षिपति ।) चित्रेण च
तेन सार्धं नीयताम् इयमपि—

पद्यम् (चतुर्भुज)

याहि रे शीघ्रमविरोधमित । प्रियं पात्रमेतत्सार्धं नय । गृहे
झाकिनी न स्यादेषा । त्वत्करशस्त्रैः पतिं घातयेत् । ध्रुवं पाययेन्मां
विषचपकम् । कालसर्पिणो दण्डमुद्यता । प्रत्येति न मे तस्यां
हृदयम् ॥ १ ॥

कृत्तिका—अय किं ममापि भवदृग्निवासेन ! अस्ति मे प्राता । पाल
यिष्यत्यसौ माम् ।

फाल्गुनराय —इममद्यतन श्रुत्वात् लिखित्वा तस्मै प्रेषयामि । द्रक्ष्यामि च
कथमसौ त्वां पालयिष्यतीति । एष प्रसितोसि तदेव सम्पादयितुम् ।
तम्यजानीहि । पिशाचिनी । डाकिनी ।

कृत्तिका—भवान् लिखतु । अहमपि लिखामि । त एते भर्तारो नाम राक्षसाः,
ब्रह्मराक्षसाः । रोहिणि ! अयि रोहिणि ! (निष्क्रान्ता ।)

आश्विनश्रेष्ठी—अय ब्रह्मराक्षस । इयमपि पिशाचिनी । अहो 'सममत्र
समन युज्यते ।' किन्तु, कोऽहम् ! ननु रेवत्या दीपिकाधारी ! इदानी
मनुतापदीपिका प्रन्नालय, तस्यामनुरागतैल निषिष्य, चित्रमेतत्तस्या
उपायनीकरोमि, 'उदयोऽस्तु ते, उदयोऽस्तु ते' इति उद्धोष कुर्वाणः ।
'बलवदस्मि त्वयि अपराद्धः । क्षमा याचे ।' इति क्षमां प्रार्थये च ।
तत परम् इच्छा तदीया, देवमस्मदीय च । यन्नवेत्, तद् भवतु ।

पञ्चमोऽङ्कः ।

प्रथमः प्रवेशः ।

(सख्यम्—रेवत्या गृहम् ।)

(ततः प्रविशति रेवती तारका च ।)

रेवती—(स्वगतम्) ननु सकीच एव ईदृशो मनुष्यान् बाधते । यत्सत्यं दुर्जनो नाम दूरत एव वन्द्यः । अयि तारके ! अपि श्रुतं त्वया कथं पैशुन्यं माचरितम् आश्विनभेष्टिभिः, इति ।

तारका—आम् श्रुतम् ।

रेवती—इवन्ति वचनानि क्षपयवाक्यानि च कृत्वा रमाकान्तसमक्षं पाणिग्रहणविधिमनुष्ठाय पर्यवसाने ' प्रकाशमेव विधेयः विवाहः ' इति निश्चित्य च अन्ते वञ्चिता तैरहमेवम् । कृतमनेन । त्वं तावदञ्जसा गत्वा निवेदय ' अद्यप्रभृति अन्तरिता रेवती भवताम्, भवन्तश्च रेवत्या. ' इति । नि सदेहं च कथय गद्वचनात् ' नाहं भवन्तं पश्येयम्, न वा भवतां सम्भाषेयं, न पत्रं भवत्प्रेषितं पठेयम्, न भवत्सेवकेन सलापमपि कुर्याम्, न वा तन्देहं सेनानीतं घणुयाम् ' इति । अप्याकल्पितं यत्कथनीयम् !

तारका—आकल्पितम् । किन्तु, अपि नैतदतिरिक्तमिव !

रेवती—जातिरिक्तं, न्यूनं वा । तद् गत्वा कथयैवमेव ।

तारका—ननु भणामि—

रेवती—मा भग किञ्चिदपि । ईदृशा जना एवमेव दण्ड्याः ।

तारका—किन्तु स्वामिनि ! त एवागताः । पश्यतु भवती । सप्रति—

रेवती—आयान्तु तावत् । अहं पुनरुपरितनीं भूमिं गत्वोपविशामि । आगतांश्च तान्, यन्मया मुहूर्तात्प्राक् ते कथितं तत्तथैव मूढि ! (गच्छन्ती पराङ्मुख्यं) गतेषु तेषु प्रत्यागमिष्यामि । (निष्क्रान्ता ।)

(ततः प्रविशति आश्विनभेष्टी ।)

आश्विनभेष्टी—तारके ! अप्यस्ति रेवती गृहे !

तारका—आम्, अथ त्वाश्रप्तास्मि आर्षया भरते स्पष्टं निवेदनम्
'न दर्शनं भविष्यति' इति ।

आश्विनश्रेष्ठीः—कुतः खलु कारणात् !

तारका—स्यात् यत्किञ्चन । किन्तु ह्यः सायं फाल्गुनरायाः अत्रागताः ।
मन्ये तैरेव स्वामिन्या मनसि किञ्चिद्दुद्भावितं स्यात् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अपि रेवतीं द्रष्टुं फाल्गुनराय आगतः ! तेन हि स्पष्टीकरणार्थं-
मस्य विषयस्य अवश्यं मया रेवती द्रष्टव्या ।

तारका—न हि, नहि । न भवतः सन्देशः श्राव्यः, परं वा द्रष्टव्यमिति
व्यवहितं ताभिः । दूरापेते तर्हि दर्शनसम्भाषणे । एवम्भूते, रेवतीदर्शन-
संकल्पं विहाय, किं भवन्तः फाल्गुनरायानेषु न पश्यन्ति ! मन्ये, तदुप-
कारकतरं भवेत् ।

आश्विनश्रेष्ठीः—आम्, एतच्चवापि कथनं समुचितम् । तत्रैव गच्छामि ।
अपि करिष्यसि मयि अनुग्रहमेकम् ! यावद्दृष्टं प्रतिनिवर्ते शपय तां सर्वं
यथावत्, कुरु मम समयेन च । ध्रुवमपनेष्यामि सत्, यत्तस्या मनसि
समुद्भूतम् । किन्तु, तारके ! अपि सम्यगिदमाचरितं रेवत्या !

गीतम् ('भारगमूं कोन' वत्)

सद्यः न्वसि कोमलमतिः सा रेवती । शोभते किमतिनिष्ठुरेयं
तत्प्रतिः ? ॥ ध्रु० ॥ शठयचनं, श्रुतिगरलं, मत्वा सरलम् ॥
कुपितमना अदर्शना, संहरति प्रेम ॥ १ ॥

तारका—अत्र एव ब्रवीमि फाल्गुनरायान् दृष्ट्वा आगच्छतु भवान् । अहमपि
स्वामिन्या मनसः परिवर्तनार्थं यते ।

आश्विनश्रेष्ठी—वाढम् । इदमपरमपि तस्यै निवेदय मद्ब्रचनात् 'परास्तः

रेचती—अपि किं तैरभिहितम् ?

तारका—महता कष्टेन प्रतिनिवृत्ताः । गच्छन्दिश्च तैर्विज्ञापितास्मि भवतीनां पुरस्तात्तेषां समर्पणम् । कथितं च तैः ' अकारणमव त्वद्विषयकं संशयो ममासीत् । तदनुत्ततोस्मि ' इति । यदा च मया निवेदितं मुस्यष्ट ' न स्वामिन्याः दर्शनं भविष्यति ' इति, अतीव दुःखितास्तदा अभवन् । गच्छतां च तेषां सुखभावः परमपीडासूचक आसीत् । ' त्वं तावन्मातृकृते समर्पणं कुरु ' इति प्रार्थितवन्तश्च ।

रेचती—एतेषां तावदेव निवेदयसि । फाल्गुनरायैस्तु तथा कथितम् । तत्सप्रति किं मया करणीयम् ?

तारका—मन्ये, न परनिवेदनानि प्रत्ययनीयानि । तदपेक्षया फाल्गुनरायस्य कुटुम्बिनीं दृष्ट्वा यदि भवती पृच्छां कुर्यात्, तदा सर्वमतस्त्रिणांशं स्यात् । अन्यच्च, आश्विनश्रेष्ठिनोऽपि तत्रैव इदानीं गमिष्यन्ति । तत्र प्रत्यक्षीकर्तुं समप्रमेव इमं प्रकारं, साधुरत्यमवसरः । ईदृशेषु विषयेषु वर प्रत्यक्षदर्शनम्, यतो जायते संशयनिवृत्तिः ।

रेचती—साध्यं ते मन्त्रितं मे प्रतिभाति । तद्गच्छ । मम तु प्रावरक-मानसं यथा परयाभ्यहमार्यो कृतिकाम् । (निष्क्रान्ता तारका ।) भाम्, यदि संशयादेव केवलमपगर्मायष्यामि अहम् आश्विनश्रेष्ठिनम्, याकभीर तदा दह्यमाना तिष्ठेयम् । (प्रविशति तारका ।) अप्यानीत ? देहि तावदित । (प्रावृणोति ।) यदि कदाचित् अभ्यया प्रभं क्रियेत ' कुत्र गतेयम् ' इति, कथय ' फाल्गुनरायं निवासं गत्वा शीघ्रम् आगमिष्यामि इति कथयित्वा गताः, ' इति । (निष्क्रान्ता ।)

द्वितीयः प्रवेशः ।

(रेचत्या शरम् ।)

(सतः प्रविशति मया तारका च ।)

मया—अपि तारके ! कुतः रत्नियं गता ? साः परस्तादिनाश्च महान् चप्रम उपासितः, अनया कन्यया ।

तारका—आसीत्सङ्गमः समुद्भूतः । अधुना तु शान्तप्राय एव । तदर्थमेव ता बहिर्गताः ।

मघा—किन्तु, यावदहं जीवामि केन पुनर्यदिष्टं कन्यकायाः मे एवमनुचितमाचरणम् ? ननु नर्तितयती मासमेकं ' आश्विनभेष्टी आश्विनभेष्टी ' इति जपन्ती । तदानीमेव कथितं मया । किन्तु, चिन्तितं तावत् ' एका एव इयं मे कन्यका । वसतु यथेक्षितं तेषां संनिधौ ' इति । इमानि तु द्वित्राणि दिनानि तैः कलहायते इति श्रूयते मया ।

तारका—न तादृशं किञ्चित् । मधुर एव कलहप्रकारः ।

मघा—अयं यः स फाल्गुनरायः कुतस्तामागतः, ह्यः ?

तारका—न तद् विदितं मम । किन्तु, ' तेषां एह गत्वा आगच्छामि ' इति उक्त्वा आर्या गता ।

मघा—तस्य एह गता ? तद् गच्छ । प्रथमं तावत् प्रवहणस्य सञ्जीकरणमादिश । नैकवारं कथितं तस्यै दुर्जातायै ' ईदृशं नर्तनम् इतस्ततो न युक्तम् ' । इति । सा तु सदैव आत्मनश्छन्दानुवर्तिनी । नैतन्मे रोचते । गच्छ त्वम् ।

तारका—गच्छामि । इदानीमेव आगमिष्यति आर्या इति-

मघा—त्वं तावत्प्रवहणं सञ्जीकारय । अम्यन्तरं गत्वा, इयम् आगच्छामि ।

तृतीयः प्रवेशः ।

(स्थलम्—फाल्गुनरायस्य निवासः ।)

(ततः प्रविशति भादव्यः ।)

भादव्यः—ह्यः आरम्भो जातः । न घटिकामात्रमपि विश्रमो लब्धः । इतो घाव, ततो घाव । एतत्त्वत्र देहि, तं सदृशं निवेदय । सत्यं वद । असन्धं भाषसे । इति एवमतिमहान् सङ्गम खलु प्रवृत्तः । वदवः स्वामिनो दृष्टा अयथावत् । अयं तु चित्र एव प्रकारः । अरे ! कोऽप्यागत इव । को नु ? इयमस्मद्स्वामिनी । तदन्तिममेव मे शशितमिदम् । भर्ता रेवती च मियो मन्त्रयेते तत्र कथे । यदि ज्ञातम् एतत्स्यात्स्वामिन्याः तदा

तद्विनिर्घोष एवस्वात् । ना-यत्किञ्चन वचनम् । इत एव आगता इयम् ।

भर्त ! भर्त !

फाल्गुनरायः—(द्वाराभ्यन्तरतः पश्यन्) किं रे ! क आगत । अपि सा प्राप्ता !

भाद्रव्य—आम्, भर्त !

फाल्गुनराय —मा तावत्कृपय ' रेवती वर्तते अम्यन्तरे ' इति ।

भाद्रव्य —यदि पृच्छेयुस्तर्हि कथनम् । अथ तु अञ्जसेव अम्यन्तर प्रविष्टा स्युस्ता , तर्हि ! एता प्राप्ता एव ता । द्वार तावदाव्रियताम्) (फाल्गुनरायस्तया करोति ।) अतिरभसा आगच्छन्ति । कुत्र खलु गता आसन् !

वृत्तिका—भाद्रव्य, अपि सन्त्येते, अम्यन्तरे !

भाद्रव्य —सतीति भाति ।

वृत्तिका—अप्यस्ति अथ कथन उदिषौ !

भाद्रव्य —न हि न हि । न कोऽपि स्वामिनि ! भर्तैव केवल एव लिखतु पविष्ट । आदिष्टधारिम ' मा कचन अम्यन्तर प्रवेशय ' इति ।

वृत्तिका—ननु नाहमभ्यन्तर प्रविशामि । मुखेनैव सेव्यता रह सगत तेरपि ।

भाद्रव्य—(हासतम्) एयम् ! कथमेताभिर्हातम् ! (प्रकारान्) न रह सद्गतम्, स्वामिनि । किमपि लिखन्तः पठन्तश्च उपविष्टा ।

वृत्तिका—अहो असन्ध भणित क्षणार्धे । सप्रति भग सत्य वा, मिथ्या वा । किं तेन मम ! जुटित सम्प्रथ प्रशान्त कल्ह । अहमेव गृहमिद स्वका गमिष्यामि । निवेश्य तेभ्यो मद्रमनम् । कथय च ' स्वैरगिदानी प्रवर्षयाम् । न मन्निमित्त कोऽप्यन्तरापो भविष्यति । ' इति मे सदेश तेभ्य । (निष्क्रान्ता ।)

(फाल्गुनराय रेवती च बहिरागच्छत ।)

रेवती—शब्दमात्रापांसा वृत्तिकाया कथयितुमिच्छामि ।

फाल्गुनराय —मा भेषमिदानीं क्रियताम् कृपया ।

रेवती—यदि प्रभमात्रेण प्रभद्रितयेन वा सर्वे निःसद्य संपद्येत, तदा कुतः प्रथवायमुत्पादयति भवान् !

फाल्गुनरायः—कुत इति मा पृच्छ । सहस्रं कारणानि । यदि सा त्वामस्मिन्गृहे परयेत्, सुमहाननयो यः समुद्भवेत्, न असी आकलित-स्त्वया । ननु कुतर्कशतकानि सोऽधापयिष्यति । तद्यावत्त्वमत्र स्याः, न तावत्प्राणा मे सुरक्षिताः । अथ कुतस्तवापि निर्वन्धः, एतावान् !

रेवती—यो न्वारोपः आश्विनभेष्टिनि कृतः, अपि स सत्यः, असत्यः वा, इति निर्णेतुमिच्छामि । नान्यत्किञ्चन कारणम् ।

फाल्गुनरायः—अस्य विवरणायै कुतस्तस्याः आवश्यकता ! अहं विवृणोमि । अयि, अत्र प्रमाणादनन्तरं प्रमाणानन्तरम् इत्यस्ति प्रमाणपरम्परा । त्वामहं दृष्टवान् । तदनन्तरं मम गृहे, तस्याः कथे, निगूढं तमहमपश्यम् ।

रेवती—ननु तासां कथे ?

फाल्गुनरायः—आम्, आम्, न यस्मिन्कस्मिंश्चिदपि कथे, अपि तु शयनकथे । तद् ब्रूयामः ।

रेवती—कुत्रोऽत्र भवकाशः किमपि मणितुम् ? अपि तु, सत्यमिदम् ?

फाल्गुनरायः—‘सत्यमिदम् ?’—एते मलयने, अयमहं च । साक्षात् दृष्टवान्, तेन सभाषितवान्, उपहसितवाञ्छ तम् । अपि ज्ञातः प्रत्ययः ! तस्या एव दास्या रोहिण्या स निगूढ आसीत् कथे, अर्थात् स्वामिन्याः मन्त्रमनुसृत्य । कियदधिकं प्रमाणं त्वया इष्यते ?

रेवती—ननु दीयतां यावदधिकं स्यात् ।

फाल्गुनरायः—न संप्रति । पुनः कदाचन दास्यामि । संप्रति भादव्यस्त्वां गेहं प्रापयितुमागमिष्यति । गृह गच्छ तेन सार्धम् । यदि कदाचित् आवामेकत्र परयेत्सा, अकारणमेव—(भ्रुत्वा) आगता, आगतैव सा । गच्छ त्वम् ।—कुत्र नु भादव्यो गतः !

रेवती—यदि सत्यमिदं सिद्धं स्यात्, अणुमात्रो य आद्याया अवकाशोऽभवत्, सोऽपि विनष्टप्रायो भवेत् । (निःश्वासति ।)

मघा—(नेपथ्ये) भो अस्ति मम कन्या रेवती तत्र गृहाम्यन्तरे ! अप्यस्ति भोः !

रेवती—आः । माता मे प्राप्ता । तां प्रति भणत ' न सा अत्र ' इति । अपि च निगूहन्तु मां भवन्तः कुत्रचित्, प्रथमम् । अपि गच्छामि तं कथम् !
फाल्गुनरायः—प्रथमः कल्पः । आत्मनो गूहनाथं चोरस्य रक्षकालयं प्रति घावनमेवैतत् । माता ते तमेव कथं प्रदियता ।

रेवती—यदि तावत् उपरितनं कथं गच्छेयम् !

फाल्गुनरायः—ननु साधुतरोऽयं कल्पः ! येन अनायासमेव मम भार्याया हस्ते पतिष्यसि । (भ्रुत्वा) सोपाने पदरव इव भ्रूयते । हा ! इतोऽस्मि । सेवागता अधस्तात् । अथ इदानीं, भव, भव, तथा पेटिकया अन्तरिता । भव अन्तरिता, शीघ्रम् ।

रेवती—अतिसंनस्ता खल्वस्मि । यत्रेष्टितं भवन्त एव मामुद्भृत्य स्थापयन्तु । न मे चरणः उत्तिष्ठति (फाल्गुनरायस्ता हस्ताभ्यामुद्भृत्य स्थापयति ।) अम्मो ! किमत्र धूल्यागुपविशेयम् !

फाल्गुनरायः—शीघ्रमुपविश । (सा उपविशति ।) एष प्रत्युञ्जीवितोऽस्मि । काममायातु सा संप्रति । (प्रविशति कृत्तिका ।)

कृत्तिका—एकं तावत् प्रष्टव्यम् । मातृएहादानीतो मम कण्ठहारः आसीद् भवत्सकाशे—

फाल्गुनरायः—ततः किं तेन संप्रति ? (प्रविशति मघा गृहाम्यन्तरम् ।)

मघा—भवन्तो गृहस्थाः । अहं पुनर्गणिका । विनैवानुशा प्रविष्टा भवद्दृष्टमिति कुप्येयुः । किन्तु, नात्र उपायः कश्चन । मम कन्या रेवती अत्यत्र इति अवगतम् । तामन्वेष्टुमस्मि आगता ।

फाल्गुनरायः—भवती ननु...

कृत्तिका—भ्रूयता महाराज ! तथापि शातमिदम् ।

मघा—यद्यपि न मेऽवगतं कुतो हेतोः साऽऽगता इति, तथापि तादृशीं मुग्धां बालां विमोक्ष भवन्तः स्वके यद्दे स्थापयन्ति, इति पापिष्ठमेतत् ।

फाल्गुनरायः—भोः केन तु कथितमेतद् मन्मथा वा स्वके गेहे स्थापिता इति ! कथमसदृशमिदम् अहं कुर्याम् !

कृत्तिका—न हि न हि, विपरीतमेव । साधुपुण्या एते, न कदापि ईदृशमाचरेयुः । नूनमस्मि एतैरेव विमोहिता भवत्याः कन्या ।

मघा—अपि सत्यमेतत् !

फाल्गुनरायः—अलमेतेन । सर्वथा असत्यमेतत् ।

कृत्तिका—सत्यमेव कथयामि । आयै ! भवत्याः कन्या एहे संस्थाप्य,
निर्वासयितुकामा एते मां गृहात् ।

फाल्गुनरायः—किमस्या भाषितं शृणोति भवती ! भ्रान्तमस्या चित्तं संप्रति ।
भ्रमपरवशा यद्वा तद्वा प्रलपति ।

कृत्तिका—भ्रान्ता भवन्त एव रेवतीहेतोः । कुतोऽहं भ्रान्ता ?

फाल्गुनरायः—(दृष्ट्वा) कुतः ? ननु पश्य, ते इमे आगच्छन्ति । एतेषा
हेतोः । (अत्रान्तरे प्रविशति आश्विनश्रेष्ठी ।)

मघा—समीचीनं जातम् । परमेश्वर एव प्रसन्नः । उचित एव क्षणे
प्राप्ता भवन्तः ।

फाल्गुनरायः—(भार्यै प्रति) अपि न ते परमेश्वरः प्रसन्नः ! ननु मणामि
ते इमे तव-तव आश्विनश्रेष्ठिनः ।

आश्विनश्रेष्ठी—भोः फाल्गुनराय ! नाहं निभृतमागतः । प्रकाशमेव
प्राप्तोऽस्मि । कुत इति चेच्छ्रूयताम् । एतेषां सर्वेषां समक्ष भवता
पेशुन्यमधिकृत्य भवत्सकाशात् प्रतिवचनमधिगन्तुम् ।

फाल्गुनरायः—तत्र कुत एव 'प्रकाशम्' आगमनस्य आवश्यकता !
अस्ति एव असौ शून्यः कक्षः । प्रविशन्तु भवन्तः । बहिस्ताल्क
निधातुमस्त्येव रोहिणी !

कृत्तिका—ननु जिहा भवतामरक्षीणा पतिष्यन्ति, यदि ईदृशं कुत्सित वचन
पुनर्भवद्भिश्चार्येत । किं तावद् भगन्ति ! 'अस्ति असौ शून्यः कक्षः' ।
इति हतकायास्तस्या रोहिण्याः प्रमादात् मयि विपरीत एष आरोपः
कुतो नाम !

फाल्गुनरायः—यत्तावत्तत्रैव मन्त्रमनुसृत्य विहितं, तत्र को रोहिण्याः
प्रमादः ! धराकी सा, स्वामिन्या आदेशपरवशा ।

मघा—किन्तु, किं मे कलहेनानेन ! आगतास्मि कन्यायाः कृते । आगतास्ति
सा च गेहे, नास्ति सा इति कथ्यताम् ।

फाल्गुनराय — अस्मिन्गोदे ! अस्माकं गोदे ! नात्र इदृश्यो गणिकाकन्यका
आगच्छन्ति । नास्ति तथा मे परिचयोऽपि ।

कृत्तिका — नास्ति परिचय ! सुष्ठु तावत्, ताम् अङ्के निधाय उपविष्टा ।
अपि नास्ति तथा मे परिचयोऽपि ' इति कथयन्तो भवन्तो न लज्जन्ते !

मघा — अङ्के विधाय ! इति किमेतत् ! कथ्यता तावत् । कदा ? क्व वा ?

कृत्तिका — ' क ' इति, तत्र वृक्षस्याधः । एतानेव पृच्छतु भवती !
कथयिष्यन्ति एते । ननु ' यस्यैव दुष्कृति, तस्यैव प्रायश्चित्ति । '
तत्कृतोद्गुधारये !

फाल्गुनरायः — अहो ! कीदृशी अग्निदा भार्येमिति दृश्यताम् ।

मघा — आस्ता तत् । कदा न्वङ्के निहिता !

कृत्तिका — कथयाम्यहम् । हा प्रभाते, तस्य आम्रवृक्षस्य अधस्तात् —

आश्विनश्रेष्ठी — मा मा, मैव मत्वा । आर्ये कृत्तिके ! नितरागलीकमेतत् ।
भणामि शपथपुर सरम् —

फाल्गुनराय — अहमपि इष्टेन शपत्वा कथयामि, यत्नात्र अधरमपि सत्यम् ।
(आश्विनश्रेष्ठिन समीप गत्वा मन्दस्वर सलपति ।)

कृत्तिका — शतम् । चोरोऽयं चोरेण सङ्गत । द्वाभ्यां ननु युवाभ्यां
कूटमिदं रचितम् ।

फाल्गुनराय — आर्ये ! किमेवा कथयति ! किञ्च भवती शृणोति ! वस्तुत
न पथिकोऽपि मनसि सशयमकरिष्यत् ।

आश्विनश्रेष्ठी — तत्र वृत्ते सशयो नाम महत्पापम् ।

कृत्तिका — किं भवती एतयोर्वचनं शृणोति ! शठौ उभावपि ।

आश्विनश्रेष्ठी — ननु दृश्यताम् । रेवती मार्गे मूर्च्छिता पतिता । सा चैते
सधृता फाल्गुनराये समाश्वासिता च । अप्ययमपराध एतेषाम् !

मघा — कुतोऽत्र अपराध ! अपि उपकार अपराध उच्यते ! अवगत
तमम । गृहं प्राप्ता अपि सकृन्मूर्च्छिता सा ।

फाल्गुनरायः — ननु भवती एव पश्यतु । इयं च अस्माकं प्राशुता
एव भवति ।

आश्विनश्रेष्ठी—भो कथयामि तावदहम् । रेवती ईषद् गर्विता, अतो
न तथा मे सवाद । अन्यथा, आचारम् अन्तरेण तावत्, न सुगृहिणी
अपि ता दूषयितुमुत्सहेत ।

फाल्गुनराय.—समीचीनम् । सर्वथा युक्तमेतत् । आयें । कथ्यताम् ।
अय भूतार्थ । तदुच्यताम्, अस्मिन् प्रकरण को मे दोष ।

कृत्तिका—अपि समग्र एष भूतार्थ । कुत इदानीम् एतन्निगूह्यते ? तच्चित्र
यत्तया भवते समर्पितम्—

फाल्गुनराय.—तया मद्य समर्पितम्, अथवा आश्विनश्रेष्ठिभिरेतैस्तुभ्यम्
उपायनीकृतम् ?

कृत्तिका—भूयन्ता भूयन्ताम्, आश्विनश्रेष्ठिन् ! तानि इमानि मुक्ताफलानि
एतेषामोष्ठशुचित विनि सृतानि ।

आश्विनश्रेष्ठी—फाल्गुनराय ! इद तावत्सुतरामसत्यम् अभिषीयते भवता ।
नैव मया चित्रमेताभ्यो दत्तम् ।

फाल्गुनराय—इद भवता सुतराममश्रीकमुच्यते । भवता दत्त तस्यै
चित्रम्, चुम्बित ततया, साक्षादवलोकित तमया, तदनन्तर च आच्छिन्न
तन्मया तस्या हस्तात् ।

आश्विनश्रेष्ठी—एतदपि असत्यम् । तच्चित्र मया रेवत्यै दत्तम् आसीत् । सा
मूर्च्छिता । तदा तस्या हस्ताद्दिनि सृतम्, तद् भवता कुटुम्बिन्या प्राप्तम् ।

कृत्तिका—आम्, एवंचितमिदम् । किं निरर्थकेन असत्यकथनेन ! मया
तच्चित्र वृषस्याघ प्राप्तम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—भूयताम् । अपि जात प्रत्यय !

फाल्गुनराय—आस्ता तावदिद् चित्रप्रकरणम् । तत्र भवता कथन
मन्वेय नाम प्रमाणम् । किं तु, भव त अस्या दायनगृहे निगूढ स्थिता ।
क्रियता तत्र प्रत्युत्तरम् । ननु पृच्छन्ति भवन्त 'अपि जात
प्रत्यय !' इति ।

कृत्तिका—किं तत्र प्रत्युत्तरम् । अपि न कथित प्रागेव 'स तस्या रोहिण्या
प्रमाद' इति । कथमेतेषां तेन सम्बन्ध ? एतन्नाम 'मुवर्णाया कण्ठे

अपहृतो हारः । वराक्याः सरलायाः कपाले तु ल्युङ्गप्रहारः' इति यदुच्यते । कोऽर्थः एवमाचरितेन ।

मघा—मन्थे फाल्गुनराय । सकल एष भवतः संशयः भवन्तम् एव बाधितवान् । एवमेव भवतः कुट्टुम्बिन्याः । कुतस्तु इमं पराङ्ग-
भाषणव्यापारमङ्गीकुर्याम् ? तथापि यन्मे प्रत्यभात्, तत् कथितं मया ।
आर्षया अनया मन कन्यायाः नाम तावदकारणमेव प्रोतमत्र ।

कृत्तिका—अप्यकारणमेव प्रोतम् ? अहमेव तर्हि असत्यभाषिणी । युक्त-
मेवेदमपि । 'काष्ठेषु वक्रः, सोऽपि काकः' । यः कश्चन आगच्छति
एतैः सङ्गच्छते । सङ्गच्छेरस्नाम । इयमहं प्रस्थिता भ्रातरं प्रति ।

फाल्गुनरायः—महता प्रमोदेन गमिष्यसि भ्रातुर्गृहम्, न त्वहम् अनु-
जानीयाम् । (तां निरुणदि ।)

कृत्तिका—तर्हि मां कूटयन्त्रे निक्षिप्य रुणदि भवान् ?

फाल्गुनरायः—आम्, रुणधि ।

कृत्तिका—अपि भवतः पत्नीत्वं नाम पार्षं मयाऽऽचरितम् ?

फाल्गुनरायः—अर्थात् ।

कृत्तिका—नास्ति तर्हि मे तिलमात्राणि स्वतन्त्रता ?

फाल्गुनरायः—न तिलमात्राणि ।

कृत्तिका—तत्किं यावज्जीवम् एवमेव पीडयिष्यति मां भवान् ?

फाल्गुनरायः—कोऽत्र संशयः ?

कृत्तिका—युक्तमेतत् । 'गोत्रे रोहिणी, गेहे गृहिणी,' 'यावत्साक्ष्येत,
तावत्साक्ष्येत' ।

मघा—मस्तु फाल्गुनराय । सत्यमेव न मे कन्या अत्रागता ?

फाल्गुनरायः—ध्रुवमेव नागता । अपि सत्यामपि सस्याम्, अरुणपेयम्
ब्रह्मम् । यदीष्यते पर्यनु भवती, अस्ति वा सा स्वचन निगूढा इति ।
(अत्रान्तरे रेवत्याः कासप्यनिः भूयते ।)

आश्विनधेष्टी—अपि नेशानी कस्यचित् कासप्यनिरिव भुतः ?

फाल्गुनरायः—(स्वगतम्) हन्त ! हन्त ! पातः संवृत्तः । पातः संवृत्तः,
महान्तस्तु पातः संवृत्तः ।

आदिनध्रेष्ठी—भो अपि न भवद्भिः भुतः ।

फाल्गुनरायः—तत्र सा रेवती-न रेवती-रोहिणी परस्तात् कार्यमग्रा ।
तथा स्यात्काशितम् ।

कृत्तिका—रोहिणी ! कथं रोहिणी काशेत ! सा खलु मया कार्यायै सहिः
मेविता ।

फाल्गुनरायः—यदि न रोहिणी, भादव्यो भवेत् ।

कृत्तिका—नायं भादव्यः । स्त्रियाः स्वरोऽयम् ।

फाल्गुनरायः—भुतः स्त्रियाः ! कस्य स्त्री पुनरुप्रागता ! भादव्य एवासी ।

कृत्तिका—तस्याः पेटिकाया आगतः शब्दः । पश्यामि तावत् । (फाल्गुनराये
'ननु भणामि' 'अपि भणामि' इति वदति, गच्छति कृत्तिका ।
कासमाना च तिष्ठति रेवती ।)

कृत्तिका—अरि दृष्टः अपं भादव्यः ! वत्स भादव्य ! पुरतस्तावदेहि ।
(तां पृत्वाऽऽनीय) भो रेवती नामवदन्न नु ! तत् किमाकाशादवतीर्यं
पेटिकायाः परस्ताद्गता सा !

(प्रविश्य)

भादव्यः—(स्वगतम्) सर्वोप्ययं मन्त्रो गले पतितः । आकुलीभूतं च
सकलमपि तन्त्रम् ! न जाने कुतोऽस्याः काशोऽयम् अकस्मादेव उत्थितः ।

कृत्तिका—अपि वद । मम पतिदेवेन समाहृता, अतोऽत्र आगता नु त्वम् !

रेवती—स्वयमेव अहमागता । न फाल्गुनराय-महोदयानाम् अत्र लघु-
मात्रापि प्रेरणा ।

कृत्तिका—भुतस्त्वमत्र आगता !

रेवती—दम्पत्योर्युवयोर्मौख्येण बाधा मे आरब्धा ।

कृत्तिका—न मम । एतेषां मम गृहपतीनामव्यापारेषु व्यापारेण । आश्विन-
भेष्टिनि एतैरकारणमेव मिथ्यारोगः कृतः ।

आश्विनध्रेष्ठी—ननु सत्यमेव स फाल्गुनरायाणामेव 'अव्यापारे व्यापारः' ।
ननु आयै । कुत इय रेवती अत्र आगता, कस्माच्च पेटिकायाः परस्तात्
निगूढमुपविष्टा, इत्यस्य स्पष्टीकरणम् आवश्यकम् ।

रेवती—कुत इदं परोक्षं शरसन्धानम् ? इयमहं कथयामि । तच्चित्रं भवता कृत्तिकादेव्यै इक्षुम्, इति कथितं मे, एतैः फाल्गुनराज्यै ! न तु तत्सत्यमभान्मे । अतः 'आर्या कृत्तिका दृष्ट्वा सशयस्य अस्य निराकरणं लभेय' इति हेतोरत्र आगता । किन्तु मात ! न एतां गृहेऽभयन् । अतो मुहूर्तमत्र स्थिता । अनन्तरे त्वमागता । भीता चाहमत्र निगूढमुपविष्टा ।

आश्विनश्रेष्ठी—नात्र महदनुचितं किञ्चिद् दृश्यते ।

मघा—किन्तु, जाते ! कुत सत्यात् भयम् ? यदि गृह एव मह्यमवययिष्यः, अहमेव आगत्य आर्या कृत्तिकामेनाम् अद्रक्ष्यम् । किन्तु किं तेनाधुना ! अपि निरस्तः सर्वेषां सशयः ?

आश्विनश्रेष्ठी—मम तावन्निरस्तः ।

रेवती—मम तु आदौ सशय एव नासीत्तादृशः ।

मघा—भोः फाल्गुनराज्य ! अपि जातः सकलः सशयनिरसनम् ?

फाल्गुनराज्यः—कथं निरसनं जायेत ? आगम्यताम् । अहं भवत्यै सर्वं वृत्तान्तं कथयिष्यामि । न त्वस्याः समक्षम् । इतस्तावदागम्यताम् । (तां नेतुं प्रारभते ।)

कृत्तिका—कुतो न मत्समक्षम् ? आर्ये भये ! मयापि एतेषां बहूनि कपटानि निवेदनीयानि । अहमप्यागमिष्यामि । (सापि निष्क्रान्ता ।)

मघा—(गच्छन्ती) इयमहमागता । आश्विनश्रेष्ठिनः ! अप्यत्रैव स्थिताः, तु ? (मयापि निष्क्रान्ताः ।)

(रेवती आश्विनश्रेष्ठी च परस्परपराङ्मुखी तिष्ठतः ।)

रेवती—न ईदृशः प्रमादो नाम पुनर्मया क्रियेत ।

आश्विनश्रेष्ठी—नाहमीदृशः सशयः पुनर्मनसि कुर्याम् ।

रेवती—सत्यमेव मया मूढया इव आचरितम् ।

आश्विनश्रेष्ठी—अहमपि मूर्ख इव चर्तितवान् ।

रेवती—भवतु । यद् वृत्तं न तत्परान्वर्तनीयम् । किं तेन संप्रति ?

आश्विनश्रेष्ठी—आम्, सृष्टे पुनः किं कार्यम् ?

रेवती—अथ तु मौनं कियन्ते कालं प्रचलिष्यति !

आश्रित्तथेष्ठी—किन्तु 'त्रि' 'पद्' इत्यनयो. अद्भयो कथम् आभिमुख्य
सेस्यति ।

रेवती—येन प्रारब्धो त्रि-सवाद, तेन विधीयता सवाद । यदि इष्ट तथा
मन्यते । नाह त्यत्रामि मौनम् अ-तरेणैव क्षमायाचनम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—न च मुखान्मे अश्रत्स्याप्युच्चारणम्, यावत् न जाने कथ
विधेय क्षमायाचनम् ।

रेवती—किं तत्र विधेयम् ! न क्षमायाचन नाम पादयो पतनम् । केवल
' प्रमादो मे जात, प्रमादो मे जातः ' इति कथनीयम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—' प्रमादो जात, क्षमस्व । ' इति दशकृत्व उक्तम्,
तथापि नाकलन, न श्रोत्रस्य अपगमन वा । तत्र किं करणीयम् ।

रेवती—यथा दशकृत्व भणित, तथैव पुनरेकवारम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—(मुख परावर्य) रेवति । एतस्मिञ्ज्ञाते, किमेकवारम्
ननु घतवारम् ।

रेवती—जात आरम्भः ।

आश्रित्तथेष्ठी—रेवति ।

रेवती—(मुख परावर्य) प्रियकर । प्राणपते !

आश्रित्तथेष्ठी—अहो मोद । वृथा मया त्वद्विषयको मिथ्यासंशयो मनसि
कृत । प्रमादो मे जात । प्रमादो मे जात ।

रेवती—(हसन्ती) ननु अलम्, अलम्, अलम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—मो हसित, हसितमनया । अपि सर्वे क्षमधिगतम् ।

रेवती—यावन्न तच्चित्र दत्तम् तावत्कथ सर्वम् अधिगतम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—गृहाणैतच्चित्रम् । (प्रयच्छति ।)

रेवती—अते भवानेत्र पराजित । मत्रानादौ उक्तवान्, पश्चादहम् ।

आश्रित्तथेष्ठी—अपि आवयोस्तावत्कले ममैव पराजयोऽनिशं भविता ।

(अत्रान्तरे फाल्गुनराय, मघा, कुत्तिका च हसत प्रविशति ।)

फाल्गुनराय—इदानीं हि आत्मनो मूढताम् अहमेव उपहसामि । तत्र
अस्यास्तावन्मूढता सविशेषमुपहसनीया स्य, कथयामि, आश्रित्तथेष्ठीन् ।

मुमहदिदमाक्षये, यदेवमतिस्कुटमपि वस्तु न आकलितमस्माभिः ।
आवपोस्तावन्मध्ये या खलु 'सा' अभवत्, नूनं महाननर्थस्तया कृतः ।

माश्रियनधेष्टी—भवता 'सा' इत्यनेन आर्या कृत्तिका अवगता ।

पाशुनरायः—भवता च 'सा' इति रेवती जाता । समेत्य उमांम्या-
मणि आवास्यां तदानीं घत्तूरकपानं कृतमासीत् । इदं च अपरम् ।
(इवन्ती मिथो मन्दस्वरं भाषेते ।)

एक्षिशा—रेवति । यद्यममगलत्सर्वेषा अवितथम् । अनया तव अम्बया
स्तुतमेव सर्वं बोधितम् । केन निमित्तहतकेन तदानीं शिरसि विकृति-
र्जाता इति न ज्ञायते । पताकां तु पश्यैः प्रभैः सर्वोऽपि निर्गयो जातः ।

माश्रियनधेष्टी—पाशुनराय । अत्रि नाहं भवद्भ्यः अकथयम् ? मरतो गृहे
प्रथममेव ह्यः अहमागच्छम् । ततः प्राक् नैकपारमपि मया पदमथ कृतम् ।
न वा वाग्निनिमयो भवतः कुटुम्बिन्वा ।

पाशुनरायः—सर्वे तदाकस्त्रिं मयेदानीम् । भो उषे-रिपतायाः सताया-
धित्यजायाः प्रंशानतः पुरुषो यदाऽधोपः सरति, तदा सरय पातस्य
न भवति सीमा काचन । यद्दर्शकं हि उपनेत्रं, यद्दर्शकमेव इत्यन्,
इत्येतेन सत्यम् ।

रेवती—तत्र प्रथम भयता, पक्षान्मया ।

मया—सर्वोऽयं चित्रेण कृतः सभ्रमः । अस्तु, यद् वृत्तं न तत्पुनरावर्तेत ।
अतःपरमपि तावत्सर्वैः तावधान वर्तितव्यम् । यथा न काचन हानिः
स्यात् । (विरागी नेपथ्ये 'इदि हि घर त्वं बोधं सयम्' इत्यादि गीतं
गायति । तदनन्तरं प्रविश्य)

विरागी—अपि प्रतीता न वा मम बोधस्य सत्यता भवद्भिः । इदानीमपि
कार्तिकनाथस्य दीपोऽस्यार्थे दानं दद्युर्न वा भवन्तः ।

फाल्गुनरायः—अस्या द्रोणीमिततैलेन सार्धं ममापि तावन्मात्रकं प्रेषयामि ।
अस्मिन् शुभे अवसरे, इयमेव नः प्रार्थना भगवतः कार्तिकनाथस्य
चरणयोः —

(सांघिकं गीतम्)

चिन्मयं, सकलहृदयं, सद्यं, याचे गोविन्दो, घरं घरदं,
कलिमलधिलयम् ॥ ध्रु० ॥ विषयपिपासापीडित इव, निःसारे
संसागे मृगनीराभे, मूढोऽहं भ्रान्तो, चिस्मृतस्त्यद्मज्जनामृत-
पानम् ॥ १ ॥ कामघनाशा खलु विवशा, मन्नाशे कृतचेताः ।
संयमितं तत्पाशैः, द्रुतमेहि त्वे, मोचयितुं जनमेनम् ॥ २ ॥
सुखमनिशं, यत्र नवं, पापानां, तापानां न च लेशो,
शान्तिमृदं, नय तत्स्थानं, सुखभुवनं, दासमिमम् ॥

समाप्तः पञ्चमोऽङ्कः ।

इति समाप्तमिदं 'सङ्गीत-संशयकल्लोलम्' नाम नाटकम् ।

सङ्गीत-संशयकल्लोले प्रथितानि सुभाषितानि ।

क्रमांकः	सुभाषितानि ।	पृष्ठाङ्कः
(१)	अतिप्रशंसनशीलाः खलु पुरुषाः ।	८
(२)	अपि उपकारः अपराधः उच्यते ?	८७
(३)	अपि ज्ञानु बाह्यमलङ्करणम्, आन्तरं रूपं परिवर्तयितुं प्रभवेत् ?	४
(४)	अपि लावण्यं नाम, अन्ततो गत्वा, न बाह्यावगुण्ठनमेव ?	५९
(५)	अहो आत्मच्छन्दानुवर्तिता जनानाम् ।	३२
(६)	अहो विदम्बना न्यायस्य । ननु, स्वामिनः प्राक् चोर एव उधैराक्रन्दति ।	५२
(७)	उधैः स्थितायाः संशयाधित्यकाया भ्रंशमानः पुरुषो यदाऽघोषः सरति, तदा तस्य पातस्य न भवति सीमा काचन ।	९३
(८)	एताः स्त्रियो हि नाम परमभीष्टकाराः ।	९
(९)	एते भर्तारो नाम राक्षसाः, ब्रह्मराक्षसाः ।	९
(१०)	कः खलु कस्यापि स्वाप्तिकं नन्दनवनविहारं कल्प्यात् ?	८
(११)	कर्परिका नाम शशत्कर्परिका ।	४
(१२)	किन्तु, कः पुनः छाश्रादुपनते नन्दनवने, स्वाप्तिकेन विहारेण तुष्टः स्यात् ?	८
(१३)	किन्तु, 'सर्वोऽयम्' इति मत्वा किं रज्ज्या आहतया ?	६३
(१४)	किन्तु, सुदुदः सकाशाग्निगृहणं वास्तवस्य मोदस्य, न मोदावहम् ।	३०
(१५)	कुतः सत्याङ्गीकारे लज्जा ?	२१
(१६)	कुतःसत्याद्भयम् ?	९१
(१७)	गणिकायाः सप्तो न स्यात्, सप्तो न स्याद् बन्धो ।	५९
(१८)	जन्मनि जन्मनि पापं कुरुते विविधं यत्प्रोक्तः । तदेव गच्छति भोक्तु स्त्रीत्वं दारुणकष्टमपम् ॥	२३
(१९)	तनुविक्रयपापमहो । पारानामुपहितं शिखरे ।	३८
(२०)	धिगिमां निर्लम्बतां पुरुषाणाम् ।	१४
(२१) न परनिवेदनीयानि प्रत्ययनीयानि ।	८९

रेवती—तत्र प्रथम भरता, पश्चान्मया ।

मघा—सर्वोऽयं विभेण कृतः संभ्रमः । अस्तु, यद् वृत्तं न तत्पुनरावर्तेत ।
अतःपरमपि ताव-सर्वैः सावधान वर्तितव्यम् । यथा न काचन हानि-
स्यात् । (विरागी नेत्र्ये 'हृदि हि घर त्वं बोधं सयम्' इत्यादि गीतं
गायति । तदनन्तरं प्रविश्य)

विरागी—अपि प्रतीता न वा मम बोधस्य सत्यता मन्दिः ! इदानीमपि
कार्तिकनाथस्य दीपोऽस्यार्थं दानं दयुर्न वा भवन्तः !

फाल्गुनरायः—अस्या द्रोणीमितलैलेन सार्धं ममापि तावन्मात्रकं प्रेषयामि ।
अस्मिन् शुभे अवसरे, इत्यनेन नः प्रार्थना भगवतः कार्तिकनारायस्य
चरणयोः—

(सांघिकं गीतम्)

चिन्मयं, सकलहृदयं, सद्यं, याचे गोविन्दो, घरं घरदं,
कलिमलविलयम् ॥ ध्रु० ॥ विषयपिपासापीडित इय, निःसारे
संसागे मृगनीराभे, मूढोऽहं ध्रान्नो, विस्मृतस्त्वद्भजनामृत-
पानम् ॥ १ ॥ कामघनाशा खलु विवशा, मन्नाशे कृतचेताः ।
संपमितं तत्पाशैः, द्रुतमेहि त्वं, मोचयितुं जनमेतम् ॥ २ ॥
सुखमनिशं, यत्र नयं, पापानां, तापानां न च लेशो,
शान्तिगृहे, नय तत्स्थानं, सुखभुवनं, दासमिमम् ॥

समाप्तः पञ्चमोऽङ्कः ।

इति समाप्तमिदं 'सङ्गीत-संशयकलोलम्' नाम नाटकम् ।

**सङ्गीत-संशयकल्लोले प्रथितानि
सुभाषितानि ।**

क्रमांकः	सुभाषितानि ।	पृष्ठाङ्कः
(१)	अतिप्रशंसनशीलाः खलु पुरुषाः ।	८
(२)	अपि उपकारः अपराधः उच्यते ।	८७
(३)	अपि जातु बाह्यमलद्वरणम्, आन्तरं रूपं परिवर्तयितुं प्रभवेत् ।	४
(४)	अपि लावण्यं नाम, अन्ततो गत्वा, न बाह्यावगुण्ठनमेव ।	५९
(५)	अहो आत्मच्छन्दानुवर्तिता जनानाम् ।	३२
(६)	अहो विह्वलना न्यायस्य । ननु, स्वामिनः प्राक् चोर एव उधैरानन्दति ।	५२
(७)	उधैः स्थितायाः संशयाधित्वकाया भ्रंशमानः पुरुषो यदाऽधोः सरति, तदा तस्य पातस्य न भवति सीमा काचन ।	९३
(८)	एताः स्त्रियो हि नाम परमभीषकाः ।	९
(९)	एते भर्तारो नाम राक्षसाः, ब्रह्मराजसाः ।	९
(१०)	कः खलु कस्यापि स्वाप्तिक नन्दनवनविहारं कल्प्यात् ।	८
(११)	कर्परिका नाम शश्वत्कर्परिका ।	४
(१२)	किन्तु, कः पुनः साध्यादुपनते नन्दनवने, स्वाप्तिकेन विहारेण तृष्टः स्यात् ।	८
(१३)	किन्तु, 'सर्पोऽयम्' इति मत्वा किं रज्या आहतया ।	६३
(१४)	किन्तु, मुद्गदः सकाशानिगूहन वास्तवस्य मोदस्य, न मोदशब्दम् ।	३०
(१५)	कुतः सत्याह्वीकारे लज्जा ।	२१
(१६)	कुतः सत्याह्वयम् ।	९१
(१७)	गणिकाया सप्तो न स्यात्, सप्तो न स्याद् बन्धो ।	५९
(१८)	जन्मनि जन्मनि पारं कुर्वते विविध यञ्जीवः । तदेव गच्छति भोस्तु स्त्रीत्वं दारुणकष्टमयम् ॥	२३
(१९)	तनुरिक्यशरमहो ! पारानामुपिनं शिखरं ।	३८
(२०)	धिगिमां निर्दित्रां पुदयाणाम् ।	१४
(२१) न परनिवेदनीयानि प्रत्ययनीयानि ।	८१

- (२२) निशाचरी कल्पना जडा । प्रसेत्कण्ठमिति महद्भयम् । ४
- (२३) परनारी खलु विषमयचपकः । व्यसने तदिमन्सक्तो मा भूः । ३३
- (२४) बहुरूपा सा जनवाणी । यदि स्वीकृता, नाशो भविता । ८
- (२५) भर्तारः ! भर्तारः ! भर्तारः ! ननु पृच्छामि,
कुत एते भर्तारः ? कुटुम्बिनीनां प्राणहर्तार एव एते । २६
- (२६) मार्जारो ननु निमीलितनेत्रं पयः पिबति, चिन्तयति च 'को मां
पश्येत् ?' इति । ४७
- (२७) मुग्धधियो मदनवशा घनिकवणिज्जवालाः ।
संपन्तुं तान्सकलान्धन्ति विविधपाशाः ॥ ५७
- (२८) यद्दर्शनं हि उपनेत्रं तद्दर्शनमेव दृश्यम्, इत्येतदेव सत्यम् । ११
- (२९) यद् वृत्तं न तत्पुनरावर्तेत । १४
- (३०) सशयशठः पिशाचो महान् । स्वीकुरु तं न च क्षणमात्रम् । ४
- (३१) कति विम्बे किं प्रतिविम्बेन ? ८
- (३२) सर्वः खलु प्रभुरात्मनो भवति । २४
- (३३) सर्वः खलु सम्यग् जानाति स्वकं जनम् । ४३
- (३४) साप्रतं, यावदहं पश्यामि, प्रायः स्त्रीभिरेव सर्वेषां कार्यम् । २६
- (३५) लग्नविधौ ननु—मिलनं जीवयोः सारभूतं ह्रुवम् । ३९
- (३६) क्रिया हि भूय लज्जाविनयो, कोमलमानसभावौ । ३८
- (३७) विवाहबन्धः सकृद्बध्यते । पुनः कदापि न मोचयिष्यते । ९
- (३८) विवेकः स्वल्पस्माकं शस्त्रम् । सुविचारसाध्यं यत्, तदेव साधनीयम् । २१

